

משרד הפנים

הדרכת נבחרים • ברשויות המקומיות

6 • ועדת חינוך

2013

מהדורה רביעית
תשרי התשע"ד, ספטמבר 2013

מפעם < לכיוון הרשות המקומית

משרד הפנים

הדרכת נבחרים • ברשויות המקומיות

6 • ועדת חינוך

2013

מהדורה שלישית,
חשוון התשע"ד, ספטמבר 2013

**מערכת מרכזי הדרכה ופיתוח
בשלטון המקומי**

יו"ר ועדת ההיגוי **גבי דגנית פוקס** מנהלת מפעם מעלה אדומים לאזור יהודה ושומרון

חברי ועדת ההיגוי: **ד"ר איציק תומר** לשעבר משנה למנכ"ל משרד החינוך
מר אבי קמינסקי יו"ר האיגוד למנהל מח' חינוך, ומנהל אגף חינוך
בעיריית ראש העין
גבי סוניה פרץ מנהלת תחום תיאום וייזום פעילויות,
לשכת המשנה למנכ"ל משרד החינוך

עדכון ויעוץ: **מר רמי הוכמן** יעוץ אסטרטגי
עריכה והפקה: **מפעם מעלה אדומים לאזור יהודה ושומרון**, מתמחה בחינוך

עריכה לשונית: **גבי בת שבע בנמו**

הבאה לדפוס: **מטה מערכת המפעמים**

מהדורה ראשונה: תשרי התשס"ד, 2003
מהדורה שניה: חשון התשס"ט, 2008
מהדורה שלישית: תשרי התשע"ד, 2013

- האמור בפרסום זה מהווה חומר עזר שנועד לסייע בלימוד הנושא. למען הסר ספק, אין הוא בא במקום הנחיות הניתנות על-ידי הגורמים המוסמכים ואינו מהווה אסמכתא משפטית. החומרים המתפרסמים מעודכנים למועד הפרסום בלבד.
- פרסום האב מסדרת הנבחרים 'המדריך לבחור ברשות המקומית' מתעדכן מעת לעת ובאופן שוטף באתרי משרד הפנים ומערכת המפעמים:

www.mifam.org.il

www.moin.gov.il

- הכתיבה בלשון זכר הינה לשם הנוחות בלבד.

8	ברכת מנכ"ל משרד הפנים
10	ברכת מנכ"לית משרד החינוך
11	ברכת יו"ר איגוד מנהלי מחלקות החינוך
13	הקדמה - מנהלת מפעם מעלה אדומים לאזור יהודה ושומרון

15 פרק א': החינוך ברשות המקומית

16	1. הרשות המקומית - רשות חינוך מקומית
17	1.1 תחומי העשייה של הרשות המקומית
18	1.2 שלטון מרכזי ושלטון מקומי
21	1.3 מערך החינוך הרשותי
23	1.4 מנהל מערכת החינוך הרשותית
27	1.5 מבנה ארגוני של מערך החינוך
33	1.6 תקצוב החינוך ברשות המקומית
42	2. מחזיק תיק החינוך
42	2.1 מהות התפקיד
42	2.2 מחזיק תיק החינוך - יו"ר ועדת חינוך
43	2.3 ההצלחה בתפקיד
43	3. ועדת החינוך: מהותה ותחומי פעילותה
43	3.1 ועדת החינוך - ועדת חובה בעיריות, ועדת רשות ברשויות המקומיות
44	3.2 הרכב הוועדה
44	3.3 תפקידי יו"ר וועדת החינוך
44	3.4 ישיבות הוועדה
45	3.5 תדירות הישיבות
45	3.6 תחומי העשייה
45	3.7 תנאים להצלחת הוועדה
47	4. פורום חינוך יישובי
47	4.1 משתתפי הפורום
47	4.2 נושאי הפורום
48	5. תוכנית אב לחינוך
48	5.1 מרכיבי תוכנית האב
49	6. שיתוף פעולה בין רשויות
50	6.1 איגוד ערים
50	6.2 שיתוף פעולה אזורי

1. דיני חינוך
 - 1.1 חוק לימוד חובה התש"ט 1949
 - 1.2 חוק חינוך ממלכתי התשי"ג 1953
 - 1.3 פקודת החינוך (נוסח חדש) התשל"ח 1978
 - 1.4 חוק הפיקוח על בתי-ספר התשכ"ט 1969
 - 1.5 חוק החינוך המיוחד התשמ"ח 1988
 - 1.6 חוק יום לימודים ארוך ולימודי העשרה התשנ"ז 1997
 - 1.7 חוק זכויות התלמיד התשס"א 2000
 - 1.8 חוק ארוחה יומית לתלמיד התשס"ה 2005
2. חוקים נוספים
 - 2.1 חוק הרשויות המקומיות (בחירת ראש הרשות וסגניו, וכהונתם) התשל"ה 1975
 - 2.2 חוק הרשויות המקומיות ייעוד הקצבות למוסדות חינוך והגנת נכסים) התש"ס 2000
 - 2.3 חוק הרשויות המקומיות (מנהל מחלקת חינוך), התשס"א 2001
 - 2.4 חוק פיקוח קייטנות ומחנות, תש"ן 1990
 - 2.5 חוק המכינות הקדם צבאיות, תשס"ח 2008
3. פקודות
 - 3.1 פקודת החינוך (נוסח חדש 1978)
4. חקיקה רלוונטית נוספת
 - 4.1 חוק קטינים וחסרי ישע תשמ"ט 1989
 - 4.2 חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח - 1998
 - 4.3 חוק חופש המידע התשנ"ח 1998
 - 4.4 חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, התשנ"ב 1992
 - 4.5 חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו התשנ"ב 1992 - תיקון התשנ"ד 1994
5. החלטות ממשלה
 - 5.1 החלטת הכנסת מיום 29/7/1968
 - 5.2 החלטת ממשלת ישראל מס' 4088, מיום 8.1.2012
6. מסגרות החינוך
 - 6.1 גן ילדים
 - 6.2 חטיבה צעירה (חט"צ)
 - 6.3 בית-ספר יסודי
 - 6.4 חטיבת ביניים
 - 6.5 בית-הספר העל-יסודי

72	7. זרמים בחינוך
72	7.1 החינוך הממלכתי
72	7.2 החינוך הממלכתי-דתי (ממ"ד)
72	7.3 החינוך הערבי
73	7.4 החינוך הדרוזי
74	7.5 מוסדות פטור
75	7.6 החינוך העצמאי
76	7.7 מעיין החינוך התורני
76	7.8 החינוך המשלב
77	8. מגמות ושינויים בחינוך
77	8.1 ממרכז לביזור
79	8.2 אוטונומיה בית-ספרית
81	8.3 ניהול עצמי
85	8.4 אזורי בחירה מבוקרת וייחודיות בית ספרית
88	8.5 בית-ספר קהילתי יסודי ועל יסודי
89	8.6 תל"י - תגבור לימודי יהדות
89	8.7 אופק חדש
93	8.8 עוז לתמורה
94	8.9 חינוך א-פורמלי (חינוך משלים)
106	8.10 קייטנות ומחנות
108	8.11 סטנדרטים בחינוך

פרק ג': נושאים בחינוך (לפי א-ב)

112	1. אלימות והתנהגויות סיכון במוסדות חינוך
112	2. אקלים בית-ספרי/ אקלים מיטבי
113	2.1 הנחות יסוד ועקרונות מנחים ליצירת אקלים בית-ספרי בטוח
114	3. ארגון המורים בבתי-הספר העל-יסודיים בסמינרים ובמכללות
115	4. בחינות בגרות
115	4.1 מי זכאי לגשת לבחינות בגרות?
116	4.2 מתכונת בחינות הבגרות
117	4.3 ערעור על ציון בבחינת בגרות
117	4.4 תנאים נוספים לזכאות לתעודת בגרות
117	4.5 עבודת גמר
118	5. ביטחון בבית-הספר
118	5.1 גורמי האבטחה

119	5.2 צלי"ח (צוות חינוכי טיפולי לשעת חירום)
120	6. בינוי מוסדות חינוך
120	7. ביקור סדיר - חוק לימוד חובה
121	7.1 בתי-ספר ניסויים ומרכזי הפצה
123	8. ההורים ובית-הספר
123	8.1 קווים מנחים של משרד החינוך
125	8.2 קווים מנחים לתרומת ההורים
130	9. הכנה לצה"ל
131	10. היל"ה - יחידה לקידום נוער
132	11. הסעות תלמידים
133	12. הסתדרות המורים בישראל
134	13. הפרטה בחינוך
135	14. ועד הורים יישובי
136	15. ועדה לקידום מעמד הילד
136	15.1 יעדי הוועדה
136	15.2 הרכב הוועדה
137	16. ועדת השמה
138	17. ועדת שיבוץ
139	18. זרים - ילדי זרים ומהגרי עבודה
139	19. חוזר מנכ"ל
140	20. חינוך ביתי (Home schooling)
141	21. טיולים
142	21.1 סוגי פעילות חוץ בית-ספרית
142	21.2 בעלי התפקידים בטיול, תחומי סמכות ואחריות
144	21.3 פעולות ההכנה לטיול
144	21.4 ביצוע הטיול
144	21.5 הנחיות וטפסים
145	21.6 עלויות הטיול
146	22. ייעוץ חינוכי
146	22.1 מטרות
146	22.2 המורה - היועץ
147	22.3 תוכנית מעברים/ רצפים חינוכיים
148	23. כתת שילוב

148	24. ליקויי למידה
149	24.1. האבחנה של לקויות למידה
149	24.2. כלים ודרכים לאבחון
149	25. מורים - עולים
150	26. מחויבות אישית
151	27. מחוננים ומצטיינים
151	27.1. האגף לתלמידים מחוננים
152	28. מיצ"ב (מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית)
154	29. מנב"ס (מערכת ניהול בית-ספרית)
154	30. מפתנים
154	31. נשירה מבית-הספר
155	31.1 תחומי אחריות של בעלי תפקידים במערכת החינוך בביקור
156	32. סחל"ב - סטודנטים חוברים לבית-הספר ולגן
157	33. סל תרבות
158	34. פסג"ה - מרכז לפיתוח סגלי הוראה
158	35. פר"ח - פרויקט חונכות
159	36. קרנות ועמותות חינוך
160	37. קר"ב - תוכנית קר"ב למעורבות בחינוך
161	38. ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה ולהערכה בחינוך)
162	39. שירות לאומי
162	39.1 שירות לאומי של תלמידים בבתי-הספר העל-יסודיים
163	40. שרות פסיכולוגי ייעוצי (שפ"י)
164	40.1 שירות פסיכולוגי חינוכי (שפ"ח)
165	41. תוכנית ליב"ה (תוכנית יסוד ליבה המפרטת את המקצועות והשעות)
166	42. תוכנית שילוב
167	43. תלמידים - עולים (בחוברת של מרכז השלטון המקומי)
168	44. תקנון בית-הספר

ברכותי לנבחרים החדשים בכל רחבי הארץ.

אני מתכבד להעמיד לרשותך את הפרסום "ועדת חינוך".

לשלטון המקומי בישראל תפקיד חשוב במתן שירותים מקומיים, אך יותר מכך, זו מערכת שלטונית בעלת סמכויות רחבות, העוסקת בנושאים החשובים ביותר שעל סדר היום החברתי והכלכלי של מדינת ישראל. מערכת זו הוכיחה את יכולתה למלא את המשימות המוטלות עליה באופן דמוקרטי, תוך רגישות לסוגיות של צדק חברתי.

הבסיס לפעילותם של נבחרים הציבור, חברי המועצה, הוא ועדותיה של הרשות המקומית. ועדות אלה מאפשרות מפגש עם הדרגים המקצועיים הבכירים ברשות המקומית, מומחים והציבור הרחב. זו המסגרת המאפשרת לנבחר לעסוק בגיבוש חזון, בהצבת יעדים לטווח ארוך ובהכוונת העשייה המוניציפאלית לאור אותם יעדים.

"סדרת הפרסומים לנבחרים" מסייעת לנבחרים הציבור להכיר את התחומים שעליהם הם מופקדים: מושגי יסוד בסיסיים, מקורות התקציב, תפקידיהם של הגורמים השונים ומדדי ההצלחה.

את הפרסומים תלווה הכשרה ייעודית, בהובלת המפעם האזורי, אשר תאפשר העמקה בסוגיות הרלבנטיות.

הפרסומים שיצאו לאור לקראת הכהונה הנוכחית הם:

1. המדריך לנבחר ברשות המקומית

11. ועדת רווחה - חדש!	2. ועדת איכות הסביבה
12. ועדה מקומית לתכנון ובניה	3. ועדת ביטחון, ועדת מל"ח,
13. דיני התכנון והבניה ביו"ש	ועדת משנה לפס"ח
14. ועדת תמיכות	4. ועדה לענייני ביקורת
15. הנבחר, הציבור והתקשורת - חדש!	5. ועדת הנחות בארנונה
16. יחסי הגומלין בין נבחרים לפקידות בכירה ברשויות המקומיות	6. ועדת חינוך
17. נבחרים וועדי ישובים במועצות האזוריות - חדש!	7. ועדת כספים
18. תהליך תכנון אסטרטגי לקידום פיתוח מקומי	8. ועדת מכרזים
	9. ועדת רישוי עסקים
	10. ועדת ערר על קביעת ארנונה כללית

הפרסומים: "ועדת רווחה", "הנבחר, הציבור והתקשורת" ו"נבחרים וועדי ישובים במועצות האזוריות", יוצאים לאור לראשונה. כל הפרסומים עודכנו בסיועם של גורמי המקצוע ממשרד הפנים וממשרדי ממשלה נוספים ועל ידי בכירי הרשויות המקומיות העוסקים בנושא.

תודתי לגב' דגנית פוקס, מנהלת מפעם יהודה ושומרון, אשר עמדה בראש ועדת ההיגוי של פרסום זה, תודתי למטה המפעמים, המרכז את ההוצאה לאור של הסדרה כולה, ולאגף בכיר למינהל מוניציפאלי ממשרדנו, האחראי למערך ההכשרה הכולל.

בברכה,

יגאל צרפתי

המנהל הכללי

החוברת העדכנית "הדרכת נבחרים ברשויות המקומיות" המוגשת לכם בזאת, משקפת לא רק את השותפות החוקית של השלטון המרכזי והשלטון המקומי בהחלת חוק לימוד החובה, אלא גם את ההבנה - שיצרה מציאות חיה ונושמת - כי שותפות זו היא הכרחית לביצוע יעיל ואיכותי של המחויבויות המעשיות והמוסריות הנובעות מחוק זה. טיבה של השותפות משפיע ישירות על רמת השירות שמקבלים עובדי אגף החינוך והמנהלים מחד גיסא, ועל זו שהם נותנים לתושבי הרשות ולתלמידיה מאידך גיסא.

בשנים האחרונות היינו שותפים לביצוען של רפורמות בכל שכבות הגיל - חינוך חינוך לגילאי 3-4, "אופק חדש" ו"עוז לתמורה" - לצד מהלכים המקדמים ניהול עצמי ופתיחת אזורי רישום באופן מבוקר. זאת בנוסף לתוכניות רבות, ביניהן השאלת ספרי לימוד וקידום אורח חיים פעיל ובריא, שבכולן הייתה איכות הביצוע והתועלת לתלמידים ולמשפחותיהם גדולה יותר ככל ששיתוף הפעולה בין משרד החינוך לרשות המקומית היה טוב יותר.

השנה עלה שיתוף הפעולה מדרגה נוספת, בזכות תכנונו וביצועו של יום למידה משותף להנהלת משרד החינוך ולכל מנהלי אגפי החינוך במהלך ההשתלמות השנתית של איגוד מנהלי מחלקות החינוך.

לראש הרשות המקומית ולמנהל אגף החינוך אחריות סטטוטורית, ובשל קרבתם לתושבים יש להם גם היכרות מעמיקה עם צורכיהם הייחודיים. ערוצי התקשורת הפתוחים ומסגרות השיח המשותפות - המועילות בהם לדיון מקצועי כלל סוגיות החינוך מתוך הבנת אחריותו, תפקידו ותרומתו של כל צד - מובילים למענים מדויקים ונכונים יותר.

חוברת זו, שהוכנה בשיתוף פעולה, היא בבחינת מורה נבוכים, כלי עבודה שיש בו כדי לסייע להבנת המערכת המורכבת, חוקיה ודרכי הפעלתה.

תודה לכל השותפים שתרכו להפקת החוברת ולכל הפועלים לקידום החינוך.

בברכת עלו והצליון,

שטאובר דלית

מנכלי"ת משרד החינוך

ברכת יו"ר איגוד מנהלי מחלקות החינוך

ברשויות המקומיות

הרשות המקומית קרובה יותר מכל גורם ממלכתי אחר לתושבים, ומחויבת בפניהם ב"אחריות דיווח" (Accountability) יום- יומית. אחריותה לתושביה משתרעת על פני עשרים וארבע שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע, שלוש מאות שישים וחמישה ימים בשנה.

תפקידה של הרשות המקומית כמי שאחראית לפיתוחה ולקידומה של מערכת החינוך ברמות הפיסית והפדגוגית, מקיף וכולל.

אנשי חינוך העומדים כיום בראש מערכת החינוך היישובית מיומנים ובעלי תפישה חינוכית- ארגונית מקפת. סדרי העדיפויות של מרבית ראשי הרשויות מתמקדים כיום בחינוך, ובפיתוח חזון חינוכי יישובי ייחודי, ובהשקעת משאבים מעבר למתחייב.

אך טבעי הוא שבצד רמת הציפיות הגבוהה מהרשות המקומית בנושא החינוך, והאחריות הרבה המוטלת עליה, תוקנה לרשות המקומית גם סמכויות נרחבות.

תפקידו של אגף החינוך ברשות המקומית מכריע, כמעצב וכממציא את דמות החינוך ביישובו. יצירת מעמד מכובד לאנשי החינוך והוראה, הכשרה נאותה והעצמה מקצועית, ומתן שירות מקצועי לתלמידים ולקהילה הבא לידי ביטוי בתוצרים מוכחים, הם לחם חוקו.

ההתפתחות בתפישת החינוך ובמעורבותה הגוברת של הרשות המקומית בעשייה החינוכית לאורך השנים, מצביעה על מציאות משתנה ומתהווה. החקיקה המתעדכנת, מדגישה את מעורבותה הגוברת והולכת של הרשות המקומית בתחום שיפוטתה, ואת מחויבותו היישובית של אגף החינוך.

"חוק הרשויות המקומיות (מנהל מחלקת חינוך) תשס"א (2001) ", פרי יוזמת האיגוד מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות, הוא רק אחד משיאיו של תהליך זה. המחוקק ראה לנגד עיניו את חשיבות קידום החינוך בתחומי השלטון המקומי

ואת הצבתו בסדר עדיפות עליון מבחינת תחומי הטיפול השונים עליהם מופקדת הרשות המקומית לטובת ולרווחת תושביה. החוק חייב את מינויו של מנהל מחלקת

חינוך ברשות המקומית ומיצב תפקידו כאיש מקצוע בכיר ברשות המקומית. בכך, היווה החוק פריצת דרך בהתייחסות הממלכתית לתפישת הרשות המקומית/ המועצה האזורית כבעלת סמכות ואחריות בחינוך בתחומה- בכלל, ובמעמדו של מנהל אגף החינוך- בפרט.

כיו"ר איגוד מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות המייצג את בעלי המקצוע האמנים על מערכות החינוך ביישוב, חובה נעימה היא לי לברך על הוצאתו לאור

של "הדרכת נבחרים ברשויות המקומיות, ועדת חינוך", פרי יוזמתו של מפעם מעלה אדומים, מתמחה בחינוך, ומנהלתו דגנית פוקס, חברה ושותפה לעשייה החינוכית. איגוד מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות ישמח, כתמיד, להיות לעזר, לסייע ולעזור למעוניינים גם בעצה, בהשתלמויות ובסדנאות ו/או לכל בקשה שתופנה אלינו. בברכת קריאה נעימה וכהונה מוצלחת.

אבי קמינסקי

יו"ר איגוד מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות
ומנהל אגף החינוך בעריית ראש העין

הקדמה - מנהלת מפעם מעלה אדומים ויו"ש,

מפעם מתמחה בתחום החינוך

נבחר יקר, ברכות לרגל בחירתך למועצת הרשות המקומית ולוועדת החינוך ברשות. החוברת שלפניך מיועדת לכל נבכרי הציבור העוסקים בתחומי החינוך ברשות המקומית: מחזיק תיק החינוך, יו"ר ועדת חינוך, חבר ועדת חינוך, חבר פורום חינוך יישובי, חבר ועד הורים וכלל נושאי התפקידים העוסקים בנושאים ובתחומים בעלי זיקה לתחום החינוך.

מערכת החינוך ברשות הינה תחום מורכב ומשמעותי לחוזקה ולבנייתה של כל רשות. חינוך מוביל משמעותו רשות חזקה, מובילה, ואטרקטיבית לתושבים מן החוץ. כל זאת מעבר להשקעה בדור העתיד ופיתוחו.

ועדת החינוך היא ועדת חובה ברשות, ולה תפקיד חשוב בקידום העשייה החינוכית ברשות.

מפעם מעלה אדומים - מפעם מתמחה בתחום החינוך ברשויות המקומיות פועל בשיתוף עם משרד החינוך, מרכז השלטון המקומי ואיגוד מנהלי מחלקות החינוך - מתכבד להביא בפניך חוברת מעודכנת של ועדת חינוך, עבור הגורמים העוסקים בחינוך ברשות המקומית.

בחוברת תוכל לקבל ידע ומושגי יסוד עדכניים שיסייעו לך לקחת חלק משמעותי בעשייה החינוכית, לשפר את הטעון שיפור ולקדם יוזמות חינוכיות.

החוברת מחולקת לשלושה חלקים:

החלק הראשון עוסק בחינוך ברשות המקומית, ומוקדש לשני נושאים מרכזיים:

האחד - הרשות המקומית כרשות חינוך מקומית, ומערך החינוך הפועל בה.

השני - ועדת חינוך, מהותה, הרכבה ותחומי העשייה שלה.

החלק השני מוקדש לנושאים וסוגיות בחינוך. הוא כולל היבטים משפטיים (דיני חינוך וחוקים רלוונטיים נוספים),

תיאור מסגרות החינוך השונות, וכן מבחר נושאים חדשים וסוגיות עדכניות כגון: "אופק חדש" הרפורמה בחינוך, וסטנדרטים בחינוך.

בחלק השלישי של החוברת תמצא מילון מושגים עשיר אשר יוכל לסייע לך להכיר ולעשות שימוש נכון במונחים מקצועיים ועדכניים מתחום החינוך.

בסוף החוברת מופיעה רשימה ביבליוגרפית, באמצעותה ניתן לאתר מסמכים וספרות מקצועית לצורך הרחבה והעמקה של הידע הנחוץ לתפקודך.

התכנים המופיעים בחוברת מתבססים גם על ידע שסיפקו מומחים מקצועיים ואקדמיים בתחום החינוך. הידע תוקף ואושר על-ידי משרד החינוך ואיגוד מנהלי מחלקות החינוך. בחשיבה ובגיבוש הידע שבחוברת הושקעו מאמצים רבים, ואנו מודים לכל אלה שסייעו לנו:

לשותפים ממשרד החינוך:

לגב' סוניה פרץ - על ריכוז התיקוף מול האגפים השונים במשרד החינוך.

ליו"ר הנהלת האיגוד אבי קמינסקי - על הערותיו הבונות שהעשירו את החוברת בידע מעשי.

וליועץ האסטרטגי - מר רמי הוכמן - על מסירות ואחריות בעבודתו, עדכון החוברת ומתן ייעוץ מקצועי למפעם.

על כולם התודה והברכה,

דגנית פוקס

מנהלת מפעם יהודה ושומרון

מתמחה בחינוך

החינוך ברשות המקומית

הרשות המקומית - רשות חינוך מקומית

בשנים האחרונות מכריעות הרשויות המקומיות לא רק בסוגיות הקשורות להיבטים הטכניים-פיזיים של המוסדות החינוכיים שביישוביהן, כפי שהיה מקובל בעבר, אלא גם בסוגיות חינוך מקצועיות-מהותיות וזאת תוך ראייה מרחבית כלל-יישובית. תהליך זה אינו ניזום רק מ"למעלה", מ"המרכז"; במידה רבה הוא הואץ מ"למטה", מהרשויות המקומיות עצמן, וזאת מתוך הבנה כי תחום החינוך הוא נושא בעל חשיבות ציבורית מהמעלה הראשונה.

עד כמה מרכזית החשיבות הניתנת לנושא החינוך, ניתן ללמוד ממחקרים המצביעים על כך כי בתהליך קבלת ההחלטות במשפחה, הכרוך בבחירת מקום המגורים, מעורבים שני גורמים מנחים: מקום בו ניתן למצוא פרנסה הולמת, ורמת החינוך באזור. אך גם משנבחר היישוב, בחירת האזור המסוים (במגבלות התקציב) נעשית על-פי המקום בו מצויים מוסדות חינוך מובילים!¹ לפיכך, הצלחות בתחום החינוך הינן מנוף להצלחת הרשות בעיני תושבים רבים. יתירה מזאת, חינוך איכותי ולאורך זמן, עשוי להטביע חותם על תחומי החיים האחרים בעיר, כגון: ניקיון וסדר, כיבוד החוק, היחס לזקן ועוד.

פקודת החינוך (נוסח חדש 1978) הגדירה את ראש הרשות - כ"ראש הרשות החינוכית המקומית". בכך הביאה לידי ביטוי את החשיבות המרכזית המיוחסת לחינוך בחיי הרשות המקומית, וכן את אחריותו של ראש הרשות לחינוך (במועצה אזורית, כל יישוב מהווה רשות חינוך בפני עצמה).

העשייה החינוכית מתבססת, בדרך כלל, על עבודת צוות. על חברי הצוות נמנים כיום: ראש הרשות - בהיותו "ראש הרשות החינוכית המקומית", ראש/מנהל - מינהל/אגף/מחלקת החינוך² וצוות עובדיו (ראשי/מנהלי - מחלקות/מדורים, מנהלי בתי-ספר וכו'), נבחרי הציבור - מחזיקי תיק החינוך, יו"ר ועדת חינוך וחברי הוועדה, ועדי ההורים וכן פורום החינוך העירוני/יישובי (הפועל במספר רשויות). מוצע לצרף גם את נציג מועצת התלמידים היישובית (כחבר מלא או כמשקיף). בפרק זה נבחן:

- מהם תחומי העשייה של הרשות המקומית בנושאי החינוך?
- מהם הממשקים בין השלטון המרכזי והשלטון המקומי בנושאי חינוך?
- מהו מערך החינוך הרשותי?
- מהם תפקידיו של מנהל מערך זה והכישורים הנדרשים ממנו?

¹ יש לזכור כי במרבית היישובים מתקיימים "אזורי רישום" המנחים לאיזה גן ילדים/בית-ספר, משובץ התלמיד.

² ההגדרות "ראש"/"מנהל" משתנות מיישוב ליישוב. יש יישובים המשתמשים במונח "ראש" לממונה הפוליטי על החינוך. ההגדרות: "מינהל", "אגף", "מחלקה", משתנות מיישוב ליישוב, לרוב על-פי גודל היישוב.

1.1 תחומי העשייה של הרשות המקומית

תחומים אלה ניתן לחלק לשניים: תחומי העשייה המסורתיים, ותחומי העשייה הנוספים והחדשים.

א. תחומי העשייה המסורתיים:

- תחומים אלה מעוגנים בתקנות החינוך 1933 תיקון 1943.
- על-פי תקנות אלה, מערכת החינוך ביחס לכל בית-ספר ממלאת זה עשרות שנים את הפונקציות הבאות:
- (1) הקצאת קרקע לבנייני בית-הספר ולמגרשי המשחקים (באמצעות קנייה או שכירות).
 - (2) בנייה או שכירות של מבנים עבור בית-ספר.
 - (3) דאגה למגרשי משחקים ותקינותם.
 - (4) הספקת מים.
 - (5) הבטחת קיומם של שירותים וכלים סניטאריים.
 - (6) סיוע לתלמידים מעוטי יכולת בתשלום שכר לימוד.
 - (7) הספקה חינוך של ספרים וחומרים לתלמידים מעוטי יכולת.
 - (8) הספקת ציוד וריהוט לבתי-הספר.
 - (9) תגבור כוח אדם בהוראה ובשירותי עזר מעבר לתקן שאישר משרד החינוך.
 - (10) תשלום משכורות במוסדות העל-יסודיים היישוביים.

ב. תחומי העשייה הנוספים, החדשים:

- במהלך השנים התרחבה פעילות רשות החינוך המקומית, וכיום היא עוסקת גם בתחומים הבאים:
- (1) הובלת תכנון תוכנית אב יישובית למערכת החינוך, וקידום הוצאתה אל הפועל.
 - (2) קביעת סדר יום חינוכי ברשות.
 - (3) דאגה לביקור סדיר בבית-הספר.
 - (4) השמת תלמידים בעלי צרכים ייחודיים.
 - (5) מעורבות בתוכניות חינוך מיוחדות.
 - (6) יזום ו/או סיוע בהקמה וניהול שירותים פסיכולוגיים, מרכזים פסיכולוגיים, ממשקים עם השירותים החברתיים, תוכניות רווחה חינוכית.
 - (7) הוספת שעות תגבור לתלמידים וכן שיעורי עזר לנזקקים.

(8) ייזום ו/או הפעלת תוכניות העשרה והארכת יום הלימודים ומסגרות המשך (כגון: פנימיות יום).

(9) ביטחון ובטיחות במוסדות החינוך.

(10) בחירת מנהלים במוסדות החינוך (בגני הילדים ובבתי-הספר).

(11) השתלמויות לעובדי מערכת החינוך, שהם עובדי הרשות כגון: סייעות לגננות, אבות בית, מזכירות בתי-ספר, סייעות בחינוך המיוחד וכו', וכן תגבור השתלמויות לעובדי חינוך שהם עובדי משרד החינוך, כגון: מנהלות הגנים ומנהלי בתי-הספר והצוותים.

(12) הפעלת מערך הסעות לתלמידים.

(13) תכנון ובינוי מוסדות חינוך (בשלושה אופנים: בשיתוף משרד החינוך על-פי הקצאה כספית שמספק משרד החינוך; בשיתוף משרד החינוך ובתוספת כספית יישובית משמעותית לזאת שמספק משרד החינוך; במימון מלא על-פי צורכי היישוב, ללא קשר להקצאת משרד החינוך).

(14) תכנון והקמת מעבדות וספריות.

(15) הובלת תכנון תוכנית אב לנוער וקידום הוצאתה אל הפועל.

(16) הפעלת מערך חינוך משלים (א-פורמאלי), כולל דאגה למענים בשעות הפנאי לילדים ונוער.

עיון בתחומי העשייה הנוספים שצוינו לעיל, מצביע על מעורבותה הישירה והמשמעותית של הרשות המקומית בעשייה החינוכית, ולא רק בנושאים פסיים ובתחזוקה. כן בולטת העובדה, שלאופן הטיפול בתחומי עשייה אלה ניכרת השפעה רבה וארוכת טווח על חיי התושבים. הגורמים המופקדים כיום על מערך זה נושאים באחריות ציבורית כבדה, המחייבת אותם להפוך מפקידות מנהלית למנהיגות חינוכית. מגורם שהיה, במרבית המקרים, אחראי להיבטים התפעוליים של מוסדות החינוך המקומיים, לגורם שעליו להוכיח יכולת להציב חזון חינוכי כלל-רשותי, לגייס ולהניע את כל השותפים, ולפעול למימוש.

1.2 שלטון מרכזי ושלטון מקומי

מאז ומתמיד הייתה קיימת שותפות בין השלטון המרכזי, משרד החינוך, לבין השלטון המקומי בכל הנוגע לטיפול וקידום נושאי החינוך ברשות. חלוקת עבודה זו, הנשענת בעיקרה על חוק לימוד חובה התש"ט 1949, הטילה על השלטון המרכזי את האחריות למתן חינוך חובה לכל תלמיד, בעוד שנטל קיומם של מוסדות החינוך הוגדר כמשותף לשלטון המרכזי ולרשויות המקומיות. כפי שצוין בפרק הקודם, הרשויות המקומיות עסקו בעיקר בחלוקה לאזורי רישום, בארגון רישום התלמידים, באספקת התשתית הפיזית (בינוי, שיפוץ ותחזוקת מבנים), באספקת שירותי מינהל (מזכירות בי"ס), בטיפול בפרט (שירות פסיכולוגי, ביקור סדיר) ובבטיחות מבנים. בתחום החינוך והחינוך

המיוחד, נוספו נושאי ההסעות והסייעות. בהתאם, היה משרד החינוך אחראי, בלעדית, לתכני הלימוד: הגדרתם, פיתוחם או פיקוח עליהם.

ב-1953 חל שינוי מסוים שאפשר מידת מה של דיפרנציאציה בתוכניות הלימוד. חוק חינוך ממלכתי התשי"ג 1953 אפשר להורים להשפיע על תכני הלימוד בהיקף של עד 25% משעות הלימוד במוסד חינוך רשמי, בכפוף לאישור השר³.

באשר לחינוך העל-יסודי התמונה הייתה שונה⁴. לרשויות המקומיות ולרשתות החינוך ניתנו סמכויות רבות יותר (לדוגמה: העסקת המנהלים והמורים) אך עדיין, קביעת תוכניות הלימודים והפיקוח נותרו בידי השלטון המרכזי.

מאז שנות ה-90 של המאה העשרים, חלוקת התפקידים המסורתית החלה להשתנות. לשינוי זה תרמו מספר תהליכים:

א. מגמות ביזור

בשנים האחרונות אנו עדים לתהליכי שינוי מהותיים שעוברים משרדי ממשלה רבים, הקשורים לתפיסת תפקידם במערכת. אם בעבר ראו עצמם מרבית משרדי הממשלה כפועלים על-פי מודל מנהל-מפקח (**Adversary model**), בדרך-כלל כירושא מהשלטון המנדטורי, הרי שבשנים האחרונות רואים עצמם משרדי ממשלה רבים כפועלים על-פי מודל ייעוץ וטיפול (**Advocacy model**). ביטוי בולט למגמה זו ניתן למצוא בתוכניות האסטרטגיות של משרד הפנים, המהוות גורם משמעותי ביותר בתפקודן של הרשויות המקומיות. בשנים האחרונות מבקש משרד הפנים, להתנער מתפקידי הגנה וליטול על עצמו תפקידי גיבוי ותמיכה מקצועית לרשויות המקומיות. ביטויים למגמה זו ניתן למצוא גם במשרד החינוך.

ב. עלייה ברמת המעורבות של הקהילה

כיום, מרבית תושבי המדינה הם בעלי השכלה גבוהה יותר ורמת חייהם עלתה. הרווחה הכלכלית והפנאי מאפשרים להם להקדיש זמן ומשאבים לטיפול איכותי בחייהם. המודעות בדבר חשיבות ההשכלה והחינוך עלתה, וגם גברה הנכונות להקדיש מהזמן העומד לרשותם ומכישוריהם, לטיפול רמת החינוך של ילדיהם.

ג. ירידה במשאבים שבידי השלטון המרכזי

החל משנות השמונים של המאה העשרים, בעיקר בשל נטל התקציב ובעקבותיו הקיצוצים בהקצאות תקציביות של משרדי הממשלה, פחת כוחו של השלטון המרכזי באופן ניכר. מגמה זו עודדה את המנהיגות המקומית לנקוט יותר יוזמה במשיכת יזמים

³ חשוב לציין, כי במרבית היישובים אפשרות זו כמעט ואינה מופעלת.

⁴ מהיותו מוגדר "מוכר שאינו רשמי" והבעלות עליו בידי הרשויות המקומיות ו/או רשתות חינוך כגון: אורט, אמ"ת.

יודגש כי אין לבלבל בין בתי-הספר הפרטיים השייכים לאגף "המוכר שאינו רשמי", במשרד החינוך, לבין מעמד החינוך העל-יסודי הכפוף לרשויות ולרשתות המוכרות.

ומשקיעים אל הרשויות. שכונות חדשות נבנו, והוקמו אזורי תעשייה ואזורי תיירות שהיוו גורם רב השפעה על תקציבן של הרשויות. גיוס המשאבים ממקורות של הרשות המקומית בצד הירידה בהיקפי התקציב הממשלתי, חיזקו את מעמדה של הרשות ואת כוחה להגדיר את סדר היום החינוכי עבור מערך החינוך שבתחומה (בבחינת "בעל המאה הוא בעל הדעה"). יחד עם זאת, מצבן הכספי הבעייתי של חלק מהרשויות הותיר את השלטון המרכזי דומיננטי ביישובים רבים, והאיזון בין שני מוסדות השלטון, הארצי והמקומי, הוא במידה רבה תוצאה של המצב הכלכלי ברשות המקומית. פערים כלכליים באזורים שונים יוצרים תמונה מגוונת של היחסים בין רמות השלטון השונות.

ד. בחירות אישיות

הבחירות האישיות לראשי הרשויות (חוק הרשויות המקומיות תשל"ה 1975), הגדרת ראש הרשות המקומית כ"ראש רשות החינוך המקומית" (פקודת החינוך נוסח חדש, התשל"ח 1978), חובת הרשות המקומית להעביר את כל מקורות התקציב המיועדים לתלמיד, למורה ולבית-הספר ליעדם, והאחריות הפלילית האישית המוטלת על ראש רשות שלא יבצע זאת (חוק הרשויות המקומיות; ייעוד כספי הקצבות למטרות החינוך, התש"ס 2000, החלו נותנים אותותיהם במרכזיות שהחל החינוך תופש בעיני התושבים וכפועל יוצא מכך, גם בעיני קובעי המדיניות ברשויות המקומיות.

ראש העיר הנבחר בבחירות ישירות ואישיות, מכיר בחשיבות נושא החינוך ונותן לו קדימות על פני נושאים רבים אחרים. הוא רואה עצמו אחראי ישיר לעשייה ולהישגים החינוכיים בעירו, וכן שותף פעיל בתכנון ובביצוע. זאת ועוד, מחקרו של פרופ' גד יאיר על הבחירות ב-1998⁵, הראה שתפקוד ראש הרשות בחינוך הוא מדד מנבא משמעותי של הצלחתו בבחירות.

כל אלה גורמים לכך שהרשות המקומית רוצה ואף רואה עצמה ראויה להוביל את העשייה החינוכית הרשותית, ולרתום אליה את המשאבים הכספיים והמקצועיים של השלטון המרכזי. לעומתה, השלטון המרכזי מעוניין במקרים רבים לשמר את המצב הקיים, ולהמשיך לפעול במסגרת חלוקת העבודה המסורתית שבינו לבין הרשות המקומית.

לדעת מומחים, אחד הליקויים שבחלוקת העבודה המסורתית בתחום החינוך הוא, שמשרד החינוך במפגש עם הרשות המקומית אינו מבטא ראייה הוליסטית, ראייה חינוכית יישובית, הרואה את החינוך היישובי כמכלול תכנוני המחייב הקצאת משאבים ופיתוח תוכניות בראייה מערכתית כוללת, ולא על-פי צרכים פרטניים או מגזריים. למעשה, המפגש של משרד החינוך עם הרשות המקומית הוא במרבית המקרים מפגש עם המפקחים שבשטח. המפקחים המופקדים על התחומים השונים: חינוך יסודי, גיל רך, מדעים וכו' רואים לנגד עיניהם את הנושא או התחום הספציפי הנוגע להם בלבד,

⁵ גד יאיר (2004), "חינוך ודמוקרטיה: הרשויות המקומיות בתווך בין התושבים לבין משרד החינוך - השלכות על בחירת ראשי הרשויות", מגמות (ע"ע) 217-241.

ואותו הם מעוניינים לקדם⁶. לעומתם, מנהל מחלקת החינוך וראש הרשות המופקדים על מערך החינוך הרשותי, רואים את תחומי החינוך בראייה אינטגרטיבית כלל-יישובית.

לפי שעה, ברור לגורמי החינוך ברשות המקומית כי עליהם לעשות מאמצים ולגייס תמיכה ושיתוף פעולה מצד השלטון המרכזי. ללא תמיכה זו הם עשויים להתקשות בקידום כיווני פעולה מערכתיים. ניתן לצפות כי בשנים הקרובות השפעתה של רשות החינוך המקומית והעומד בראשה ילכו ויגדלו. הרשות המקומית תהיה דומיננטית יותר בקביעת אופי החינוך שבתחומה, והשלטון המרכזי ישאיר לעצמו סמכויות לקביעת מדיניות חינוך כללית, התוויית קווי יסוד, פיקוח וליווי מקצועי ברמה זו או אחרת.

חשוב לציין, כי מגמת ההתחזקות של הרשות המקומית, כפי שתוארה לעיל, בצד העובדה שראש הרשות נבחר בבחירות ישירות, טומנות בחוץ גם סכנות העלולות לפגוע בעשייה החינוכית. תהליך זה עלול להגביר את מעורבותה של הפוליטיקה המקומית בתחום החינוך, ולהקשות על העבודה החינוכית-מקצועית ארוכת הטווח.

ה. מקצועיות המנהלים של מערך החינוך

רצונם של ראשי הרשויות הוא להוות גורם משמעותי באחד התחומים החשובים ביותר לכל תושב, יהא גילו ועיסוקו אשר יהא: החינוך, בצד היותם "ראש רשות החינוך המקומית". רצונם זה הוא הבסיס לשאיפתם להוביל ולהנחות את החינוך, ולא רק להיות גורם פסיבי או מתווך בין השלטון המרכזי לתושבים. לפיכך, מינוי של איש מקצוע לתפקיד כה מרכזי, הופך לנומרה ואף קיבל גושפנקה חוקית ב"סעיף 2 בתקנות הרשויות המקומיות (מנהל מחלקת חינוך) (כשירות) התשס"ג 2002", שקיבע את תפקיד מנהל מחלקת החינוך כסטטוטורי ויצר תנאי סף לממלאים אותו⁷.

כיום, במרבית היישובים, עומדים בראש מערך החינוך הרשותי אנשים מקצועיים ומנוסים יותר. גם הציפיות של הנהגת הרשות והתושבים מהם, גבוהות מבעבר. הנהגת הרשות והתושבים, מצפים מהמנהלים לתכנן ולהוביל באופן מקצועי מהלכי שינוי ופיתוח בתחומי החינוך השונים.

1.3 מערך החינוך הרשותי

מערך זה מתייחס לכל המסגרות ותחומי החינוך (כפי שהגדירה הרשות) השייכים או הנמצאים באחריותה של הרשות המקומית. בנוסף לכך, פועלים בתחומי הרשות המקומית מוסדות חינוך (גופים, מוסדות או מפעלי חינוך פורמאלי ובלתי פורמאלי הנמצאים בבעלות עמותות וגופים פרטיים וציבוריים שונים) שאינם שייכים או כפופים לרשות המקומית.

⁶ חלק מהמפקחים, בעיקר ברשויות הקטנות, מחלקים זמנם בין מספר יישובים. כיוון שכך, וכיוון שיש להם גם מטלות במחוז, בפועל, בחלק ניכר מזמנם, הם אינם נמצאים ביישוב.

⁷ סיבה נוספת אפשרית למינוי בעל מקצוע, היא התובנה כי מנהל מינהל/ אגף/ מחלקת החינוך, מרכז בידיו כוח רב ועוצמה, מעצם מרכזיות תפקידו ונתח התקציב שבידיו. היותו של בעל התפקיד איש מקצוע ולא דמות פוליטית, עשוי להפחית את החשש שמא ינוצל כוח זה ליעדים אחרים.

מערך החינוך הרשותי כולל תמיד את מוסדות החינוך הפורמאלי: גני הילדים, בתי-הספר היסודיים, חטיבות הביניים והחטיבה העליונה הממוקמים בשטחה של הרשות המקומית. לצידם, ובהתאם למבנה מחלקת החינוך, ניתן למצוא גם מסגרות ומוסדות נוספים כגון: בתי נוער, מועדונים, חוגים, אולמות ספורט, קונסרבטוריון וכיוב' (ראה בהמשך "מבנה ארגוני של מחלקת חינוך"), מרכזים קהילתיים.

כיום, ניתן להבחין בהבדלים משמעותיים בתפישת הרשות, במעמדה ובאחריותה כלפי מוסדות חינוך, תרבות ופנאי אלה.

להלן פירוט מקומה של הרשות ביחס למוסדות החינוך הפורמאלי שבתחומה.

א. גני ילדים

הרשות המקומית הינה המעסיק של הסייעת לגננת. כמו כן, היא האחראית לאחזקה ולטיפול השוטף בגן על מתקניו. משרד החינוך הוא המעסיק של מנהלות הגן ושל הגננות המשלימות, והמשרד המבצע את הפיקוח על הגן. במרבית הרשויות פועלת היחידה לגני ילדים, המפעילה תוכניות חינוכיות נוספות, כגון: תוכנית קרב, סל תרבות, פרויקטים במדעים וכו'.

חשוב לציין, כי בחלק מהרשויות מתקיימות "חטיבות צעירות" במספר דגמים (למשל: "גן חובה" – כיתה א', "גן חובה – כיתות א'-ב'). ההתייחסות לגנים אלה היא כחלק מבית-הספר היסודי.

בנוסף, המעבר לניהול עצמי – תהליך המתרחש בשנים האחרונות בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים והחל לחלחל גם לגני הילדים, ואשר יגבר בשנים הקרובות (ראה פרק בנושא זה, בהמשך) – יעצים את חלקה של מנהלת הגן וצוותה, יאפשר יוזמה רשותית ויצמצם את משקלו של משרד החינוך בתכנון פעילות הגן ובניהולו.

ב. בתי-הספר היסודיים וחטיבות הביניים

בתי-הספר היסודיים וחטיבות הביניים נמצאים בקשר הדוק עם מערכת החינוך המרכזית – משרד החינוך, ועם הרשות המקומית. משרד החינוך הוא המעסיק של מורים ומנהלים בבתי-הספר היסודיים וחלק גדול ממורים ומנהלים בחטיבות הביניים (עקרון איחוד המשכורות). עם זאת, בחירת מנהלים נעשית בשיתוף הרשות המקומית. הפיקוח על תכני הלימוד וההישגים הלימודיים מתבצע באמצעות משרד החינוך ומפקחיו השונים. יחד עם זאת, בתי-הספר זוכים לסיוע ולשירותים מהרשות המקומית בכל הקשור לתחזוקה השוטפת, לפיתוח הפיזי וכן לתוכניות חינוכיות ופדגוגיות נוספות, באמצעות קרנות ומקורות אחרים (כולל מינוי צוות עובדי השירותים ותשלום משכורתו, בכפוף לתקצוב משרד החינוך, על-פי סל תקצוב אחיד).

חשוב לציין כי המעבר לניהול עצמי – תהליך המתרחש בשנים האחרונות בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים, ואשר יגבר בשנים הקרובות (ראה פרק בנושא זה בהמשך) – יעצים את חלקו של מנהל בית-הספר וצוותו, יאפשר יוזמה רשותית ויצמצם את משקלו של משרד החינוך בתכנון פעילות בית-הספר ובניהולו.

ג. החטיבה העליונה

באשר לחטיבה העליונה, המצב שונה. מרבית מוסדות החטיבה העליונה נמצאים בבעלות הרשות המקומית, או בבעלות רשתות חינוך או עמותות שונות. הרשות מעורבת חלקית בבחירת הצוות החינוכי הבכיר (המנהלים נבחרים על-ידי הרשות בשיתוף משרד החינוך, המורים נבחרים באמצעות מנהלי בתי-הספר ובאישור משרד החינוך). הרשות ממנה את צוות העובדים (לבורנטים, מזכירות, ספרנים ועובדי אחזקה וניקיון) וגם משלמת את משכורותיהם. העסקת העובדים מתבצעת בהתאם לתקצוב משרד החינוך על-פי סל תקצוב אחיד, ואילו הרשות המקומית מעורבת ומשפיעה על אופיו של בית-הספר, המגמות שיילמדו בו, היקף שעות התגבור ושיעורי העזר וכדו'. תלמידים שלא נמצא להם פתרון בבתי-ספר שברשות המקומית, מקבלים סיוע מהרשות במציאת מוסד חינוכי מתאים. הרשות גם מסייעת ללומד שמחוץ לרשות, לדוגמה: בהסעות.

ישנן רשויות הלוקחות על עצמן אחריות חינוכית לכל ילדיהן, גם אלה הגרים מחוץ ליישוב (כאשר קיימת "מסה קריטית" של תלמידים במוסד חינוכי מסוים). במסגרת זו, הן מקפידות על תכנים, תוכניות והישגים של כלל תלמידיהן, גם אלה הלומדים מחוץ לרשות. זאת מתוך תפישה חינוכית מקפת, אך לא פחות מכך בשל הסיבה שפרסום ציוני ה"בגרות" מתחשב במקום מגוריו של התלמיד ולא ביישוב בו הוא לומד.

1.4 מנהל מערכת החינוך הרשותית

סעיף 2 בחוק הרשויות המקומיות (מנהל מחלקת חינוך), התשס"א 2001 קובע שלמנהל מחלקת חינוך יש מעמד סטטוטורי, כלומר מינוי מנהל מחלקת חינוך הינו מכוח החוק: "מינוי מנהל מחלקת חינוך - בכל רשות מקומית ימונה מנהל מחלקת חינוך". משנת התשע"א 2011 נוסף תיקון בחוק הרשויות, הקובע כי למנהל יחידת הנוער ברשות יש מעמד סטטוטורי והוא הממונה על הפעלת מערכת החינוך הא-פורמאלית ביישוב לצד מנהל מחלקת החינוך.

א. תפקידי מנהל מערכת החינוך הרשותית

במרבית הרשויות, מנהל מערכת החינוך (אגף/ מינהל/ מחלקה, וזאת בהתאם למבנה הארגוני הספציפי - ראה בהמשך) הוא המופקד על מערך החינוך הרשותי, ורואה עצמו מכוון למילוי המשימות הבאות:

- (1) הצבת נושאי החינוך במרכז מעייניה ודאגתה של הרשות.
- (2) קידום תהליכי התכנון לתחום החינוך: התכנון ארוך הטווח - האסטרטגי (תוכנית-אב לחינוך), והתכנון לטווח הבינוני והקצר (תוכנית עבודה שנתי).
(3) מתן תמיכה ארגונית, מנהלית ותקציבית למערכת החינוך, על-מנת שהמערכת תוכל לפעול. מתן התמיכה כולל מתן משאבים ושירותים (כספים, מבנים, ציוד, כוח אדם).

(4) מתן מענה מיטבי לצורכי האוכלוסייה שבתחומי הרשות. מתן מענים מגוונים לרצונות ולצרכים של התלמידים השונים.

(5) קידום יוזמות ומפעלים חינוכיים.

(6) שיפור מתמיד של ההישגים הלימודיים והחברתיים (מניעת נשירה - גלויה וסמויה, העלאת אחוז הזכאים לתעודת בגרות, הגעה ל"תעודת בגרות משמעותית", התנדבות, מעורבות בקהילה, שירות צבאי/ לאומי - משמעותי וכדו').

משיחות עם מנהלי מחלקות חינוך ברשויות השונות, ניתן להצביע על מספר תפישות באשר לאופן בו מגדיר המנהל את מרכז העשייה שלו ושל היחידה בראשה הוא עומד:

- הפרדה בין חינוך "פורמאלי" בלבד (מוסדות החינוך הרשמיים, במהלך יום הלימודים), לבין הפעילות לאחר יום הלימודים במוסדות ובמערכת החינוך הא-פורמאלי.
- חינוך "פורמאלי" משולב עם החינוך "הבלתי פורמאלי": ראיית החינוך "הבלתי פורמאלי" כקשור וכמשלים את החינוך ה"פורמאלי", כגון: תוכניות העשרה שאינן כלולות בתוכנית הלימודים הרשמית ושילובן בבתי-הספר, תוכניות למידה והעשרה למבוגרים.
- התמקדות בהיבטים הארגוניים והניהוליים של מערך החינוך הרשותי: תכנון, תקצוב, יצירת תשתיות, הצטיידות ורכש, הסעה, ניהול כוח האדם וכיו"ב.
- שילוב בין ההיבט הארגוני-ניהולי לבין ההיבט התוכני-חינוכי. מנהל המחלקה עוסק גם בהיבט הארגוני-ניהולי וגם במהות העשייה החינוכית. הוא משפיע בכל הקשור לפרויקטים חינוכיים, יוזמות וחדושים בתהליכי חינוך, העשרה חינוכית וכיוב'.
- מנהל מחלקת חינוך שהוא בעל השכלה רחבה וניסיון חינוכי, יגבש בדרך כלל גישה מורכבת ורחבה של התפקיד. הוא יראה עצמו אחראי ומעורב בכל מכלול תחומי החינוך, חינוך פורמאלי ובלתי פורמאלי והוא לא יסתפק בקידום ההיבטים הארגוניים בלבד ויראה עצמו מנהיג חינוכי המעצב את מהות ואיכות החינוך ברשות.

ב. מי משמש כיום כמנהל מחלקת חינוך?

סעיף 2 בתקנות הרשויות המקומיות (מנהל מחלקת חינוך) (כשירות) התשס"ג 2002 מתאר את כשירות מנהל מחלקת החינוך כלהלן: "לא ימונה אדם למנהל מחלקת חינוך ולא יכהן ככזה, אלא אם כן נתקיימו בו לפחות כל אלה:

⁸ אף שאנו מכירים בתהליך החינוכי כמכלול ורואים בהפרדה בין חינוך המתקרא "פורמאלי" לחינוך המתקרא "בלתי פורמאלי" בעייתית, נמשיך ונעשה שימוש בביטויים הרווחים ונסמן אותם בגרשיים. כך גם לגבי "החינוך המיוחד".

(1) הוא בעל תואר אקדמי מוכר של מוסד מוכר או של מוסד להשכלה גבוהה בחו"ל שהכיר בו השר;

(2) הוא בעל תעודת הוראה, תעודת הסמכה, או רישיון הוראה קבוע;

(3) הוא בעל ניסיון מקצועי כמפורט להלן:

- במועצה מקומית, במשך שלוש שנים כמנהל מוסד חינוך, או בעל תפקיד ניהולי במוסד חינוך או במערכת חינוך;
- בעירייה שבה לא יותר מ-100,000 תושבים, במשך ארבע שנים כמנהל מוסד חינוך, או בעל תפקיד ניהול חינוכי;
- בעירייה שבה יותר מ-100,000 תושבים, במשך חמש שנים, כמנהל מוסד חינוך, או בעל תפקיד ניהול חינוכי.

מחקר שערך גד יאיר⁹ מציין כי מרבית מנהלי מחלקות החינוך הם אנשים בוגרים, בדרך כלל בשנות החמישים, שמילאו בעבר תפקידים שונים, רבים מהם בתחום החינוך. הוותק המקצועי הממוצע הוא 22.6 שנה, והוותק בתפקיד מנהל מחלקה הוא 7.5 שנים. רמת ההשכלה השכיחה הוא תואר ראשון ותואר שני. ל-74% מהם יש ניסיון קודם בהוראה, ל-40.8% מהם ניסיון בניהול ב"ס.

המחקר גם מציין שניהול מחלקת חינוך מצריך את כל זמנו של בעל התפקיד ודורש מחויבות מלאה.

ג. מה נדרש ממנהל מחלקת החינוך?

מערכות החינוך בעולם וגם בישראל נמצאות בתהליכי שינוי מואצים. ההוראה בעתיד עשויה לשאת אופי שונה מזו המקובלת כיום. ניתן לצפות כי תפקיד המורה ישתנה מהותית, כי הכיתה תקבל משמעות רחבה ונטולת גבולות, כי שיטות הלימוד יהיו יותר יישומיות, מבוססות על עבודת חקר בקבוצות וכו'. שינויים אלה לא יוכלו להתרחש ללא תנאים חיצוניים מאפשרים. מנהל מחלקת החינוך הוא הגורם שחייב ליטול על עצמו את התחום הארגוני והתוכני כאחד, לתמוך בבתי-הספר ולהעצים את המורים. לשם כך סבור פרופ' גד יאיר שעל מנהל מחלקת החינוך להיות בעל יכולת מקצועית מוכחת, שצמח בתוך מערכת החינוך, בעל אוריינטציה חינוכית ויכולת לגשר בין מדיניות משרד החינוך לצורכי הרשות. עליו להיות בעל יכולת מנהיגות משרתת, זאת כדי לנהל ללא פניות, תוך מכוונות לשירות, להשתמש במידע רב לצורך תכנון וקבלת החלטות, וליצור תאום ארגוני למתן תשובות לבעיות העולות מהשדה. כדי לממש דפוסי עבודה שכאלה, על מנהל מחלקת החינוך לקדם את השכלתו ולהשתלב בתוכניות הכשרה והשתלמויות לאורך כל תקופת תפקודו.

⁹ ג. יאיר, מנהיגות מקצועית משרתת, מחלקות חינוך מצטיינות בשלטון המקומי, המכון לחקר הטיפול בחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2000.

מי משמש כיום כמנהל יחידת הנוער הרשותית?

בחוק הרשויות המקומיות (מנהל יחידת נוער ומועצת תלמידים ונוער רשותית) התשע"א 2011 נקבע כי למנהל יחידת הנוער ברשות יש מעמד סטטוטורי, כלומר מינוי מנהל יחידת נוער הינו מכוח החוק: "בכל רשות חינוך מקומית ימונה מנהל יחידת נוער".

"מנהל יחידת הנוער יהיה אחראי על החינוך הבלתי פורמאלי ברשות החינוך המקומית ועל קידומו".

"תנאי העבודה של מנהל יחידת נוער יהיו כשל עובד רשות מקומית, ויחולו על מינויו ותנאי העסקתו ההוראות החלות על עובדי אותה רשות מקומית, אלא אם כן נקבעה בדין הוראה אחרת לעניין זה; מנהל יחידת הנוער יועסק בהיקף עבודה של משרה מלאה".

מי רשאי לשמש כמנהל יחידת הנוער?

בגיר; אזרח ישראלי או תושב ישראלי; בעל השכלה אקדמית, הכשרה מקצועית, ניסיון מקצועי ועמידה

בבחינות (בהלימה לתקנות שר החינוך).

(א) החוק קובע גם שבכל רשות מקומית תוקם מועצת תלמידים ונוער רשותית, בהנחייתו של מנהל יחידת הנוער או מי מטעמו. "בכל רשות חינוך מקומית תוקם מועצת תלמידים ונוער (להלן - המועצה)".

(ב) במועצה יהיו בין 29 ל-12 חברים, בהתאם לשיקול דעתו של מנהל יחידת הנוער באותה רשות חינוך מקומית.

(ג) המועצה תכלול נציגים ממוסדות חינוך, ממרכזים קהילתיים, מתנועות נוער, מארגוני נוער וכיוצא באלה, ובלבד שהם תלמידים או נערים המתגוררים בתחומה של אותה רשות חינוך מקומית.

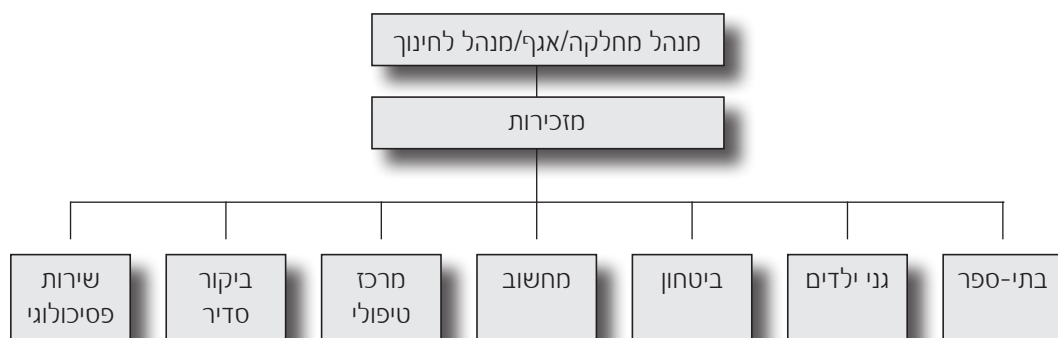
(ד) נציגי המועצה יבחרו בידי תלמידים ונערים המתגוררים בתחומה של רשות החינוך המקומית, אחת לשנה.

(ה) בסעיף זה, "תלמיד" הוא מי שלומד במוסד חינוך בכיתות ז' עד י"ב.

1.5 מבנה ארגוני של מערך החינוך

להלן חמישה דגמים סכמתיים של מבנים ארגוניים שניתן למצוא, אותם או מאפיינם מרכזיים שלהם, במערכי חינוך ברשויות המקומיות. מעיון במבנים אלה ניתן ללמוד על תחומי העיסוק המגוונים בהם עוסק מערך זה, וכן ניתן להתרשם מתהליכי הניהול השונים הקיימים בכל דגם.

דגם מס' 1

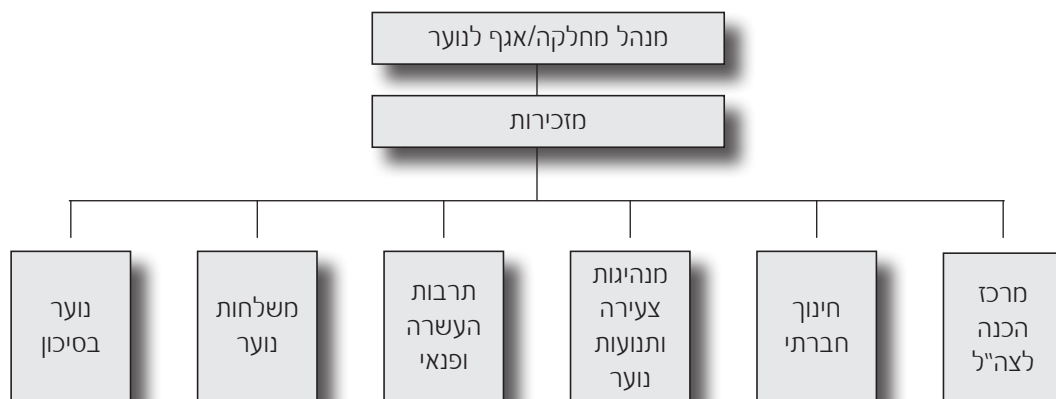

מבנה ארגוני זה מאפיין רשויות קטנות, ומשלב יחידות פונקציונאליות מקצועיות כגון: שירות פסיכולוגי חינוכי, ביקור סדיר, מחשוב ועוד, עם יחידות המכוונות לאוכלוסיות מקבלות שירות - בתי-ספר וגני ילדים. ברשויות מסוימות קיימות יחידות נוספות כגון: חינוך מיוחד, ורווחה חינוכית הקשורה בדרך כלל לתחום הביקור הסדיר. רווחה חינוכית עוסקת בשיקום נוער, מועדוניות וכדו'.

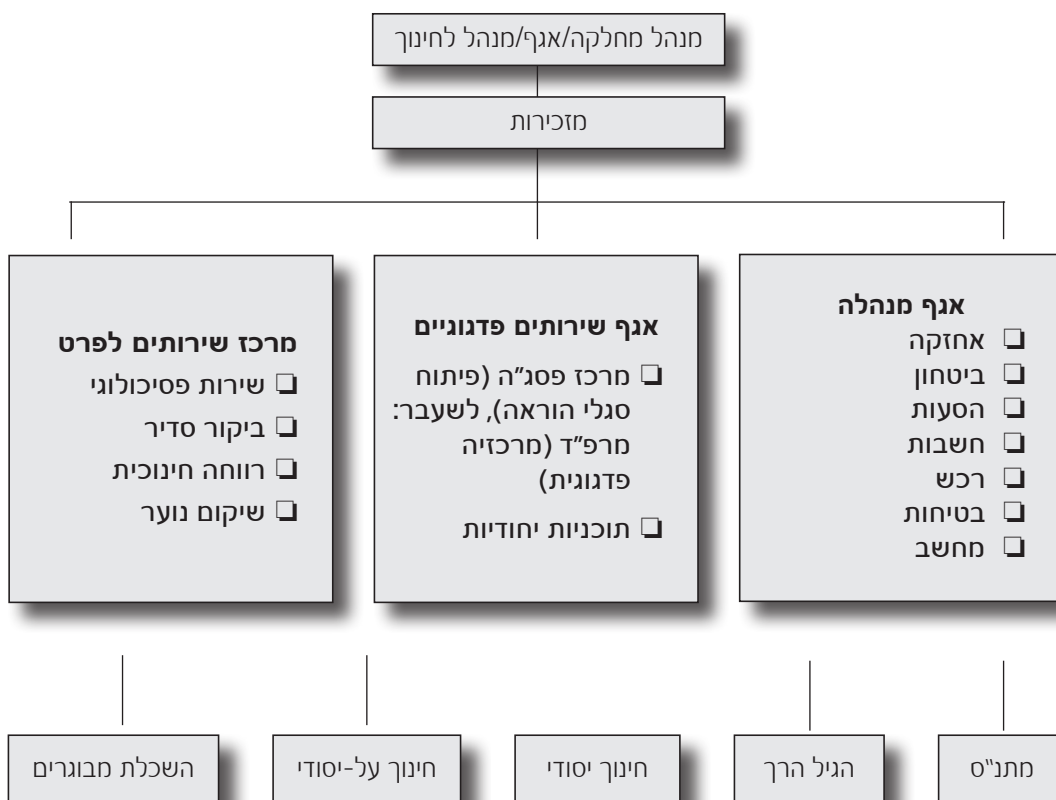
בדגם סכמתי זה, למנהל מחלקת החינוך מוטת בקרה¹⁰ שטוחה ומעורבות רבה, כיוון שאין דרגי ביניים בינו לבין מנהלי שבע היחידות הכפופות לו. כמו כן, לא קיים בדגם זה גורם מתאם בין היחידות זולת המנהל עצמו.

¹⁰ מכונה בטעות: מוטת שליטה

דגם מס' 1 ב'

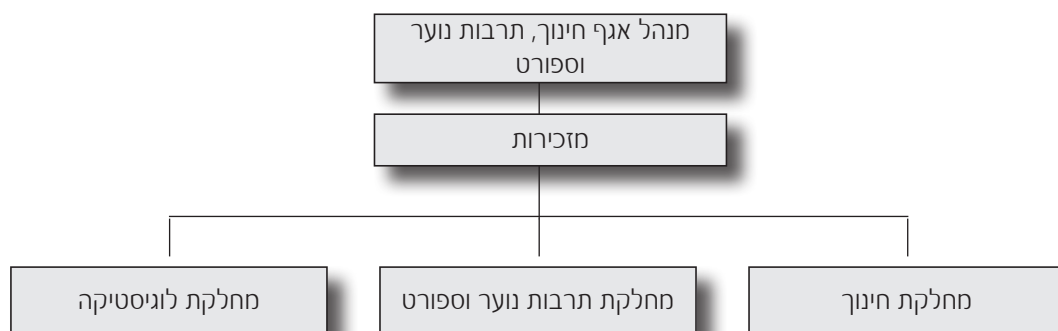

דגם מס' 2

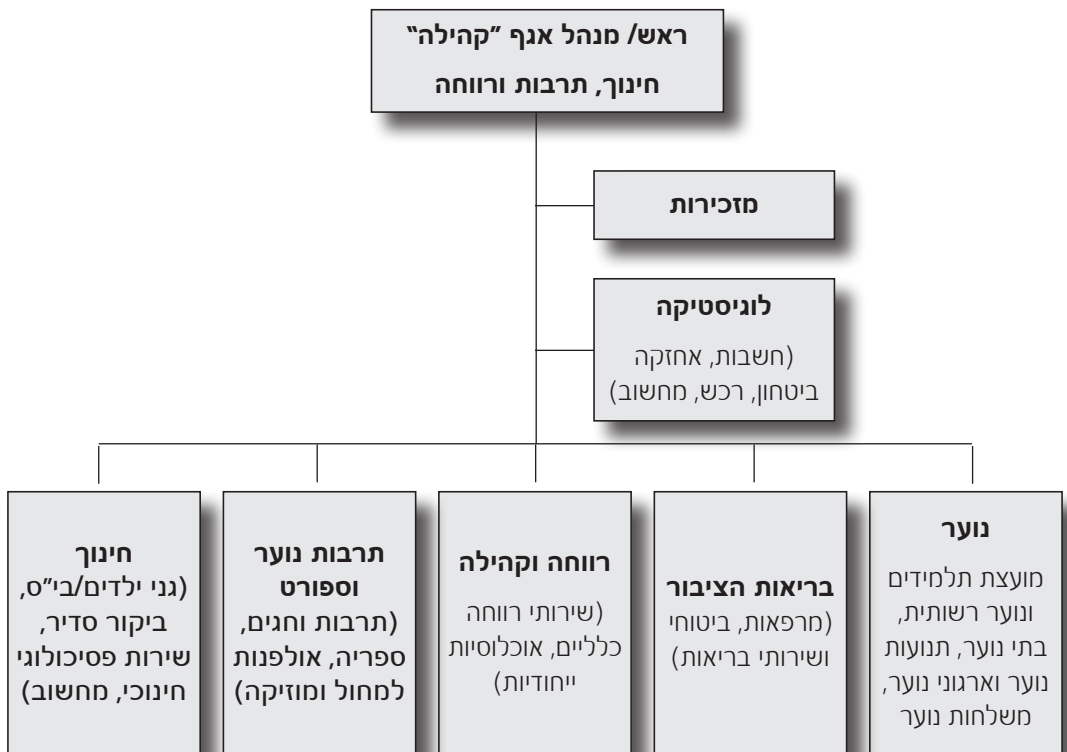

דגם מס' 2 מייצג מבנה ארגוני מורכב יותר. במבנה סכמתי זה מוטת הבקרה של מנהל האגף מצומצמת יותר, ועל כן ארגון זה ריכוזי פחות. קיים דרג ביניים ניהולי המתווך בין הדרג הניהולי הבכיר לבין היחידות החינוכיות הביצועיות שבשטח. שילוב יחידת המנהלה שאינה קיימת בדגם מס' 1 מאפשרת לראש האגף לנתב את משאבי המנהלה בראייה כוללת ובהתאמה לצרכים.

דגם מס' 3

דגם מס' 3 בדגם מס' 3 בולטת מגמת השילוב שבין מערכת החינוך "פורמאלית" למערכת החינוך "הבלתי פורמאלית" המאפיינת כיום רשויות מקומיות רבות. על-פי דגם זה, מחלקת החינוך מהווה חלק מאגף המאגד בתוכו גם את תחומי התרבות הנוער והספורט, ובנוסף מחלקת לוגיסטיקה ייעודית, המתמקדת בתחומי האגף בלבד, ובכך מבטיחה תמיכה לוגיסטית מיטבית לכל הפרויקטים והפעילויות השוטפות הרבות המאפיינות אגף מסוג זה.

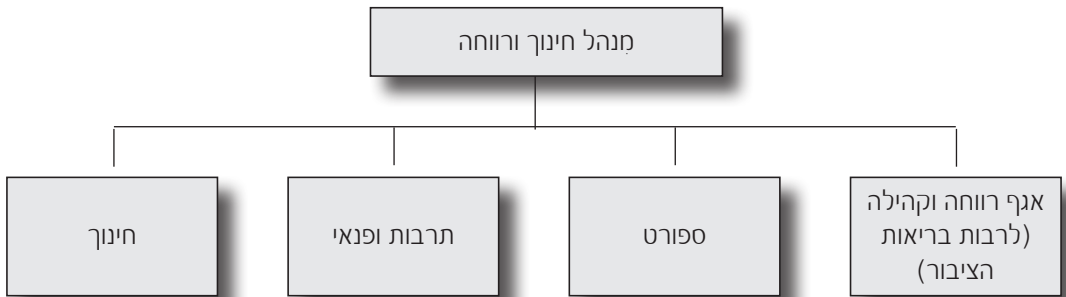
דגם מס' 4 מתאר מבנה ארגוני סכמתי, המתבסס על ההנחה שקיים קשר בלתי נפרד בין החינוך לבין התחומים: רווחה, תרבות, ספורט ובריאות הציבור. בעיות לימודיות רבות צומחות על רקע חברתי-כלכלי במשפחה, וקיים קשר בלתי נפרד בין חינוך לבין העשרה תרבותית.

על-פי הנחה זו, כל פתרון ספציפי לבעיה בתחום ספציפי יהיה בבחינת פתרון חלקי ולכן לא אפקטיבי, לפיכך יש ליצור שיתוף פעולה קבוע בין הגורמים המופקדים על כל התחומים והפועלים בתוכם, הן בתכנון הפעילות והן בעשייה היומיומית.

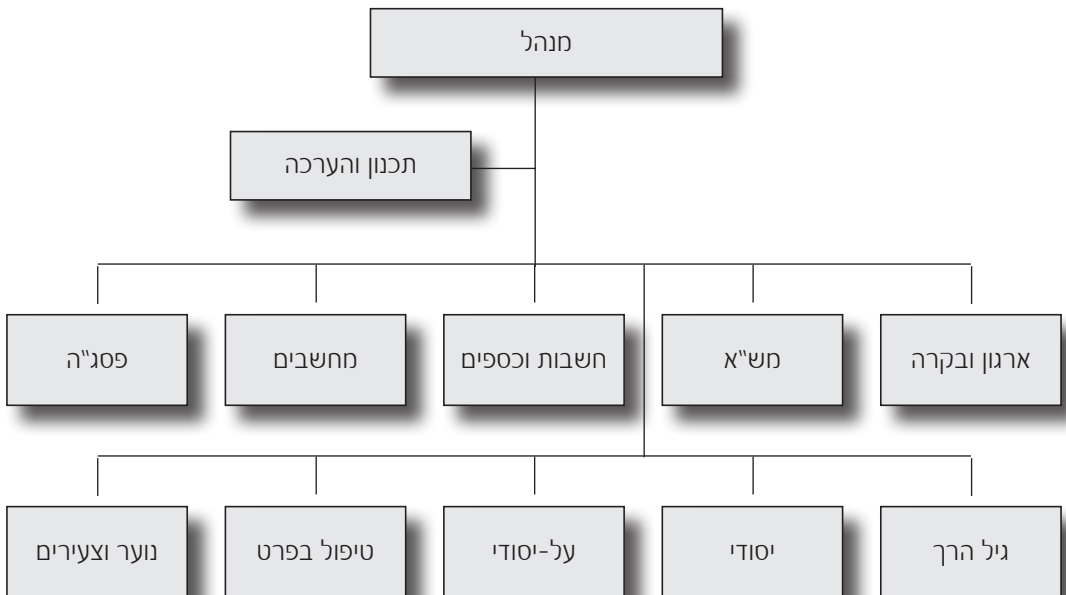
בראש הארגון עומד ראש המינהל - המתכלל, האחראי על האינטגרציה בין כל התחומים שלעיל.

לצד יחידות מקצועיות פונקציונליות אלה קיימת יחידה ארגונית תומכת - יחידת הלוגיסטיקה.

היתרון המרכזי של מבנה זה הוא היכולת לתכנן בראייה מערכתית אינטגרטיבית, לקיים דו-שיח פורה בין אנשי המקצוע השונים שבכל תחום, ולהפעיל צוותים אינטרדיסציפלינריים לטיפול בבעיות שונות. כך המענה מקיף יותר ומהיר יותר.

מוצע שהמבנה הארגוני הסכמתי של מערכת החינוך יהיה כלהלן:

דגם מס' 5 מתאר מבנה ארגוני סכמתי המתבסס על ההנחה כי יש לעסוק במכלול צורכי האדם, מלידה ועד לזקנה, במסגרת מבנה ארגוני אחד, וכי קיים קשר בלתי נפרד בין החינוך לבין התחומים: רווחה, תרבות, תרבות פנאי, ספורט ובריאות הציבור.

הדגם מניח שיתופי פעולה וסינכרון מתמיד בין כל הגורמים המופקדים על כל התחומים והפועלים בתוכם, הן בתכנון הפעילות והן בעשייה היומיומית.

בראש הארגון עומד ראש המינהל - המתכלל, האחראי על האינטגרציה בין כל התחומים שלעיל.

לצדו, יחידות מקצועיות פונקציונליות:

יחידות ארגוניות תומכת - יחידות הלוגיסטיקה הנותנות שירותים לכלל היחידות.

היחידה לטיפול בפרט הנותנת שירותים טיפוליים לכלל יחידות החינוך. למשל: קב"ס (קציני ביקור סדיר), שפ"ח (שירות פסיכולוגי חינוכי), מתי"א (מרכז תמיכה יישובי/אזורי שפ"ח, קב"ס, מתי"א).

היתרון המרכזי של מבנה זה הוא היכולת לתכנן בראייה מערכתית אינטגרטיבית, לקיים רב-שיח פורה בין אנשי המקצוע השונים שבכל תחום, ולהפעיל צוותים אינטרדיסציפלינריים לטיפול בבעיות שונות. כך המענה מקיף יותר ומהיר יותר.

כיוון שדגם זה יכול להוות מקור לחשיבה גם לגבי הדגמים האחרים, יובא להלן גם פירוט מסוים:

גופי מטה

1. **תכנון והערכה:** תכנון ומעקב אחר ביצוע, מאגרי מידע, מחקרי הערכה.
2. **פסג"ה (פיתוח סגלי הוראה):** מערכי ליווי מקצועי והדרכה.
3. **משאבי אנוש:** כוח אדם בהוראה, משאבי אנוש באגף (כפיפות מקצועית לכ"א).
4. **חשבות:** הכנסות, הוצאות, גיוס משאבים (כפיפות מקצועית לגברות).
5. **מחשבים:** פיתוח, תחזוקה (כפיפות מקצועית ליחידת המחשב העירונית).
6. **ארגון ובקרה:** רישום, היסעים, בינוי, שיפוצים, תחזוקה, ביטחון, בטיחות.

גופי שדה

1. **הגיל הרך:** לידה - 6 (הכנה להורות, מעונות יום, טיפות חלב, גנים פרטיים, מרכזי אבחון וטיפול).
2. **יסודי:** א - ו' (מוצע לשקול קיום חטיבות צעירות).
3. **על-יסודי:** תיכונים שש-שנתיים.
4. **טיפול בפרט:** "חינוך מיוחד" (גיל 3-21), מחוננים, רווחה חינוכית, מועדוניות, נוער בסיכון ובסכנה (קידום נוער, נערה במצוקה¹¹), קב"ס (קציני ביקור סדיר), שפ"ח (שירות פסיכולוגי חינוכי), מתי"א (מרכז תמיכה יישובי/אזורי¹²), ועדות השמה/החלטה.
5. **נוער וצעירים (מגיל 10-30):** מועצות תלמידים ונוער, תנועות וארגוני נוער, התנדבות, שירות משמעותי: הכנה לגיוס לצה"ל/שירות לאומי, השירות, השחרור, השכלה גבוהה.
6. מכינות קדם צבאיות.
7. יחידת קידום נוער.

¹¹ בד"כ - כפיפות לרווחה

¹² "הזרוע הביצועית והארגונית של תוכנית השילוב לתלמידים עם צרכים מיוחדים, בפיקוח החינוך המיוחד בכל רשות מקומית".

1.6 תקציב החינוך ברשות המקומית

דיני העיריות, המועצות המקומיות והאזוריות קובעים כי כל רשות מקומית תפעל לפי תקציב שנתי וכי שנת הכספים לכל הרשויות תתחיל ב-1 בינואר של כל שנה.

התקציב הוא המסגרת הכלכלית לפעילותה של המחלקה, והוא גם כלי לניהול על-פי מטרות ויעדים. הוא משקף תמונת מצב של מבנה המחלקה, מספר העובדים ותפקידיה השונים, והאופן בו היא מבצעת אותם. התקציב מהווה הצהרת כוונות של המחלקה לגבי תוכנית העבודה שלה בשנת התקציב, כאשר הכל מבוסס על אומדן של הכנסות והוצאות שחייבות להגיע לאיזון.

התקציב שאושר הוא מסמך משפטי המחייב את הרשות.

מנהל/ת מחלקת החינוך הוא האחראי על תקציב המחלקה, המקיף גם את כל תקציבי מוסדות החינוך.

א. מקורות התקציב

תקציב החינוך מורכב ממקורות שונים:

(1) הכנסות משרד החינוך: משרד החינוך משתתף בפעולות החינוך ברשות,

לרבות הסעות תלמידים, שירותי מזכירים, פעולות תרבות וספורט, שכר מורים המועסקים ישירות על-ידי הרשות המקומית וכיו"ב.

התשלומים ניתנים על-פי תקן וסל השירותים שקבע משרד החינוך, ולא על-פי ההוצאה בפועל של הרשות.

כדי להבטיח את יציבותה של מערכת החינוך המוניציפאלית, חוקק בחודש אוגוסט 2000 חוק הרשויות המקומיות (ייעוד כספי הקצבות למטרות חינוך) תש"ס 2000, שהסדיר את חובתה של הרשות המקומית להעביר את כל מקורות התקציב המיועדים לחינוך, לייעודם בלבד. זאת באמצעות פתיחת חשבון בנק נפרד המיועד להעברות כספיות מהמדינה לרשות המקומית בנושא חינוך, ובאמצעות קיום מערכת בקרה.

החשבון חסין מעיקולים, מלבד מקרים מיוחדים על-פי החלטת בית הדין לעבודה.

על ראש היישוב ועל הגזבר, הוטלה אחריות אישית-פלילית בגין אי מילוי הוראות החוק.

משמעות החוק הינה הקצאת כספים ייעודיים ליעדם בלבד, בדגש על חינוך, וזאת באחריותו הבלעדית של ראש הרשות.

(2) הכנסות הרשות המקומית:

א. תקציב שוטף מהכנסות עצמאיות.

ב. תקציב בלתי רגיל (תב"ר).

(3) סיוע ממוסדות ציבוריים: תמיכה בפרויקטים מוגדרים באמצעות מפעל הפיס והסוכנות היהודית, עמותות וקרנות הפועלים לקידום נושאים ויעדים ספציפיים.

(4) תרומות מהמגזר השלישי: על-פי רוב, ניתנים ככספי "התאמה" (Matching) ומיועדים לצרכים ספציפיים המותאמים למטרות העמותות ו/או הקרנות.

(5) תשלומי הורים: תשלומים עבור שירותים נוספים על המתוקצב במסגרת חוק לימוד חובה התש"ט (1949), הכוללים תשלומי חובה, תשלומי רשות ותשלומים מרצון המשולמים על-ידי ההורים ומאושרים מדי שנה על-ידי ועדת הכספים של הכנסת.

ב. סעיפי התקציב

תקציב מחלקת החינוך מורכב מפרקים וסעיפים כדלהלן

תקבולים	תשלומים
3 שירותים ממלכתיים	8 שירותים ממלכתיים
31 חינוך	81 חינוך
311 מינהל החינוך	811 מינהל החינוך
312 חינוך קדם יסודי	812 חינוך קדם יסודי
	8121 מינהל החינוך הקדם יסודי
3122 גני ילדים גיל חובה	8122 גני ילדים גיל חובה
3123 גני ילדים טרום חובה	8123 גני ילדים טרום חובה
3124 מעונות ופעוטונים	8124 מעונות ופעוטונים
3125 גני מועדון וצהרונים	8125 גני מועדון וצהרונים
3126 גני ילדים לחינוך מיוחד	8126 גני ילדים לחינוך מיוחד
3128 קייטנה/ חודש לימודים נוסף לגנ"	8128 קייטנה/ חודש לימודים נוסף לגנ"
313 חינוך יסודי	813 חינוך יסודי
3131 מינהל החינוך היסודי	8131 מינהל החינוך היסודי
3132 בתי"ס יסודיים	8132 בתי"ס יסודיים
3133 חינוך מיוחד	8133 חינוך מיוחד
3134 חוגים לתלמידים מחוננים ומוכשרים	8134 חוגים לתלמידים מחוננים ומוכשרים
3135 ישיבות קטנות ותלמודי תורה	8135 ישיבות קטנות ותלמודי תורה
3136 חינוך משלים בבתי"ס	8136 חינוך משלים בבתי"ס
3137 חוות חקלאיות	8137 חוות חקלאיות
3138 קייטנות/ לימודיות וחודש נוסף	8138 קייטנות/ לימודיות וחודש נוסף
314 חטיבות ביניים	814 חטיבות ביניים
315 חינוך על-יסודי	815 חינוך על-יסודי
3151 מינהל החינוך העל-יסודי	8151 מינהל החינוך העל-יסודי
3152 בתי"ס על-יסודיים עיוניים	8152 בתי"ס על-יסודיים עיוניים
3153 בתי"ס ערב על-יסודיים	8153 בתי"ס ערב על-יסודיים

תקבולים	תשלומים
3154 ישיבות תיכוניות אולפנות ומתיבתאות	8154 ישיבות תיכוניות אולפנות ומתיבתאות
3155 בתי"ס על-יסודיים מקצועיים	8155 בתי"ס על-יסודיים מקצועיים
3156 בתי"ס על-יסודיים חקלאיים	8156 בתי"ס על-יסודיים חקלאיים
3157 בתי"ס על-יסודיים מקיפים	8157 בתי"ס על-יסודיים מקיפים
316 חינוך גבוה	816 חינוך גבוה
3162 אוניברסיטאות	8162 אוניברסיטאות
3163 מוסדות להשכלה טכנולוגית גבוהה	8163 מוסדות להשכלה טכנולוגית גבוהה
3164 ישיבות גבוהות וכוללים	8164 ישיבות גבוהות וכוללים
3165 בתי מדרש למורים	8165 בתי מדרש למורים
3166 מכללות	8166 מכללות
3167 אמנות	8167 אמנות
תקבולים	תשלומים
3168 קרן מלגות עירונית	8168 קרן מלגות עירונית
317 שירותים נוספים לבתי"ס וגני	817 שירותים נוספים לבתי"ס וגני
3171 קב"ט שמירה ובטחון מוסדות חינוך	8171 קב"ט שמירה ובטחון מוסדות חינוך
3172 מרכזיה פדגוגית	8172 מרכזיה פדגוגית
3173 שירות פסיכולוגי חינוכי	8173 שירות פסיכולוגי חינוכי
3174 שירות בריאות לתלמיד	8174 שירות בריאות לתלמיד
3175 ביטוח תלמידים	8175 ביטוח תלמידים
3176 רווחה חינוכית	8176 רווחה חינוכית
3177 קב"סים	8177 קב"סים
3178 הסעות תלמידים	8178 הסעות תלמידים
3179 שירותים אחרים	8179 שירותים אחרים
318 חינוך מבוגרים	818 חינוך מבוגרים
319 שירותי חינוך מיוחדים	819 שירותי חינוך מיוחדים
3191 חינוך מוכר שאינו רשמי	8191 חינוך מוכר שאינו רשמי

32 תרבות	82 תרבות
321 מינהל התרבות	821 מינהל התרבות
322 פעולות תרבות	822 פעולות תרבות
323 ספריות עירוניות	823 ספריות עירוניות
324 מתנ"סים	824 מתנ"סים
325 מוסיקה ומחול	825 מוסיקה ומחול
3251 קונסרבטוריון	8251 קונסרבטוריון
3252 תזמורת עירונית	8252 תזמורת עירונית
3254 מקהלה עירונית	8254 מקהלה עירונית
326 מוקדי תרבות	826 מוקדי תרבות

82 תרבות	32 תרבות
8261 תיאטרונים	3261 תיאטרונים
8262 מוזיאונים	3262 מוזיאונים
8263 גן חיות	3263 גן חיות
8264 מוקדי תרבות אחרים	3264 מוקדי תרבות אחרים
827 תרבות תורנית	327 תרבות תורנית
828 נוער	328 נוער
8281 מינהל הנוער	3281 מינהל הנוער
8282 מוקדי הפעלת נוער	3282 מוקדי הפעלת נוער
8283 חוגי נוער	3283 חוגי נוער
8284 קייטנות נוער	3284 קייטנות נוער
8289 תנועות נוער	3289 תנועות נוער
83 בריאות	33 בריאות
832 מרפאות	332 מרפאות
8321 מרפאות יעוד	3321 מרפאות יעוד
8322 מרפאות כלליות	3322 מרפאות כלליות
8323 מרפאות שיניים	3323 מרפאות שיניים
8324 תחנות אם וילד	3324 תחנות אם וילד
833 בתי חולים	333 בתי חולים
8331 בתי חולים כלליים	3331 בתי חולים כלליים
8332 בתי חולים אחרים	3332 בתי חולים אחרים
834 בתי-ספר לאחיות	334 בתי-ספר לאחיות
835 מוסדות בריאות אחרים	335 מוסדות בריאות אחרים
836 שירותי חירום רפואיים	336 שירותי חירום רפואיים
8361 מד"א	3361 מד"א
תשלומים	תקבולים
8362 נט"ן	3362 נט"ן
8363 מוקד לתורנויות של רופאים	3363 מוקד לתורנויות של רופאים
837 פעולות מחקר	
839 מוסדות בריאות נתמכים	

ג. הקצאת שעות הוראה לבתי-הספר היסודיים

משרד החינוך מתקצב את מוסדות החינוך היסודיים בעיקר באמצעות הקצאת שעות הוראה.

עד שנת הלימודים תשס"ג (2002/2003) שימשו במערכת החינוך היסודי שיטות תקצוב שונות. העיקרית שבהן התבססה על הקצאה לפי **תקן שעות לכיתה**, אליה נוסף תקצוב לפי **"סלים"** (סל מחוז, סל זהירות בדרכים וכדומה).

בעקבות טענות לפיהן שיטות התקצוב האמורות אינן שוויוניות, החל משרד החינוך בשנת הלימודים התשס"ד (2003/2004) לתקצב את מערכת החינוך היסודי לפי **מדד טיפוח אחיד** שאותו אימצה הנהלת המשרד. מדד הטיפוח מבוסס על הקצאה לפי תקן דיפרנציאלי לתלמיד. מרכיביו של מדד הטיפוח נקבעו לפי המלצותיה של "הוועדה לבחינת שיטת התקצוב בחינוך היסודי בישראל", אשר בראשה עמד מנכ"ל משרד החינוך לשעבר שמשון שושני (ועדת שושני).

שיטת תקצוב מערכת החינוך היסודי באמצעות מעבר לתקן דיפרנציאלי לתלמיד, פורסמה בחוזר המנכ"ל¹³. עיקרה של השיטה: המרכיבים במדד הטיפוח שוקללו באופן שיאפשר ניבוי מיטבי לסיכויי הצלחתו של התלמיד בבית-הספר. לצורך זה, חולקו התלמידים לעשירונים חברתיים כלכליים לפי מרכיבי המדד המצוינים לעיל, ונקבע מפתח תקצוב דיפרנציאלי לכל תלמיד לפי העשירון החברתי-כלכלי שאליו השתייך.

כוונתו של משרד החינוך בעת אימוץ המלצות ועדת שושני, הייתה להשלים את יישומה המלא של שיטת התקצוב האמורה (בכל הנוגע לתקצוב מרכיבים נוסף על הקצאת שעות הוראה) בתוך חמש שנים. עם זאת, בפברואר 2006 פסק בית-המשפט העליון בשבתו כבג"ץ, כי אין להמשיך את התקצוב לפי שיטה הכוללת מרכיב של מגורים באיזור עדיפות לאומית, כל עוד לא הוגדר מרכיב זה באופן שוויוני.

בעקבות החלטת בג"ץ שלעיל, הוקמה במשרד החינוך ועדה בראשותו של המדען הראשי של המשרד, פרופ' סידני שטראוס (ועדת שטראוס). הוועדה החלה את עבודתה ביוני 2006, ולאחר כחצי שנה הגישה את המלצתה בדבר מדד טיפוח חדש להקצאת שעות לבתי-הספר היסודיים בחינוך הרגיל (**מדד שטראוס**), לאישור מנכ"ל משרד החינוך ושרת החינוך.

מרכיבי מדד שטראוס

המשקל היחסי ב-%	המרכיב
40%	השכלת ההורה המשכיל ביותר
20%	מגורים בפריפריה
20%	מדד כלכלי (הכנסה שנתית ברוטו של המשפחה)
20%	שילוב של ארץ לידה ועלייה מארץ מצוקה

ועדת שטראוס קבעה כי ייעודו הראשי של המודל הוא להבטיח כי לכל בית-ספר יוקצה מספר מינימלי והכרחי של שעות להוראת הליב"ה¹⁴ ולתפקוד חיוני. הוועדה קבעה, כי רק השעות הנותרות בתקציב משרד החינוך ישמשו ל"סגירת פערים" ויוקצו על בסיס מדד הטיפוח החדש. לפיכך, במודל החדש להקצאת שעות שני שלבים:

¹³ תקצוב מערכת החינוך היסודי - מעבר לתקן דיפרנציאלי לתלמיד: חוזר מנכ"ל 10/ג, סיוון התשס"ג, יוני 2003.

¹⁴ ליב"ה - לימודי יסוד בחינוך הממלכתי וכן כפשוטו: לב"ה.

(1) בשלב ראשון יוקצו שעות לכל בית-ספר יסודי לשם קיומו "בתנאים מינימאליים". בהקצאה זו 36 שעות שבועיות לכיתה נורמטיבית, תוספת תפילה לבתי-הספר הזכאים לכך (בתי-ספר ממלכתיים דתיים, בתי-ספר שניתן בהם תגבור לימודי יהדות ובתי-ספר של רשתות החינוך העצמאי ומעין החינוך התורני), תוספת בגין יום חינוך ארוך ותוספת תמריץ לכיתות גדולות, כפי שנהוג היום בחטיבות הביניים.

(2) בשלב שני יתחלק תקציב השעות שנשאר, כך שבית-ספר שמדד הטיפול שלו גבוה, יקבל יותר שעות הוראה מבית-ספר שמדד הטיפול שלו נמוך.

לקראת פתיחת שנת הלימודים תשס"ח (2007/2008) נקבעה לכל מוסד חינוך יסודי הקצאת שעות לפי שני תחשיבים כלהלן:

הקצאת שעות המתבססת על השעות שהמוסד קיבל בשנת הלימודים תשס"ז, מתוקנת ומעודכנת לפי מספר התלמידים בשנת הלימודים תשס"ח.

(3) הקצאת שעות שמטרתה להבטיח "רשת ביטחון", כלומר מספר שעות מינימאליות שמוסד חייב לקבל, כמו בחישוב שנערך בשנת הלימודים תשס"ז (זהו חישוב דומה, אך לא זהה, לחישוב מספר שעות מינימאלי לפי השיטה החדשה).

הקצאת שעות ההוראה בפועל בשנת הלימודים תשס"ח נעשתה לפי שני התחשיבים הללו כדלקמן: 97% מהשעות הוקצו לבית-הספר לפי תחשיב 2 ו-3% מהשעות הוקצו לפי תחשיב 1 (דהיינו, הוקצו 3% בלבד משעות ההוראה בשנה זו לפי השיטה החדשה).

כאמור, נקבע ששיטת הקצאת השעות החדשה תיושם בהדרגה במשך חמש שנים כלהלן:

תוכנית היישום

שנת לימודים	החלק היחסי בהקצאת השעות לפי השיטה הקיימת	החלק היחסי בהקצאת השעות לפי השיטה החדשה
תשס"ח (2007/08)	97%	3%
תשס"ט (2008/09)	90%	10%
תש"ע (2009/10)	70%	30%
תשע"א (2010/11)	40%	60%
תשע"ב (2011/12)	0%	100%

ד. תקציב בית-הספר

התקציב העומד לרשות בית-הספר, מגיע ממספר גורמים:

משרד החינוך: מתקנן את שעות ההוראה ולעיתים מעביר תקציבים לנושאים ייחודיים כגון: תלמידים עולים, תגבור לימודי יהדות, מלגות וכד'.

רשות מקומית: מתקנת את עובדי המינהל בבית-הספר ומעסיקה את קבלני/ עובדי הניקיון.

התקציב מחושב לבית-ספר על-פי מספר הכיתות/ התלמידים בבית-הספר, וכן בהתאם לצרכים הייחודיים של בית-הספר.

הורים: תשלומי הורים נקבעים בהתאם להחלטות ועדת החינוך של הכנסת וחוזרי מנכ"ל משרד החינוך.

המגזר השלישי: כספים ייעודיים מעמותות, מקרנות וממלכ"רים (מוסדות ללא כוונת רווח).

מקורות אחרים: כספים המגויסים מתורמים בהתאם לכללים הקבועים בחוזר מנכ"ל, מתן רשות שימוש במתקני בתי-ספר בהתאם לנוהלי הרשות המקומית וכו'.

הקצאת התקציב נעשית על-פי נושאים ומבוססת על איגום סעיפי התקציב של משרד החינוך, הרשות המקומית וההורים.

על-פי רוב, לבית-הספר ניתן מרחב גמישות באשר לשימוש במשאבי הרשות המקומית ומשרד החינוך. כל חיסכון בסל התפעול בגין התייעלות יישאר לטובת בית-הספר. קיימת אפשרות להעביר יתרות תקציב מסעיף לסעיף ומשנה לשנה

ה. הכנת תקציב בית-הספר

תקציב בית-הספר הוא פועל יוצא של תוכנית הפעילות הבית-ספרית המאושרת. שנת תקציב היא שנת לימודים.

תקציב בית-הספר יכלול את כל המקורות העומדים לרשותו.

על הרשות המקומית למסור למנהל בית-הספר לא יאחר מסוף מאי, מידע על המשאבים והתקציבים שיועמדו לרשותו בשנת הלימודים הבאה. במקביל, י/תסכם מנהל/ת בית-הספר עם ועד ההורים את תוכנית הפעילות הממומנת מכספי הורים.

כוח אדם המועסק על-ידי משרד החינוך ו/או הרשות המקומית, יירשם במונחי שעות תקן ו/או אחוזי משרה.

כל יתר סעיפי ההוצאה יירשמו במונחים כספיים.

הצעת התקציב תנוסח במונחים כספיים, והיא חייבת להיות מאוזנת, דהיינו הוצאות = הכנסות.

בזמן הכנת התקציב, י/תתחשב כל מנהל/ת בית-ספר באחוזי הגבייה הצפויים לגבי כל סעיפי הכנסות הורים, על-פי הביצוע בפועל, בשנים קודמות.

להלן הכלים להכנת התקציב הבית-ספרי:

סל משאבים לתלמיד

- סל המשאבים הבית-ספרי משקף את ההקצאה לבית-ספר, שנגזרת ממספר התלמידים בבית-הספר. במקרים מסוימים, מקבל בית-הספר שיפוי נוסף מהרשות המקומית בשל אופיו והפעילויות הייחודיות המתקיימות בו לאחר יום הלימודים.
- התקציב מפרט את דרך חלוקת המשאבים על-פי נושאי התפעול השוטף, שעות התקן, פרויקטים עירוניים והכנסות שונות. כמו כן, התקציב נועד להציג את חלוקת המשאבים לכל נושא.

איגום המשאבים הבית-ספרי

דף איגום המשאבים הבית-ספרי משקף את סה"כ מקורות ההכנסה מסה"כ המקורות (הרשות המקומית, משרד החינוך ומקורות אחרים), וכולל את סל המשאבים לכל בית-ספר, בנפרד.

דף תכנון תקציבי לשנת הלימודים

דף התכנון התקציבי הינו כלי עזר בידי המנהל לבניית התקציב הבית-ספרי על-פי הפעילויות השונות בבית-ספר. בדף התכנון התקציבי ימלא המנהל את הנתונים המספריים לשנה"ל, מספרי כיתות ותלמידים, את סה"כ ההכנסות הצפויות לשנה"ל ואת סה"כ ההוצאות הצפויות לשנה"ל. כאמור לעיל, הסכומים השונים ימולאו על-ידי מנהל בית-הספר בהתאמה לדגשי בית-הספר ועל-פי תוכנית הפעולה הבית-ספרית. את דף התכנון התקציבי לשנת הלימודים יש לצרף לתוכנית הפעולה המתוקצבת.

בעת הכנת התקציב, יתחשב כל מנהל בית-ספר באחוזי הגבייה לגבי כל סעיפי הכנסות הורים בשנים הקודמות.

ו. ניהול תקציב בית-הספר

ניהול תקציב בית-הספר כולל מעקב ובקרה אחר נתוני הביצוע מול תכנון התקציב ויעדי התקציב, ועדכון התקציב בהתאם לשינויים שוטפים.

לצורך עדכון התקציב, על מנהל בית-הספר לקיים במהלך השנה מעקב שוטף אחר ניצול התקציב - הן בסעיפי ההכנסה והן בסעיפי ההוצאה. לצורך זה, הרשות המקומית מנפיקה לבתי-הספר פעמיים בשנה (במחצית השנה ובסופה) דו"חות מעקב אחר ניצול התקציבים.

ז. עדכון התקציב ומימושו

בחודש ינואר יתבצע עדכון סופי של תקציב בית-הספר על-ידי הרשות המקומית. זאת על-פי מספרי התלמידים והכיתות במצבת התלמידים של חודש דצמבר, וכן על בסיס תקציב מאושר של הרשות המקומית.

בית-הספר לא יתחייב לכל הוצאה שאינה מכוסה תקציבית, ויעשה את כל הנדרש כדי לממש את כל סעיפי ההכנסה שבתקציב.

על מנהל/ת בית-הספר ליישם את תוכנית הפעולה במסגרת התקציב השנתי המאושר, ואסור לו לחרוג מהתקציב.

בתכנון התקציב, יבטיח המנהל "כיסוי" תקציבי למימוש ההוצאות ה"קשיחות" (חשמל, מים, טלפון וכו'). כמו כן, ישריין את יתרת החוב, במידה וקיים, לרשות המקומית.

תזרים פעילות שנתית לבתי-ספר

הפעילות	הגורם המבצע	מועד הביצוע
הכנת תוכנית פעילות בית- ספרית מתוקצבת	מנהל בית-הספר	מרץ
הצגת התוכנית בפני ועד הורים בית- ספרי	מנהל בית-הספר	מרץ - מאי
העברת התוכנית לאישור הפיקוח	מנהל בית-הספר	תחילת יוני
הצגת תוכנית הפעילות למחלקת החינוך	מנהל בית-הספר	תחילת יולי
עדכון התוכנית התקציבית במערכת הכספים של בית- הספר	מזכירות בתי-הספר בליווי חברת שחף	ספטמבר/ אוקטובר
פגישות מעקב בין בתי-הספר לבין צוותי בקרה על היישום	מנהלי בתי-הספר וצוותי הבקרה	נובמבר, ינואר, אפריל
בקרה, תמיכה ויעוץ לבתי-הספר	תקציבאית אגף החינוך הרשות המקומית	במהלך כל שנת הלימודים
הגשת דו"חות כספיים	מנהלי בתי-הספר הרשות המקומית	אוגוסט

1. יש לבצע שיוך נכון בעת רישום הוצאה או הכנסה, לפי קוד מיון וסעיף תקציבי בהתאם לפעילויות המתבצעות.
2. אין להפיק קבלות/ שוברי הוצאה ללא קוד מיון וסעיף מתאימים.
3. אין לבצע העברות מסעיף לסעיף ללא שייכות, אלא אם בוצעה פעולה שגויה (ביצוע והקפדה על הנחיה זו, יבהירו לבית-הספר את ההכנסה/ הוצאה הנכונה והמדויקת ביותר).
4. כל הוספה או שינוי בסעיף תקציבי, יבוצעו רק לאחר אישור מחלקת החינוך.

ח. האחריות לניהול התקין של תקציב בית-הספר

מנהל בית-הספר אחראי אישית לכל גירעון בקופת בית-הספר. הוא מוסמך מטעם משרד החינוך והתרבות ורשות החינוך המקומית לטפל בכספי בית-הספר, ואחראי על כל הפעולות הכספיות של בית-הספר.

מזכירת בית-הספר אחראית, במסגרת תפקידה - בפני מנהל בית-הספר ובפני הרשות המקומית - לניהול תקין ויעיל של ענייני הכספים של בית-הספר, בהתאם לחוקי המדינה ולהוראות הרשות המקומית ומנהל בית-הספר.

2 מחזיק תיק החינוך

2.1 מהות התפקיד

במרבית הרשויות, מוגדרת פונקציה של "מחזיק תיק החינוך" ברשות.

מחזיק תיק החינוך הוא גורם-על ברשות, המופקד על נושאי חינוך. הוא משמש חוליה מקשרת בין הגורמים השונים העוסקים בחינוך ברשות, הוא שותף לתכנון תוכניות האב בהתאמה לחזון ראש הרשות, וגורם מוביל, לעיתים, במימושן.

למחזיק התיק מספר תפקידים, ביניהם: סיוע בחיזוק מעמד וחשיבותם של נושאי החינוך ביחס לנושאי טיפול אחרים בהם עוסקת הרשות; גיוס והקצאת משאבים רשותיים רבים, ככל האפשר, לטובת החינוך; הידוק הקשר ושיתוף הפעולה בין הרשות לבין הקהילה, אם באופן ישיר ואם באמצעות ועדת החינוך או ועדי ההורים; גיוס כספים ותמיכה מגורמים בקהילה, ממוסדות ציבוריים או מקרנות ועמותות.

2.2 מחזיק תיק החינוך - יו"ר ועדת החינוך

לעיתים, מחזיק תיק החינוך ישמש גם כיו"ר ועדת החינוך הפועלת ברשות.

בדרך-כלל ממלא פונקציה זו ראש הרשות, וזאת משני טעמים: הראשון - נושא החינוך הוא אחד הנושאים החשובים ברשות ולכן ראש הרשות מעוניין להשפיע ולהיות מעורב בו באופן אישי. השני - ראש הרשות מעוניין למנוע כפילות מיותרת הנובעת מקיומן של שתי פונקציות העוסקות בתחום החינוך: מנהל החינוך (המקצועי), ומחזיק התיק (הפוליטי).

2.3 ההצלחה בתפקיד

הצלחתו של מחזיק התיק החינוך תלויה במרכיבים הבאים:
ידע והבנה בנושאי החינוך שעל הפרק, הבנת התהליכים המקצועיים הכרוכים בתכנון ובהפעלת תוכניות חינוך.
התמקדות במילוי תפקידו כגורם מטה, המופקד על המדיניות והאסטרטגיה החינוכית ברשות, תוך הקפדה שלא לעסוק בעבודת הקו - הביצוע עליה מופקד מנהל החינוך.
היכרות טובה של המערכת החינוכית ובעלי התפקידים הפועלים בתוכה, ויכולת לקיים עמם קשרי עבודה הבנויים על אמון, שיתוף פעולה והכרה מקצועית.

3 ועדת החינוך: מהותה ותחומי פעילותה

3.1 ועדת החינוך - ועדת חובה בעיריות, ועדת רשות ברשויות המקומיות

ועדת חינוך היא אחת מהוועדות הרבות שבהן נוטלים חלק נבחרי הרשות.
בעיריות - ועדת החינוך היא ועדת חובה ובשאר היא ועדת רשות כלומר חבר בוועדת חינוך ברשויות המקומיות שאינן עיריות פועל במסגרת ועדה שהיא **ועדת רשות**, קרי: ועדה שהחוק אינו מחייב להקימה.
ועדות רשות קיימות ופועלות כמעט בכל רשות, וברשויות רבות הן בעלות ערך. זאת, כיוון שהן עונות על צורך אמיתי של הרשות להיעזר בגופים קהילתיים-מקומיים לקידום נושאים מוניציפאליים שונים.
ועדות רשות נוספות: ועדה לאיכות הסביבה, ועדת רווחה, ועדת רישוי עסקים, ועדת תיירות, ועדת קליטה, וועדת תחבורה ועוד.
ועדות חובה, בעיריות וברשויות המקומיות - ועדת ערר על קביעת ארנונה, ועדת ביקורת, ועדת ביטחון, מל"ח ופס"ח, ועדת מכרזים ועוד. ועדת חובה בעיריות בלבד - ועדת כספים, בטיחות בדרכים וקידום מעמד הילד.

3.2 הרכב הוועדה

לא קיימות הוראות ייחודיות מחייבות באשר להרכבה של ועדת החינוך. על-פי תיקונים שאושרו לאחרונה בפקודת העיריות (סעיף 162 "הרכב ועדות רשות"), נקבע הרכב ועדת רשות כדלהלן:

"(א) 10% לפחות מחבריה יהיו חברי המועצה, ובלבד שמספר חברי המועצה בוועדה לא יפחת מ-2 ואחד מהם יהיה היושב ראש.

(ב) שאר חברי הוועדה יהיו כאלה שהם בעלי זכות להיבחר לחברי מועצה שאינם פסולים לפי סעיף 120, ושעל כל אחד מהם המליצה סיעה המרכיבה את המועצה, ובלבד שההרכב הסיעתי של כל ועדה שהוקמה לפי סעיף 150 - כולל את מומלצי הסיעות לפי סעיף זה - יהיה תואם, ככל שניתן, את ההרכב הסיעתי של המועצה".

יו"ר הוועדה לעיתים הוא מחזיק תיק החינוך. משיחות עם מנהלי מחלקות חינוך ברשויות שונות התברר, כי במספר לא מבוטל של רשויות, מדובר בוועדה רבת משתתפים בה נוטלים חלק פעיל גם מנהלי בתי-ספר, נציגי הורים ומורים.

3.3 תפקידי יו"ר ועדת החינוך

יו"ר הוועדה הוא הגורם המנהל את עבודת הוועדה. בידיו הסמכות לכנס את הוועדה בכל עת. היו"ר חייב לכנס את הוועדה על-פי בקשת שליש מחבריה, או על-פי בקשת המועצה או דרישת ההנהלה. במועצות מקומיות ואזוריות תכונס הוועדה גם על-פי דרישת ראש הרשות או ועדת הביקורת.

יו"ר הוועדה קובע את סדר היום, ובכך מגדיר את הנושאים להם תינתן עדיפות.

להכנות המוקדמות השפעה מכרעת על איכות דיוני הוועדה והחלטותיה.

חשוב שהיו"ר יבצע הכנות מקדימות לקראת כינוס הוועדה: יכין חומר רקע ויפיץ אותו לחברי הוועדה, יזמין משתתפים נוספים על-פי העניין: אנשי ציבור, תושבים, מומחים. מנהל החינוך הוא שותף בוועדה.

3.4 ישיבות הוועדה

ההזמנה לישיבת הוועדה מתבצעת על-ידי יו"ר הוועדה או מחלקת החינוך. בהזמנה יופיע סדר היום של הישיבה, והיא תימסר לחברי הוועדה לפחות 24 שעות לפני התכנסות הוועדה. אם נשלחה ההזמנה בדואר, יש לשלוחה לפחות 48 שעות לפני מועד הישיבה, ובמועצה אזורית - 36 שעות לפני מועד הישיבה. על המזכיר לוודא שההזמנה אכן התקבלה.

יו"ר הוועדה ינהל את הישיבה על-פי סדר היום שנקבע, וייתן למשתתפים את זכות הדיבור.

שינויים בסדר היום ניתן לבצע בהסכמת לפחות שני שליש מהחברים הנוכחים בישיבה. בהצעה לשינוי סדר היום, יש לדון רק עם פתיחת הישיבה. ההחלטות מתקבלות ברוב

קולות חברי הוועדה באם יש מניין חוקי. בתום הישיבה יופץ פרוטוקול. בפרוטוקול יופיעו שמות חברי הוועדה שהיו נוכחים במהלך הדיונים וההחלטות שנתקבלו. היו"ר יחתום על הפרוטוקול.

החלטות הוועדה טעונות אישור המועצה, ועל כן הן מהוות בבחינת המלצות בלבד.

3.5 תדירות הישיבות

תדירות הישיבות אינה מוגדרת. ישנן ועדות חינוך המתכנסות אחת לשנה בלבד - בדרך-כלל לקראת תחילת שנת העבודה - לצורך קבלת מידע אודות הפעילות החינוכית בשנה החולפת ואודות תוכניות החינוך שגובשו לקראת השנה החדשה. לעומתן ישנן ועדות המתכנסות בקביעות אחת לחודשיים-שלושה, אחת לשבועיים-שלושה, ואחרות אינן מתכנסות בקביעות אלא על-פי הצורך.

3.6 תחומי העשייה

לוועדת החינוך, כוועדת רשות, אין כאמור סמכויות סטטוטוריות. יחד עם זאת, ברשויות לא מעטות היא משמשת גורם המסייע ותורם בשיפור איכות שירותי החינוך הניתנים לקהילה. משיחות עם חברי ועדת חינוך ברשויות שונות עולה, כי תחומי העשייה המרכזיים בהם הוועדה עשויה לתרום הם:

- א. גיבוש המלצות העשויות לסייע בקבלת החלטות איכותיות בנושאים חינוכיים שעל הפרק, כגון: האם להפעיל מיזם חינוכי מסוים, יום לימודים ארוך, הפרטת פעולות חינוך.
- ב. סיוע בגיבוש המדיניות החינוכית ארוכת הטווח של הרשות, או תוכנית האב לחינוך.
- ג. סיוע בגיבוש ובקידום מטרות חינוכיות קצרות טווח.
- ד. סיוע באיתור ובגיוס מתנדבים מהקהילה ומחוצה לה לביצוע משימות חינוכיות שונות, כגון: גיוס מתנדבים למתן שיעורי עזר.
- ה. סיוע בגיוס משאבים מגורמים פרטיים וציבוריים למטרות חינוכיות שונות, כגון: שיפור מבנים במוסדות החינוך, השלמת ציוד.
- ו. כתובת לתושבים בנושאי חינוך שונים, כגון: סיוע באיתור פתרונות חינוכיים מתאימים לאוכלוסיות חריגות (מפגרים, נכים, מחוננים וכיו"ב), סיוע לתושב בקבלת מידע הקשור לבעיה חינוכית המטרידה אותו, כתובת לביקורת על אופן טיפול בנושא או בעיה בתחום החינוך.

3.7 תנאים להצלחת הוועדה

מהניסיון שהצטבר ברשויות השונות עולה, כי הצלחת ועדת החינוך מותנית בתפיסת התפקיד של חברי הוועדה, לרבות היו"ר, ובגישה בה נוקטים גורמי החינוך שברשות ובמיוחד מחזיק תיק החינוך וראש מינהל/ אגף/ מחלקת החינוך.

אילו תפיסות וגישות צריכים לאמץ גורמים אלה על-מנת להבטיח את הצלחתה של ועדת החינוך?

א. חבר הוועדה

- (1) עליו להיות ענייני, מכון לנושאי החינוך בלבד.
- (2) עליו להקפיד להיות א-פוליטי. כל ניסיון לנצל את הוועדה כבימה לניגוח פוליטי, יפגום לא רק באיכות הטיפול בנושאי החינוך, אלא יוביל בסופו של דבר לכרסום במעמדו ובמעמדה של הוועדה.
- (3) עליו להכיר בעובדה שלוועדה היכולת להמליץ בלבד. לפיכך, יש להתרכז באיכות ההמלצות שתוגשנה למועצה.
- (4) כדי שהמלצות הוועדה תהיינה בעלות משמעות, יש להשקיע מאמץ בלמידה. יש להבין ולהתמצא בנושאים שעל הפרק, ולא להסתפק ב"ניסיון אישי" (ניסיון כתלמיד או כהורה לתלמידים).
- (5) הבנה והתמצאות בנושאי החינוך שעל הפרק, נרכשות במידה רבה באמצעות המגע עם העשייה החינוכית שבשטח. לצורך זה, חשוב להיות בקשר עם נותני שירותי החינוך ומקבליה: גורמי החינוך שברשות, מנהלי מוסדות חינוך, מורים, הורים ותלמידים.
- (6) מעמדה של הוועדה מושפע במידה רבה מאיכות הקשר שחבריה מקיימים עם מחזיק התיק (באם מחזיק התיק אינו יו"ר הוועדה). על חבר הוועדה לראות עצמו מסייע למחזיק התיק ולהיות קשוב לבקשותיו.
- (7) ועדת חינוך אפקטיבית היא ועדה פתוחה, כלומר ועדה שחבריה מודעים למגבלות הידע והניסיון החינוכי שלהם, ומכירים בצורך להיעזר בגורמים נוספים לצורך גיבוש ההמלצות. חשוב לפעול להזמנת מומחים או בעלי תפקידים בעלי מומחיות בנושאים הנדונים מקרב תושבי המקום או מחוץ לרשות.

ב. יו"ר הוועדה

- (1) הכרה בחשיבות הוועדה ובתרומתה הפוטנציאלית לקהילה.
- (2) הכרה בעובדה כי הוועדה משמשת גורם יוזם, ממליץ ומסייע בצד מחלקת החינוך ולא במקומה.
- (3) הבנה ויכולת להנהיג את הוועדה לעבודת צוות ממוקדת יעדים.
- (4) מוכנות להקדיש זמן ומאמץ.

ג. גורמי החינוך שברשות

- (1) הכרה בתרומה הפוטנציאלית שיש לוועדה כמסייעת למחלקת החינוך.
- (2) נכונות לשתף פעולה עם חברי הוועדה.

פורום חינוך יישובי/ עירוני (נקרא גם: מטה פדגוגי חינוכי) הוא גוף הפועל במסגרת הרשות המקומית לקידום נושא החינוך. הפורום מאגד בתוכו אנשי מקצוע שונים בתחומי החינוך, לפעילות משותפת ובראייה כוללת. לא בכל רשות פועל פורום זה, ולא תמיד הוא בעל מבנה ודפוסי עבודה אחידים. לעיתים פורום כזה פועל ברשות מקומית בה לא פועלת ועדת חינוך.

להלן דוגמה לפורום חינוך יישובי הפועל בהצלחה באחת הערים.

4.1 משתתפי הפורום

- א. גורמים ממשלתיים: מנהל המחוז, מפקחי מסגרות חינוך שונות החל מהגיל הרך וכלה בתיכונים, בחינוך ה"פורמלי" וה"בלתי פורמלי", מפקחי הגופים הייעוציים (קידום נוער, נערה במצוקה, קב"ס, שפ"י).
 - ב. גורמים פנים-רשתיים: ראש הרשות, מחזיק תיק החינוך, מנהל החינוך, מנהלי בתי-ספר, מנהלי פונקציות עירוניות תומכות כמו מנהל שפ"י, מרכז פסג"ה, מנהל מרכז ליישומי מחשב וכיו"ב.
 - ג. נציגי הקהילה שהם בדרך כלל בעלי מקצוע או בעלי עניין בתחומי החינוך. יש המזמנים נציגי עמותות/ קרנות, על-פי צורך.
 - ד. מוצע לשקול זימון תלמידים (כמשקיפים או כמשתתפים פעילים).
- בראש הפורום עומד, בדרך כלל, מנהל החינוך.

4.2 נושאי הפורום

- א. גיבוש קווים מנחים לפעילות חינוכית בראייה אינטגרטיבית ומערכתית לטווח הקרוב והרחוק (מדיניות חינוך).
- ב. הגדרת תוכניות-אב, בהתאמה לקווים המנחים שגובשו ובהתייחס לאילוצי המשאבים הקיימים.
- ג. הגדרת סדרי עדיפויות לנושאי הטיפול השונים.
- ד. גיוס כל הגורמים והמשאבים למימוש התוכניות והנושאים.
- ה. בחינה/ מעקב אחר מימוש התוכניות.

במסגרת הפורום פועלת בדרך כלל ועדת היגוי, המטפלת ועוקבת אחר הפעילות לאורך כל ימות השנה. חברי הפורום משולבים בוועדות או בקבוצות עבודה/משימה, בהתאם לנושאים שעל סדר היום. הוועדות מקבלות מטלות ספציפיות בהתאם לנושאי הטיפול שעל הפרק.

חשיבותו של פורום החינוך היישובי הוא ביכולתו לאגד תחת קורת גג אחת את כל הגורמים המקצועיים בעלי הידע, המשאבים והאחריות לקידום החינוך ברשות.

מניסיון שנצבר עד כה עולה, כי ברשויות בהן הפורום פועל ומתכנס באופן קבוע, ניכר שיפור משמעותי בהנעת כל הגורמים לקידום נושאי חינוך שהוגדרו בעדיפות, יצירת שיתוף פעולה, איגום משאבים ושיפור יכולת המעקב והבקרה. אם פועלת ברשות ועדת חינוך, חשוב לשלב את חבריה בעבודת הפורום.

5 תוכנית-אב לחינוך

תוכנית האב לחינוך מהווה את אחד הכלים החשובים לניהול מערך החינוך היישובי כיום. זוהי תוכנית רב-שנתית (בדרך כלל ל-5 עד 10 שנים) לפיתוח מערכת החינוך בתחומי הרשות, לאור חזון ראש העיר או חזון הנהגת הרשות המקומית.

ייחודה של תוכנית זו הוא בראייה האינטגרטיבית וארוכת הטווח שלה. מערכת החינוך המסורתית היא בירוקרטית במהותה, וכפי שצוין - מורכבת מתת-יחידות המופרדות זו מזו. הגיל הרך מופרד מחינוך היסודי, החינוך היסודי מופרד מהחינוך העל-יסודי, וכך גם "החינוך המיוחד", לא כל שכן החינוך ה"בלתי פורמלי" ופעילויות הפנאי. הפרדות אלה יוצרות לעיתים כפילויות, סתירות או עיכובים מיותרים.

תוכנית-אב לחינוך אמורה גם להתגבר על מכשלות הבירוקרטיה ולהציג ראייה אינטגרטיבית-מערכתית. בנוסף, תוך כדי תהליך עיצובה וגבושה, היא עשויה לעודד חשיבה יצירתית ושיתופי פעולה בין יחידות. ברשויות בהן פועל פורום חינוך יישובי, תכנון תוכנית האב מתבצע באמצעות פורום זה.

5.1 מרכיבי תוכנית האב

א. תכנון פיזי של מוסדות החינוך על בסיס צפי צרכים

תהליך תכנון תוכניות הבינוי כולל לימוד ובחינה: אילו מוסדות חינוך יהיו נחוצים ברשות המקומית לשנים הבאות? כמה? מה יהיה מיקומם הפיזי? גודלם? מאפייניהם? בתהליך זה נבדקים נושאים כגון: אזורי בינוי חדשים, מגמות והיקפי האכלוס ביישוב לשנים הבאות, צפי חתך אוכלוסיות, התפלגות הגילים (לרבות הזדקנות האוכלוסייה וצורך בצמצום/ בסגירת מוסדות החינוך¹⁵), היקף וסוג הצרכים החינוכיים המיוחדים (כגון: בית-ספר ל"חינוך מיוחד", בית-ספר מדעי). לאחר ניתוח הממצאים מוגדרות תוכניות בינוי

¹⁵ במאמר מוסגר נציין, כי מגמת ההזדקנות מובילה לסגירת מוסדות חינוך. אך, בהמשך, צפוייה להיכנס לאזור אוכלוסיה צעירה יותר, ולפיכך - על תוכנית האב להביא בחשבון גם צורך עתידי במבני ציבור שזכות נראה שאינם נחוצים.

לבתי-ספר, לגני ילדים חדשים, למוסדות תרבות ופנאי, שיפוץ/ הרחבה של מוסדות חינוך, תרבות ופנאי, משמעויות תחזוקה וכיו"ב.

ב. תכנון רעיוני של מערכת החינוך: תפיסות, מגמות, תוכניות

התוכניות הפדגוגיות הן תוצר של תהליך שראשיתו בעיון בחזון ראש העיר וגזירת משמעויות ברמת על: כיצד תיראה מערכת החינוך בשנים הבאות בהיבט פדגוגי רחב? אילו כיוונים היישוב רוצה להוביל? לאחר שניתנו התשובות לשאלות אלה, נדונות סוגיות ממוקדות יותר, כגון: האם להקים חטיבות צעירות? האם לפתוח את אזורי הרישום? מהי התפיסה לגבי החינוך העל-יסודי ברשות? אילו תוכניות פדגוגיות ספציפיות היישוב רוצה לקדם - טיפול במניעת אלימות ובשימוש סמים? ומה הזיקה של סוגיות אלה ואחרות לתוכניות הבינוי.

תכנון תוכנית האב לחינוך נמשך בדרך כלל כשנה, ומתבצע במפגשים שמקיימים צוותי עבודה וצוותי חשיבה, בדרך כלל בסיוע יועץ חיצוני. צוותים אלה מורכבים מחברי פורום החינוך היישובי (ראה לעיל) וכן מאנשים שמזמנים לצוותים על-פי הצורך כדי להוסיף מידע, לתת חוות דעת מקצועית או להביע הסתייגות או הסכמה להמלצות המתגבשות (כגון: יו"ר ועד ההורים ונציגי הקהילה).

מוצע כי במהלך תהליך התכנון, תופצנה להערות טיוטות של שלוש חוברות: תוכנית אב לבינוי, תוכניות פדגוגיות, תוכנית למסגרות חינוכיות לכל הנוגעים בדבר, לרבות התושבים.

התוצר הסופי - שלוש חוברות: תוכנית אב לבינוי, תוכניות פדגוגיות, תוכנית למסגרות חינוכיות. החוברות תופצנה לכל בעלי העניין ביישוב ובמשרדים הרלוונטיים. מומלץ כי עותק יוכנס לאתר האינטרנט של היישוב.

6 שיתוף פעולה בין רשויות

שיתוף פעולה משמעותו תכנון והפעלה של שירותים מוניציפאליים משותפים למספר רשויות.

ניתן להצביע על שתי תצורות מרכזיות של שיתופי פעולה הפועלות כיום בישראל: איגוד ערים, ושיתוף פעולה אזורי (יפורט בהמשך). תצורות אלה פועלות בתחומים שונים וגם בתחום החינוך.

תופעה זו, המובנת לכאורה מאליה והמקובלת במדינות רבות בעולם, היא עדיין בראשיתה בארצנו.

תחום נפוץ של שיתופי פעולה נוגע ל"חינוך המיוחד" (עקב תהליכי התמחות והעובדה כי לא כל רשות מסוגלת לתת מענה לכל הצרכים), או מסגרות שאינן מצויות ביישוב מסוים (בעיקר ביישובים קטנים).

שיתוף פעולה בין רשויות מקומיות שכנות בתחומי העשייה השונים, הוא בעל פוטנציאל רב ערך.

6.1 איגוד ערים

איגוד ערים הוא תאגיד שבמסגרתו יכולות מספר רשויות סמוכות לספק, במשותף, שירותים לתושבי הרשויות. השירותים שאיגודי ערים בארץ נוהגים לספק הם: כיבוי אש, הסדרת שפכים, תחבורה, אשפה, איכות סביבה, שירותים וטרינריים וגם חינוך.

מניסיון שנצבר עד כה עולה, כי איגוד הערים הפועל בכל תחום מאגם משאבים ומייעל את השירות הניתן לתושב.

קיימות שלוש אפשרויות להקמת איגוד ערים:

- יוזמה של הרשויות המקומיות שאושרה על-ידי שר הפנים.
- יוזמה של שר הפנים למספר רשויות, כאשר הרשויות נענו ליוזמה.
- יוזמה של הממשלה.

איגוד ערים נדרש לפעול על-פי "חוק איגוד ערים", תשמ"ו 1987, המגדיר את תהליך הקמת האיגוד, סמכויותיו והמוסדות הפועלים בתוכו ומטעמו.

בתחומי החינוך פועל כיום מספר מצומצם למדי של איגודי ערים, כגון: איגוד ערים לחינוך פרדס חנה כרכור, בו שותפות גם זיכרון יעקב, בנימינה וגבעת עדה. איגוד ערים לחינוך סאג'ור, איגוד ערים על-יסודי רמלה ולוד, איגוד ערים על-יסודי גדרה, גדרות ומזכרת בתיה.

6.2 שיתוף פעולה אזורי

זהו שיתוף פעולה בין רשויות סמוכות המתבסס על נייר הבנה או חוזה שנחתם בין הרשויות וללא הקמת יישות מיוחדת לצורך זה. לשיתוף פעולה אזורי בכלל ובתחום החינוך בפרט, ערך רב מהטעמים הבאים:

א. יתרון הגודל – גיוון והתאמת שירותים

מענה מיטבי לצרכים הלימודיים והחינוכיים של כל תושב ותושב, מחייבים ריבוי ובעיקר גיוון השירותים: מסגרות חינוך ייחודיות, מגמות למידה והעשרה וכיו"ב. בשל המשאבים הרבים הנדרשים לכך, רשות מקומית אחת אינה יכולה לעמוד לבדה במשימה שכזו.

ב. יתרון הגודל - חיסכון וניצול משאבים

מתן שירות משותף למספר רשויות מקומיות כגון: קונסרבטוריון, חוסך משאבים רבים לבינוי, הצטיידות, העסקת המורים, אנשי המנהלה והתחזוקה השוטפת. ובמקביל, ניצול יעיל של כוח האדם המקצועי הקיים.

ג. יתרון הגודל - כושר שכנוע

הקמת גוף משותף למתן שירות חינוכי מסוים, מגבירה את כוחו של גוף זה. ביכולתו לשכנע ביתר קלות את דבר הצורך בקיומו, ולהשיג מקורות מימון גדולים יותר ונוחים יותר.

כאמור, הבסיס לכל שותפות צריך להיקבע במשותף בנייר הבנה או חוזה שכל הרשויות השותפות חתומות עליו. החוזה צריך לפרט מה חלקה של כל רשות בתפעול, ניהול, מימון, הקצאת כוח אדם וכו'. חלוקת התפקידים בין השותפות כולל הנטל הכספי, נקבע בדרך כלל על-פי גודלם היחסי של המשתמשים בשותפות מכל רשות מקומית.

אחת הדוגמאות המוצלחות לשיתוף פעולה אזורי בכלל, ובתחום החינוך בפרט, הוא שיתוף הפעולה המתקיים בגולן מסוף שנות ה-60 של המאה העשרים, בין העיר קצרין לבין המועצה האזורית גולן.

באזור רמת הגולן פועלים במשותף: בית-ספר התיכון האזורי "נופי גולן", "המכון לחקר הגולן", מרכז פסג"ה וגן "חינוך מיוחד". גולת הכותרת של שיתוף הפעולה בתחום החינוך הייתה הקמת קריית החינוך, שאמורה לשמש כמרכז הכובד החינוכי לכל צורותיו באזור. קריית החינוך כוללת את מוסדות החינוך המשותפים הקיימים, וכן מוסדות חדשים נוספים כגון: מרכז טכנולוגי, מכללה ללימודים על-תיכוניים ומדרשה צבאית.

שיתוף פעולה אמתי ופורה בין רשויות מחייב בראש ובראשונה אמון מלא בין הרשויות ובעיקר בין התושבים, ומוכנות של כל צד להכיר בצרכים הייחודיים של האחר. בהקשר זה חשוב לציין, כי מוכרים לנו מהעבר גם ניסיונות לשיתוף פעולה בין עיירת פיתוח ליישובים שמסביבה שהובילו לאנטגוניזם ולנתק.

נושאים וסוגיות בחינוך

בפרק זה ילובנו נושאים וסוגיות מרכזיות בתחום החינוך, שנמצאו רלוונטיים לחברי ועדת חינוך. הנושאים והסוגיות מוצגים בקצרה, כדי להקנות ידע והבנה בסיסית. ללימוד מעמיק יותר ניתן להיעזר ברשימה הביבליוגרפית ובמקורות המידע שבסוף החוברת.

דיני חינוך

1

דיני החינוך מהווים חלק מהמשפט הציבורי והפרטי במדינת ישראל. ישראל כמדינת חוק דמוקרטית, מקפידה לשמור על קיומם. דיני החינוך מצויים בכל רמות החקיקה:

- חוקי הכנסת (חקיקה ראשית)
- תקנות, צווים, וחוקי עזר עירוניים (חקיקת משנה)
- חוזרי מנכ"ל (הנחיות משרדיות בעלות אופי משפטי)

דיני החינוך נועדו להסדיר את אופן פעולתן של מערכות החינוך, להגדיר מי זכאי ומי חייב להיכלל במסגרות לחינוך, מי כשיר להוראה וכו'.

1.1 חוק לימוד חובה התש"ט 1949

זהו החוק המרכזי, עליו מושתת החינוך הפורמלי בישראל.

במרכז עומדות שתי נקודות עקרוניות:

תחולה

מטרתו של חוק לימוד חובה הינה להבטיח כי ילדים ונערים בגילאים 3 עד 17 ילמדו במוסדות חינוך, כאשר החינוך יינתן להם חינם. החוק מגדיר (בסעיף 1): "חינוך-חובה פירושו - לימוד המיועד לילדים ולנערים והניתן בשלוש-עשרה שנות לימוד, מהן שלוש בגן ילדים בגיל 3 עד 5 ועד בכלל, ועשר שנות לימוד בכיתות א' עד י' לילדים ולנערים בגיל 6 עד 17 ועד בכלל". כמו כן, החוק מזכה בחינוך חינם כל נער ונערה בגיל שש-עשרה - שבע-עשרה וכל נער ונערה בגיל שמונה-עשרה שלא סיימו את לימודיהם בכיתה י"ב על-פי תוכנית הלימודים. חובת קיום החוק מוטלת על ההורים. הורי התלמיד חייבים לדאוג לכך שהילד או הנער ילמד באופן סדיר במוסד חינוכי מוכר. להורים הזכות לבחור את זרם החינוך בו ילמד ילדם.

חוק כזה קיים ברוב מדינות העולם, והוא נועד להבטיח את הזכות הבסיסית של כל אדם לחינוך. זאת כדי שיוכל כל פרט לרכוש את הכלים הנחוצים להשתלבות (כלכלית וחברתית) בחברה, ליטול חלק בתהליך הדמוקרטי ולחיות חיים מלאים, עצמאיים ובעלי משמעות.

החוק הורחב לגילאי 3 ולגילאי 4 והחלתו התבצעה בהדרגה על-פי צווים של שר החינוך וצווים של המפקד הצבאי באזור יהודה ושומרון, לגבי אזורי עדיפות לאומית א', קו

עימות, ויישובים ושכונות עליהם חל שיקום שכונות כפי שנמנו בצווים. בשנת 2008 תוקן חוק לימוד חובה כך שיחול על נערים שבראשית שנת הלימודים היו באחד הגילים בין 14 ל-17. משמעות הדבר היא החלת לימוד חובה על כיתות י"א ו-י"ב, שעד כה היה הלימוד בהן חינוך אך לא חובה. החלת החוק תתבצע באופן מדורג על פני 5 שנים החל בתשס"ט. בכל שנה תתפרסם בצו רשימה של יישובים בהם יוחל החוק. סדר העדיפות בהחלת החוק ייקבע על-פי שיעורי הנשירה ממערכת החינוך, תוך העדפת יישובי פריפריה. החלת החוק מחייבת את הרשות המקומית למצוא פתרון חינוכי לכל תלמיד. במסגרת ההיערכות להחלת החוק, תיבחן הוספת מסגרות חינוכיות ראויות לנושרים.

המחאה החברתית והשלכותיה על החינוך בגיל הרך

בעקבות המחאה החברתית בשנים 2011/2012, מינתה הממשלה את ועדת טרכטנברג כדי להציע שינויים במדיניות החברתית-כלכלית. בין המלצות הוועדה: ליישם את חוק לימוד חובה לילדים מגיל 3 ומעלה בכל רחבי הארץ; לעבור בהדרגה ליום ארוך יותר בגני הילדים; להעביר חקיקה לפיקוח מקיף בגני הילדים; להעביר למשרד החינוך את האחריות על מעונות היום עבור ילדים בגיל לידה עד 3.

בעקבות ההמלצות, התקבלה החלטת ממשלת ישראל מס' 4088, מיום 8.1.2012, י"ג בטבת התשע"ב. בהחלטה נקבע כי המדינה תספק חינוך חינוך החל מתחילת שנת הלימודים תשע"ג, 27.8.2012, ט' באלול תשע"ב, לילדים בגילאי 3 - 4 שילמדו בגני ילדים ציבוריים, כך שהורי הילדים יהיו פטורים מתשלום שכר לימוד.

בגני ילדים ציבוריים כהגדרתם בהחלטה - גני ילדים שבבעלות רשות מקומית או בבעלות תאגיד (דוגמת עמותה או חברה), הפועלים ברישיון כדין מכוח חוק פיקוח על בית-ספר, התשכ"ט 1969, יספק משרד החינוך לגילאי 3 - 4 חינוך חינוך כפי השתתפותו במימון בגני ילדים ציבוריים בהם מוחל היום חוק לימוד חובה, התש"ט 1949, ובתנאי שבאותם גנים לא ייגבה מההורים שכר לימוד.

מאחר והחלטת הממשלה האמורה לא תחול לגבי ילדים הלומדים בגני ילדים שאינם גני ילדים ציבוריים, כמצוין לעיל, נקראים מפעילי גנים אלה המבקשים לאפשר לתלמידיהם חינוך חינוך, לפעול להסדרת מעמדם של הגן כתאגיד (למשל, עמותה או חברה לתועלת הציבור). כמו כן, נדרשים המפעילים (שאינם רשות מקומית) לפנות בבקשה מתאימה לקבלת רישיון לפי חוק פיקוח על בתי-ספר, באמצעות האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי במשרד החינוך.

רישיון הפעלה יינתן לגן ילדים כגן ציבורי בהתאם להחלטה, ממועד שיעמוד בכל דרישות חוק הפיקוח על בתי-ספר, התשכ"ט 1969 (תאגיד+רישיון).

הרשות המקומית והמדינה

הוראת סעיף 7(ב) לחוק לימוד חובה קובעת, כי קיום מוסדות החינוך הרשמיים מוטל על המדינה ועל רשות החינוך במשותף כלהלן:

”קיום מוסדות חינוך רשמיים למתן חינוך-חובה חנם לפי חוק זה לילדים ולנערים הגרים בתחום שיפוטה של רשות חינוך מקומית מסוימת, יהא מוטל על המדינה ועל אותה רשות חינוך מקומית במשותף”.

יישום חוק חינוך חנם לנוער מנותק- חוזר מנכ”ל תשנ”ב

באחריות המדינה לתת שירותים לנערים ולנערות שאינם מקבלים שירות זה בבתי הספר.

ציבור היעד של חוק זה הוא נוער שנשר ממסגרות חינוך פורמאלי והתנתק, או נוער המצוי בתהליכי התנתקות מהחברה הנורמטיבית כלהלן:

1. בני נוער בגיל 14-15 שאינם לומדים במסגרת חינוך רשמית וקיבלו פטור מחוק לימוד חובה.

2. בני-נוער בגיל 18-16 שאינם לומדים במסגרות חינוך.

3. נוער עובד ולומד במסגרות חינוכיות ו/או קבוצות עבודה של משרד העבודה, בגיל של חוק לימוד חובה (עד גיל 18 ועד בכלל).

החוק הוא יוזמה משותפת של משרד האוצר ומשרד החינוך.

האחריות לביצועו הוטלה על יחידת ”קידום נוער” במנהל ח”ן (חברה ונוער) הפועל כ”רשת ביטחון” שפורש משרד החינוך ברשויות המקומיות לטיפול בבני נוער בגיל 14-18 שנשרו ממסגרות החינוך הפורמליות (נשירה גלויה), או המתקשים לתפקד ולהסתגל בתוכה (נשירה סמויה).

לצורך זה מפעילה היחידה את תכנית היל”ה המיועדת לבני נוער אשר מסיבות שונות מצויים מחוץ למסגרת החינוך הפורמלית לצורך השלמת השכלתם (ראו גם 11.1: יחידה לקידום נוער - היל”ה).

עד שנת 2000 הופעל החוק על ידי ”קידום נוער” ורשת ”אורט”. משנה זו ואילך, מבוצע מכרז הפעלה. כיום פועלת תכנית היל”ה במסגרת תחום קידום נוער במינהל חברה ונוער במשרד החינוך ומופעלת על ידי ”עתיד רשת חינוך”.

1.2 חוק חינוך ממלכתי התשי”ג 1953

חקיקת חוק ממלכתי בתחום החינוך נועדה להבטיח, כי החינוך ניתן מטעם המדינה על-פי תוכנית שאושרה על-ידי העומד בראש משרד החינוך - שר החינוך, ללא זיקה לגוף מפלגתי או עדתי או כל ארגון אחר מחוץ לממשלה, וכי הפיקוח על החינוך יתבצע על-ידי שר החינוך. חוק זה עיצב, למעשה, את דמותו בתי-הספר בישראל כבתי-ספר ממלכתיים-לאומיים ולא כבתי-ספר פוליטיים. תחילה הוחל החוק רק על בתי-הספר היסודיים, ובהמשך הוא הורחב גם לבתי-הספר התיכוניים. חוק חינוך

ממלכתי הביא, למעשה, לביטולה של מערכת החינוך מרובת הזרמים שפעלה גם בתקופת טרום המדינה¹⁶.

בחוק מופיעה הגדרה של מטרות החינוך בישראל (ראה בהמשך), מהות תוכניות הלימודים השונות (תוכניות חובה, רשות, השלמה וכו'), סוגי מוסדות החינוך המוכרים בחינוך הממלכתי והממלכתי דתי, וכן ההרכב והסמכויות של הגורמים המפקחים. בשנת 2008 תוקן החוק והוספה בו הגדרה של חינוך ממלכתי משלב - חינוך ממלכתי המשלב בתוכנית הלימודים שלו לימודי יהדות מוגברים, ושם דגש על עיסוק בזהות יהודית ועל חינוך לפי תוכנית השלמה למוסד חינוך ממלכתי משלב. מוסד חינוך ממלכתי יוכל להיכלל בהגדרה של מוסד חינוך ממלכתי משלב על-פי דרישה של רוב ההורים ורוב הצוות החינוכי במוסד, בתנאים שהוגדרו בחוק. שר החינוך, בהסכמת שר האוצר, יקבע לכל שנת לימודים את מספר מוסדות החינוך שייקבע לגביהם כי הם מוסדות חינוך ממלכתי משלב.

הנהגת חינוך ממלכתי חייבה ארגון מחודש של המערכת הקיימת, אשר כללי: חלוקת הארץ לשישה מחוזות, הצבת מפקח מחוזי בראש כל מחוז ולצידו מספר סגנים, הגדרת תוכניות הלימודים, נוהלי העסקת מורים וכו'.

תיקון סעיף 2 לחוק חינוך ממלכתי - מטרות החינוך הממלכתי

התיקון לחוק שהתקבל בט"ז באדר א' התש"ס (22.2.2000), הנו תיקון לסעיף 2 בחוק **חינוך ממלכתי התשי"ג 1953** בנושא מטרות החינוך הממלכתי. במקום סעיף 2 הקיים לחוק זה, נקבע הסעיף המתוקן שלהלן:

2". מטרות החינוך הממלכתי הן:

(1) לחנך אדם להיות אוהב אדם, אוהב עמו ואוהב ארצו, אזרח נאמן למדינת ישראל, המכבד את הוריו את משפחתו, את מורשתו, את זהותו התרבותית ואת לשונו;

(2) להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך לחתירה לשלום ולסובלנות בין בני-אדם ובין עמים;

¹⁶ עד לחקיקת חוק חינוך ממלכתי, היה חייב כל אזרח ישראלי (פרט לעולים במחנות העולים) לבחור עבור ילדיו את הזרם האידאולוגי בו יתחנכו: זרם העובדים, הזרם הכללי, זרם המזרחי או באחד מן הזרמים הקטנים שהשתייכו לאגודת ישראל, או לאחד מן הזרמים שלא היו משויכים פוליטית. החוק ביטל כאמור את הזרמים בחינוך, שהיו מפוצלים עד אז, על-פי סקטורים שונים, כמפורט לעיל. עקב "ביטול" הזרמים כתוצאה מהחלת הגישה הממלכתית, נוצרה מערכת ממלכתית-ציבורית שפועלים בה: חינוך ממלכתי, חינוך ממלכתי-דתי. עדיין עומדת האפשרות לקיים מוסדות חינוך מוכרים לא רשמיים, כאשר בתי-הספר של "החינוך העצמאי" ו"מעין החינוך התורני" הם מוסדות מוכרים שאינם רשמיים.

- (3) ללמד את תולדות ארץ ישראל ומדינת ישראל;
- (4) ללמד את תורת ישראל, תולדות העם היהודי, מורשת ישראל והמסורת היהודית, להנחיל את תודעת זכר השואה והגבורה ולחנך לכבדם;
- (5) לפתח את אישיות הילד והילדה, את יצירתיותם ואת כישרונותיהם השונים למיצוי מלוא יכולתם כבני-אדם החיים חיים של איכות ושל משמעות;
- (6) לבסס את ידיעותיהם של הילד והילדה בתחומי הדעת והמדע השונים, ביצירה האנושית לסוגיה ולדורותיה ובמיומנויות היסוד שיידרשו להם בחייהם כבני-אדם בוגרים בחברה חופשית, ולעודד פעילות גופנית ותרבות ופנאי;
- (7) לחזק את כוח השיפוט והביקורת, לטפח סקרנות אינטלקטואלית, מחשבה עצמאית ויוזמה, ולפתח מודעות וערנות לתמורות ולחידושים;
- (8) להעניק שוויון הזדמנויות לכל ילד וילדה, לאפשר להם להתפתח על-פי דרכם, וליצור אווירה המעודדת את השונה והתומכת בו;
- (9) לטפח מעורבות בחיי החברה הישראלית, נכונות לקבל תפקידים ולמלאם מתוך מסירות ואחריות, רצון לעזרה הדדית, תרומה לקהילה, התנדבות וחתיירה לצדק חברתי במדינת ישראל;
- (10) לפתח יחס של כבוד ואחריות לסביבה הטבעית וזיקה לארץ, לנופיה, לחי ולצומח;
- (11) לטפח את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל, ולהכיר בזכויות השוות של כל אזרחי ישראל.

חוק חינוך ממלכתי (תיקון מס' 7), התשס"ז 2007 (חוק נהרי)

התיקון לחוק שהתקבל ב-21 במאי 2007 הוא בחוק החינוך הממלכתי, התשי"ג 1953, בו הוסף סעיף 11א' לחוק. התיקון קובע שעירייה המקיימת בתי-ספר ממלכתיים, תהיה חייבת להעביר הקצבות להחזקת בתי-ספר מוכרים שאינם רשמיים.

רקע: בעבר תקצבו חלק מהרשויות המקומיות הוצאות מנהלה (מים, חשמל, משכורות שרתים ומזכירות), גם במוסדות החינוך "המוכר שאינו רשמי". העברת התקציבים הופסקה בעקבות החלטת בית-משפט, שקבעה שהאופן בו הועברו התקציבים אינו חוקי ויש לבצע את ההעברה בדרך של תמיכות.

התיקון לחוק מחייב את הרשויות המקומיות לממן הוצאות מנהלה למוסדות החינוך "המוכר שאינו רשמי" (בעיקר מוסדות של עמותות המפעילות חינוך פרטי במגזר החרדי, במגזר הערבי וגם במגזר הממלכתי - על-פי רוב מוסדות אליטיסטיים). על-פי החוק, יקבלו מוסדות "המוכר שאינו רשמי" עד 75% מתקציב הרשות המקומית. בחוק נקבע גם, כי רשויות מקומיות שירצו בכך, יוכלו לתקצב את בתי-הספר "המוכרים שאינם רשמיים" גם ב-100%. העלות תושט על הרשויות המקומיות.

1.3 פקודת החינוך (נוסח חדש) התשל"ח 1978

פקודת החינוך מקורה בתקופת המנדט הבריטי, והיא נוסחה מחדש מאוחר יותר. בפקודה מוגדרים מוסדות החינוך השונים, אופן רישומם ודרכי המינוי של סגלי ההוראה. פקודת החינוך (נוסח חדש 1978), הגדירה את ראש הרשות - כ"ראש הרשות החינוכית המקומית". בכך, הביאה לידי ביטוי את החשיבות המרכזית המיוחסת לחינוך בחיי הרשות המקומית, וכן את אחריותו של ראש הרשות לחינוך (במועצה אזורית, כל יישוב מהווה רשות חינוך בפני עצמה).

1.4 חוק פיקוח על בתי-ספר, התשכ"ט 1969

חוק זה קובע כי פתיחת מוסד חינוכי: גן-ילדים, בית-ספר, וכל מוסד חינוכי אחר וקיומם, מחייבים רישיון. החוק מפרט את התנאים לקבלת הרישיון לצורך הקמת המוסד החינוכי (הרשמי ושאינו רשמי) ולניהולו, התניית הרישוי והגבלת תוקפו, והוראות לסגירתו, מתן רישוי להעסקת עובד בבית-הספר וביטולו ופיקוח על בית-הספר.

החוק חל על מסגרת שבה לומדים או מתחנכים באופן שיטתי יותר מעשרה תלמידים, ושבה ניתן חינוך: גן ילדים, חינוך יסודי, חינוך על-יסודי וחינוך על-תיכוני.

על מוסדות אלה חלות גם הוראות המשרד החלות מדי פעם על גני-ילדים ובתי-ספר בחינוך הרשמי, כפי שמתפרסמים בחוזרי המנכ"ל.

1.5 חוק החינוך המיוחד התשמ"ח 1988

חוק זה קובע, כי "מטרת החינוך המיוחד היא לקדם ולפתח את כישוריו ויכולתו של הילד בעל הצרכים המיוחדים, לתקן ולשפר את תפקודו הגופני, השכלי, הנפשי וההתנהגותי, להקנות לו ידע, מיומנות והרגלים ולסגל לו התנהגות מקובלת בחברה, במטרה להקל על שילובו בה ובמעגל העבודה". על-פי חוק זה, רשאי כל ילד שנמצא זכאי למסגרת חינוך מיוחד, לשהות בה מגיל 3 עד 21.

החוק קובע, כי אבחון הילד וההחלטה לאיזו מערכת חינוכית יופנה תתבצע על-ידי ועדת השמה המורכבת מצוות רב-מקצועי. יחד עם זאת, החוק מקנה להורים ולנציגיהם מעמד של מעורבים בהשמתו של הילד.

החוק תומך בשילוב ילדים בעלי צרכים מיוחדים במוסדות החינוך הרגילים, ובהתאם לצורך, יופעלו מסגרות חינוך ייחודיות לתלמידי החינוך המיוחד, מגן הילדים ועד החינוך הגבוה.

מסגרות החינוך הייחודיות לתלמידי החינוך המיוחד כוללות:

א. מסגרות טיפוליות לצד הכיתות הרגילות (גננת טיפולית בגן הרגיל, מרכז למידה, כיתה טיפולית, כיתה להוראה מסייעת/מקדמת).

ב. כיתות שילוב (כיתות מיוחדות בתוך בית-הספר הרגיל, כשבחלק מהמקצועות והפעילויות התלמידים משתלבים בכיתת האם הרגילה).

ג. כיתות מיוחדות (כיתות נבדלות בבית-הספר הרגיל, ובפעילויות חברתיות התלמידים משתלבים בפעילות בית-הספר).

ד. בתי-ספר מיוחדים (בתי-ספר לילדים חריגים בעלי בעיות מיוחדות, בתי-ספר לחרשים, ללקויי למידה).

ה. פנימיות טיפוליות לילדים בעלי צרכים מיוחדים.

ו. הוראה וסיוע בבתי-חולים לילדים המאושפזים לתקופות ארוכות בבתי-חולים כלליים ופסיכיאטריים.

בחוזרי מנכ"ל משרד החינוך, ניתן למצוא הנחיות ועדכונים לחוק זה.

חוק החינוך המיוחד (תיקון מס' 7), התש"ס 2000 (פרק השילוב בחוק חינוך מיוחד)

החוק קובע את זכותם של ילדים בעלי צרכים מיוחדים לחינוך מיוחד בכל מסגרת בה הם לומדים. מטרתו לסייע למספר גדול, ככל הניתן, של ילדים בעלי צרכים מיוחדים אשר יכולים להסתגל למסגרת החינוך הגורמטיבי, ללמוד בחינוך הגורמטיבי.

מאז נחקק החוק, בלטה הגישה הגורסת כי יש לעשות כל מאמץ ולצמצם את הפנייתם של תלמידים בעלי צרכים מיוחדים אל ועדות ההשמה. במקום זאת, יש לשלב אותם במסגרת בית-הספר הרגיל, להיות ער לצרכיהם המיוחדים ולהעניק להם טיפול ייחודי הולם. על בסיס מדיניות זו, המשרד אפשר במשך שנים למסגרת החינוך המיוחד להשתמש בשירותי החינוך במסגרת "סל שילוב", שלא חייב הפניית תלמידים לוועדות ההשמה, למעט גן משולב (חוזר מנכ"ל, תיקון לחוזר נ/ט 8/3), 1 בספטמבר 1999), ובשנת תשס"ג 2002 תוקן החוק ונוסף לו פרק (ד'1) המתייחס לנושא זה. על-פי התיקון, הוגדרה ועדת שילוב הפועלת במוסד החינוך הרגיל ושבתמכותה לקבוע את זכאותם של תלמידים בעלי צרכים מיוחדים לתמיכה. התמיכה תינתן על-ידי צוות החינוך המיוחד שבמוסד, על-פי תוכנית יחידנית שתוגדר ותותאם לכל תלמיד, ואשר מטרתה לאפשר לתלמיד להמשיך ללמוד במסגרת החינוך הרגיל ולהשתלב בו. פרק ד'1 כולל הוראות המגדירות את זכאות התלמיד לשילוב, עקרונות לבניית תוכנית שילוב ועוד.

1.6 חוק יום לימודים ארוך ולימודי העשרה התשנ"ז 1997

החוק נועד להוסיף שעות לימוד וחינוך על השעות הקיימות, כדי "להרחיב ולהעמיק את הידע וההשכלה של התלמיד, להוסיף חינוך, ערכים ופעילות חברתית, הכל במסגרת החינוך הממלכתי...". עוד נקבע, כי מטרת החוק היא "לתת הזדמנות שווה בחינוך לכל ילד בישראל, כדי להביאו למיצוי מרבי של כישורונותיו". החוק מגדיר את הצורך ביום

לימודים ובהעשרה, וקובע שהיקף הלימודים יהיה 41 שעות בשבוע (לעומת 35 שעות בשאר מוסדות החינוך).

החוק קובע כי יום חינוך ארוך יכלול ארבעה ימים בשבוע של 8 שעות לימוד לפחות, באמצע השבוע 5 שעות לימוד לכל היותר, וביום שישי 4 שעות לימוד לכל היותר. שר החינוך רשאי לשנות את חלוקת השעות, ובלבד שמספר שעות הלימוד לשבוע לא יהיה קטן מ-41. הוגדר שהחוק יוחל בהדרגה משנת הלימודים תשנ"ח 1998, באמצעות צווים. מאז נחקק החוק פורסמו ארבעה צווים.

הצו הראשון - יום חינוך ארוך ולימודי העשרה (החלה במוסדות חינוך) התשנ"ח 1998, פורסם בדצמבר 1997, חמישה חודשים לאחר קבלת החוק בכנסת. הצו מציין באילו מוסדות חינוך יחול החוק. בשנת הלימודים תשנ"ח, מדובר היה ב-100 רשויות מקומיות או מוסדות שענו על מאפיינים מוגדרים כגון: מוסדות חינוך בתוך שכונות שיקום, רווחה חינוכית, יישובי עדיפות לאומית א' או קו עימות.

הצו השני פורסם ב-2004, ובמקום המילים "יום חינוך ארוך בשנת הלימודים תשנ"ח יחול במוסדות חינוך", נכתב בו "יום חינוך ארוך יחול בשנת הלימודים תשס"ה ואילך בכיתות א' - ו' במוסדות חינוך" ונוספו 5 רשויות ל-100 הרשויות הקיימות.

הצו השלישי, "צו יום חינוך ארוך ולימודי העשרה (החלה בגני ילדים) התשס"ז 2007", קובע כי "יום חינוך ארוך בשנת הלימודים תשס"ז יחול בגני ילדים שלומדים בהם בני 5 ומעלה, ביישובים שחל בהם יום חינוך ארוך התשנ"ח והם באשכולות 1 - 6 של הממד החברתי-כלכלי לפי פרסומי הבלמ"ס. בצו מצוינות 92 רשויות מקומיות העונות למאפיינים אלה. בצו הרביעי נוספה הרשות אבו-באסמה.

על-פי פסיקת בג"צ, מחויבת המדינה לתקצב את החלת החוק במוסדות חינוך רשמיים בלבד.

אף כי בחוק נקבע כי החלתו תעשה בהדרגה, יישומו המלא נדחה בכל פעם ב"חוק ההסדרים". המציאות בשטח מלמדת כי מאז 1997 ועד היום, הוחלה תוכנית יום חינוך ארוך באחוז קטן יחסית של בתי-הספר בישראל.

1.7 חוק זכויות התלמיד התשס"א 2000

חוק זה מטרתו "לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק לימוד חובה (התש"ט 1949), בחוק חינוך ממלכתי (התשי"ג 1953) ובחוק חינוך מיוחד (התשמ"ח 1988) ובכל דין אחר". החוק קובע עקרונות וכללים אשר יבטיחו את שמירת זכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, בהתאמה לחוקים בתחום החינוך שנחקקו במהלך השנים במדינת ישראל.

החוק קובע איסור הפליה מטעמים עדתיים, רקע חברתי-כלכלי, השקפה פוליטית בין של הילד או של הוריו בתחומים כגון: רישום התלמיד, קבלתו או הרחקתו ממוסד חינוך, זכויות וחובות תלמידים לרבות משמעת, דרך הרחקה לצמיתות של תלמיד ממוסד חינוך (הקמת ועדת שימוע כחלק מהליך ההרחקה), הזכות להיבחן בבחינת בגרות, הפעלת אמצעי משמעת ההולמים את כבוד האדם, ואי נקיטת אמצעי משמעת גופניים או משפילים, אי נקיטת אמצעי ענישה נגד תלמיד בשל מעשה או מחדל של הוריו. כל תלמיד זכאי להיבחן בבחינת בגרות ממשלתית, אלא אם כן לא עמד בתנאים שקבע השר באישור הוועדה.

חוק זכויות התלמיד (תיקון), התשס"ה 2004

ייחודו של התיקון במספר תוספות שעיקרן בסעיף הראשון (סעיף 1) בחוק: "כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי", ובסוף אותה פסקה מוסף המשפט "ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך". הכוונה העיקרית היא מניעת אלימות וטיפול בה, וכן התייחסות לחובת פרסום החוק בקרב תלמידים והוריהם בתחילת כל שנת לימודים.

1.8 חוק ארוחה יומית לתלמיד התשס"ה 2005

החוק קובע מתן ארוחה יומית לתלמידי בתי-ספר יסודיים בלבד, הנמצאים ביישובים ובשכונות בהם הוחל יום לימודים ארוך (על-פי חוק יום לימודים ארוך ולימודי העשרה התשנ"ז 1997).

חוק ארוחה יומית לתלמיד תיקון התשס"ח 2008

התיקון לחוק משנת 2008 הוסיף את ילדי גני החובה (גילאי 5 ומעלה) להסדר זה. מדובר בגני ילדים בהם הוחל יום לימודים ארוך, וכן תאגיד רשת הגנים שליד מרכז החינוך העצמאי, וגן חובה של רשת הגנים שליד מרכז מעיין החינוך התורני בארץ ישראל, שמתקיים בהם שבוע לימודים של 41 שעות לימוד לפחות. על-פי פסיקת בג"צ, מחויבת המדינה לתקצב הזנה במוסדות חינוך רשמיים בלבד.

רשות החינוך המקומית שבתחום שיפוטה נמצא מוסד חינוך שתלמידיו זכאים לארוחה יומית, אחראית למתן הארוחות. שיעור השתתפות הרשות במתן הארוחות ייקבע על-ידי שר החינוך בהתאם לדירוג החברתי-כלכלי של הרשות המקומית ובהתאמה לסיוג המופיע בפרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובהסכמת שר האוצר ושר הפנים. רשויות החינוך תוכלנה לפנות לוועדה מיוחדת לבחינת זכאותן לשיעורי השתתפות מיוחדים.

2.1 חוק הרשויות המקומיות (בחירת ראש הרשות וסגניו וכהונתם) התשל"ה 1975

החוק קובע בחירות אישיות לראשות רשויות מקומיות. ראש הרשות משמש, מכוח תפקידו, כראש רשות החינוך המקומית כמתחייב מפקודת החינוך (נוסח חדש) התשל"ח 1978.

2.2 חוק הרשויות המקומיות (ייעוד הקצבות למוסדות חינוך והגנת נכסים) התש"ס 2000

חוק הרשויות המקומיות (ייעוד הקצבות למוסדות חינוך) התש"ס נועד "להבטיח את יציבותה של מערכת החינוך בישראל, באופן שההקצבות למטרות חינוך ישמשו אך ורק את המטרות שלשמן הועברו".

במרכזו של החוק עומדת ההבטחה שתקציבי המדינה המיועדים לחינוך לא ינוצלו ברשות המקומית למטרות שלא יועדו להן.

הקצבות הן כלל התשלומים המועברים על-ידי המדינה לרשויות המקומיות, למימון מוסדות החינוך בלבד. על-פי החוק, על רשות החינוך לנהל את כספי ההקצבות למטרות חינוך בחשבון בנק נפרד המיועד אך ורק למטרה זו, ואשר ישמש אך ורק לצורכי חינוך. ההקצבות תועברנה במישרין לחשבון נפרד זה. רשות חינוך מקומית שאינה פועלת על-פי הוראת החוק, רשאית המדינה שלא להעמיד לה הקצבות, ומי שיעשה שימוש פסול בהקצבה צפוי לקנס על-פי חוק העונשין.

2.3 חוק הרשויות המקומיות (מנהל מחלקת חינוך), התשס"א 2001

החוק עוסק במינוי מנהל מחלקת חינוך, בכישורים הנדרשים מבעל תפקיד זה ובדרכי פיטוריו. החוק קובע מעמד סטטוטורי למנהל מחלקת חינוך, ולמעשה ממסד את התפקיד ומחצב אותו.

2.4 חוק פיקוח קייטנות ומחנות, תש"ן 1990

בשנת תש"ן (1990) נחקק "חוק פיקוח קייטנות ומחנות" המחייב את כל מפעלי הקיץ של המגזרים הציבוריים והפרטיים לקבל מהרשות המקומית רישוי עסקים לקיום מפעלים (בהתאם לחוק רישוי עסקים 1968). הרישוי יינתן רק לאחר אישור משרד החינוך - מנהל חברה ונוער, אשר בוחן את הנושאים, את התכנים ואת כוח האדם. בהתאם לכך יוצא בכל שנה "חוזר מנכ"ל לנושא קייטנות ומחנות" ובו הנחיות מפורטות ומחייבות.

2.5 חוק המכינות הקדם-צבאיות, תשס"ח 2008

בשנת תשס"ח (2008) חוקקה הכנסת את "חוק המכינות הקדם צבאיות" המסדיר את מעמד המכינות הקד"צ הכללי של משרד החינוך או מי שהוא הסמיך לעניין להכיר ולקבוע את תנאי התמיכה במכינות הקדם צבאיות באישור ועדת החינוך בכנסת.

3 פקודות

3.1 פקודת החינוך (נוסח חדש 1978)

בשנת 2000 התקבל תיקון לפקודת העיריות, בנוגע להקמתן של ועדות לקידום מעמד הילד ברשויות המקומיות (שהן ערים). מטרתן של ועדות אלה כקבוע בסעיף 149(א) לפקודת העיריות היא: "... ליזום ולתכנן פעילות לקידום מעמד הילד ובני הנוער, להגן עליהם ולהבטיח את זכויותיהם, לרבות מימוש עקרונות של טובת הילד, אי הפליה, הזכות להתפתחות בתנאים נאותים וזכותם של ילדים ובני נוער להשמיע את דעתם ולהשתתף בצורה נאותה בקבלת ההחלטות הנוגעות לענייניהם".

הרעיון להקמתה של ועדה זו עלה בעקבות הקמתה של ועדת הכנסת למעמד הילד ב-22.7.99

4 חקיקה רלוונטית נוספת

4.1 חוק קטינים וחסרי ישע תשמ"ט 1989

מטרתו להגן על קטינים וחסרי ישע אחרים (למשל: קשישים ונכים) מהתעללות המופעלת כלפיהם. החוק מתייחס להתעללות פיזית, מינית ונפשית, ומטרתו לשבור את קשר השתיקה של הסביבה, אשר נמנעה לדווח לרשויות והשאירה ילדים נטושים לנפשם.

המחוקק קבע, כי בכל מצב שבו קיים חשד של התעללות בחסר ישע מצד האחראי עליו, חובה לדווח על כך לפקיד הסעד ברשויות המקומיות בלשכת הרווחה או למשטרה. אי דיווח עלול להוביל למאסר של 3 חודשים לאזרח, 6 חודשים לאיש מקצוע ו-6 חודשים לאחראי שידע על דבר ההתעללות ולא דיווח על כך.

המחוקק החמיר בענישה במיוחד עם קרובי משפחה הפוגעים בקטין, שכן מהם מצופה לשמור על הקטין או חסר הישע ביתר שאת ולמנוע פגיעה זו.

4.2 חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח 1998

החוק נועד להגן על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות (מוגבלות פיזית, נפשית או שכלית, לרבות קוגניטיבית קבועה או זמנית), אשר תפקודו מוגבל באופן מהותי. החוק בא לעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, ולתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות באופן עצמאי, בפרטיות ובכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו.

החוק מפרט את הזכויות והשירותים להם זכאי אדם בעל מוגבלות, לאחר שנבדקה ונקבעה זכאותו, ובכלל זה את הזכויות והשירותים הניתנים על-ידי גופים ציבוריים שונים ובתחומים מגוונים: תעסוקה, שירותי תחבורה ציבורית וחינוך. בתיקון לחוק משנת תשנ"ס נוספה הגדרה באשר לזכותו של בעל מוגבלות ל"נגישות מקום ציבורי". במקום ציבורי תהיה לבעל מוגבלות נגישות, שמשמעותה אפשרות הגעה למקום, תנועה והתמצאות בו, שימוש והנאה מהשירות הניתן בו, שימוש במתקנים והשתתפות בתוכניות ובפעילויות המתקיימות במקום הציבורי. והכל באופן שוויוני, מכובד, עצמאי ובטיחותי. מי שאחראי למקום הציבורי נדרש, על-פי חוק זה, לבצע התאמות נגישות ולדאוג לאחזקתו התקינה.

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח 1998 - תיקון תשס"ה 2005

סימן ז' בחוק, סעיפים 19 כ"ז - 19 ל"ד, מוקדשים לנושא החינוך ומהווים תיקון מתשס"ה. חלק א' מתייחס למוסדות העל-תיכוניים וחלק ב' למוסדות חינוך ולשירותי חינוך. בסעיפים אלה יש התייחסות לנושא הנגישות למוסדות החינוך השונים, והתאמת הנגישות לצורכי אוכלוסיית בעלי המוגבלות, על-מנת לאפשר להם לזכות בשירותי חינוך והשכלה שוויוניים. בחוק מפורטים התנאים והדרישות להנגשה שעל בעלי המוסדות לעמוד בהם, וכן קצב החלת הנגישות על מוסדות החינוך (בהדרגה, במשך 12 שנה).

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות התשנ"ח 1998 - תיקון תשס"ח 2008

בתיקונים נוספים לחוק שהתבצעו מאוחר יותר, קיימת התייחסות להנגשת תלמידים והורים בעת רישום למוסד חינוך (תיקון מס' 5 - מידע על הנגשה לתלמיד או הורה עם מוגבלות בעת הרישום למוסד חינוך (תשס"ח 2008), וכן הנגשת תלמידים בעת השתתפות בטיולים ובספורים.

4.3 חוק חופש המידע התשנ"ח 1998

לכל אזרח ישראלי או תושב, הזכות לקבל מידע בהתאם להוראות חוק זה. סעיף 5 א' - על רשות ציבורית לפרסם דיון וחשבון שנתי, שיכלול מידע אודות פעילותה ותחומי אחריותה, והסבר על דרכי תפקודה וסמכויותיה.

6.1 גן ילדים

מסגרות חינוך לילדים בגיל שלפני בית-הספר היסודי מיועדת לגיל 3-6 גן הילדים אמור לספק לילד כר נרחב לפעילות חופשית חווייתית בעיקר באמצעות המשחק, לקדם את התפתחותו בתחומים הפיזי-מוטורי, הרגשי והחברתי, וכן לספק תנאים הולמים לפיתוח אינטלקטואלי וליצירת המוכנות לבית-הספר. בנוסף, הגן נועד להקנות לילד את ערכי המורשת התרבותית ולהכשירו לחיים.

רשות החינוך המקומית היא האחראית לרישום התלמידים לגני הילדים ולבתי-הספר. הרישום לגילאי 5 ולגיל 3 ו-4 נכללים בצו לימוד חובה (החלה על גני ילדים) התשנ"ט 1999.

גני טרום חובה/ טרום-טרום חובה

חוק לימוד חובה התש"ט (1949) חייב חינוך מגיל 3 ואילך, כאשר בגילאי 3 - 4 החוק הוחל בצווים ובהדרגה. עם זאת, ברשויות רבות, בעיקר במבוססות יותר כלכלית ובמקומות שנמצאו בהם מבנים פנויים, קיימו הרשויות - בתיאום עם משרד החינוך - גני טרום חובה (גיל 4 - 5) וגני "טרום-טרום חובה" (לגיל 3 - 4). נזכיר כי רשות החינוך המקומית היא האחראית לרישום התלמידים לגני הילדים ולבתי-הספר, וכי הרישום לגילאי 5 ולגיל 3 ו-4 נכלל בצו לימוד חובה (החלה על גני ילדים) התשנ"ט 1999 ובצו לימוד חובה (החלה בגני ילדים), התשס"א 2001 ובצווים שפרסם המפקד הצבאי בעקבות המחאה החברתית בשנים 2011/2012, מינתה הממשלה את ועדת טרכטנברג כדי להציע שינויים במדיניות החברתית-כלכלית. בין המלצות הוועדה: ליישם את חוק לימוד חובה לילדים מגיל 3 ומעלה בכל רחבי הארץ (ליתר פירוט: ראה: חוק לימוד חובה).

בעקבות המלצות הוועדה, קיבלה ממשלת ישראל החלטה להחיל חינוך חנם מגיל 3, בכל רחבי הארץ, כבר החל משנת הלימודים תשע"ג. בשנה זו ההצטרפות הייתה וולונטרית והיוותה, בין השאר, פועל יוצא של יכולת הרשויות שהצטרפו ליעד מבנים הולמים ולהתארגן מיידית.

במידע לרשויות המקומיות (לרשות שאינה נמצאת בצו לימוד חובה) נקבע, כי על-פי החלטת ממשלת ישראל מס' 4088, מיום 8.1.2012, י"ג בטבת התשע"ב, תספק המדינה חינוך חנם החל מתחילת שנת הלימודים תשע"ג, 27.8.2012, ט' באלול תשע"ב, לילדים בגילאי 3-4 שילמדו בגני ילדים ציבוריים, כך שהורי הילדים יהיו פטורים מתשלום שכר לימוד.

גני ילדים ציבוריים כהגדרתם בהחלטה - גני ילדים שבבעלות רשות מקומית או בבעלות תאגיד (דוגמת עמותה או חברה), הפועלים ברישיון כדין מכוח חוק פיקוח על בית-ספר, התשכ"ט 1969.

בגנים אלה יספק משרד החינוך לגילאי 3-4 חינוך חינוך כפי השתתפותו במימון בגני ילדים ציבוריים בהם מוחל היום חוק לימוד חובה, התש"ט 1949, ובתנאי שבאותם גנים לא יגבה מההורים שכר לימוד.

מאחר והחלטת הממשלה האמורה לא תחול לגבי ילדים הלומדים בגני ילדים שאינם גני ילדים ציבוריים, כמצוין לעיל, נקראים מפעילי גנים אלה המבקשים לאפשר לתלמידיהם חינוך חינוך, לפעול להסדרת מעמדו של הגן כתאגיד. כמו כן, נדרשים המפעילים (שאינם רשות מקומית) לפנות בבקשה מתאימה, לאגף לחינוך מוכר שאינו רשמי במשרד החינוך, לשם קבלת רישיון לבעלות החדשה.

רישיון הפעלה יינתן לגן ילדים כגן ציבורי בהתאם להחלטה, ממועד שיעמוד בכל דרישות חוק הפיקוח על בתי-ספר, התשכ"ט-1969 (תאגיד-רישיון).

יובהר, כי על-מנת לאפשר את מימוש ההחלטה החל מתחילת שנת הלימודים תשע"ג, מתבקשים מפעילים של גנים שאינם מאוגדים, להתחיל בהליכי ההתאגדות ללא דיחוי. באפשרותם של אותם מפעילי גני ילדים, שטרם השלימו את התאגדותם, להגיש בקשה לרישיון בבעלות תאגיד עד ליום 30.3.2012, ז' בניסן תשע"ב, ובלבד שבקשה להתאגדות הוגשה לרשם התאגידים עד ליום 29.2.2012, ו' באדר תשע"ב, וזו תהיה מצורפת לבקשה לרישיון כאמור.

יובהר בזאת כי קצב יישום החלטת הממשלה להעמדת כיתות גן חדשות לגילאי 3-4 יהיה בתהליך הדרגתי של 3 שנים בכפוף לפתרונות בינוי.

בעקבות המלצות הוועדה, והחלטת ממשלת ישראל להחיל חינוך חינוך מגיל 3, בכל רחבי הארץ, החל משנת הלימודים תשע"ג, ההצטרפות בשנה זו הייתה וולונטרית והיוותה, בין השאר, פועל יוצא של יכולת הרשויות שהצטרפו לייעד מבנים הולמים ולהתארגן מיידית.

"גן חובה"

על-פי חוק לימוד חובה, מרבית גני הילדים בישראל הם ציבוריים. בגיל 5-6 החינוך הוא חובה (מכאן נגזר השם "גן חובה") וניתן חינוך עם החלת דו"ח טרכטנברג, בשנת הלימודים תשע"ג, החל תהליך שבו חל חוק החינוך, חינוך מגיל 3 במתכונת דומה.

להלן פירוט עלויות גני ילדים (מעודכן לספטמבר 2012) כפי שפרסם משרד החינוך:

משרד החינוך משתתף בהיקף של 90% מהעלות המצוינת בטבלה המצ"ב. בעלויות שטרם הוסדר תהליך נוהל התקצוב, קיבלו מקדמה לפי 600 ₪ לתלמיד לחודש.

עלויות בגנים שאינם רשמיים מתבססות על עלות ילד, תלויה במצב הרשות (רשות מקבלת מענק איזון או נוטלת מענק איזון) וכן האם הגן פועל 5 ימים או 6 ימים בשבוע.

עלויות לגנים מוכר שאינו רשמי

שכר לימוד גני ילדים	3	גן טרום חובה מוכר	6	מקבל	פר ילד	785.79
שכר לימוד גני ילדים	3	גן טרום חובה מוכר	6	נטול	פר ילד	738.17
שכר לימוד גני ילדים	3	גן חובה מוכר	6	מקבל	פר ילד	735.02
שכר לימוד גני ילדים	3	גן חובה מוכר	6	נטול	פר ילד	690.47
שכר לימוד גני ילדים	3	גן טרום חובה מוכר	6	מועצה אזורית	פר גן	24,359.61
שכר לימוד גני ילדים	3	גן טרום חובה מוכר	5	מקבל	פר ילד	674.47
שכר לימוד גני ילדים	3	גן טרום חובה מוכר	5	נטול	פר ילד	633.59
שכר לימוד גני ילדים	3	גן חובה מוכר	5	מקבל	פר ילד	623.69
שכר לימוד גני ילדים	3	גן חובה מוכר	5	נטול	פר ילד	585.89
שכר לימוד גני ילדים	3	גן חובה מוכר	5	מועצה אזורית	פר גן	20,908.42
עוזרת לגננת	19	גן חובה מוכר	6		פר גן	8,450.50
עוזרת לגננת	19	גן חובה מוכר	5		פר גן	7,170.56
גננות עובדות מדינה	33	גן חובה מוכר	6		פר גן	12,645.00
גננות עובדות מדינה	33	גן חובה מוכר	5		פר גן	10,729.74

6.2 חטיבה צעירה (חט"צ)

בשנת 1979 הביעה ועדת החינוך של הכנסת רצון לנסות ולהקל על הילדים במעבר מהגן לבית-הספר. התפיסה שעמדה בבסיס ההחלטה הייתה לאפשר לילדים בגילאי 5 עד 7-8 מסגרת לימוד מותאמת, בעיקר מתוך מטרה להתגבר על המעבר החד מהגן לבית-הספר. בהמשך, מוסדה המגמה ועוגנה גם בחוזר מנכ"ל משרד החינוך¹⁸ לרבות פירוט מטרות, יעדי החטיבה הצעירה, נהלים ודרישות.

החטיבה הצעירה היא מסגרת חינוך ייחודית הבנויה לגילאי 5 עד 8, וכוללת תוכנית מוגדרת המשלבת תכני גן וכיתות א-ב. היא מאפשרת לילדים ליהנות מרמות משחק של גן, תוך חשיפה והקניית כלים של בית-ספר. החטיבה הצעירה ממוקמת בתוך בית-הספר היסודי, אבל במתחם נפרד, עם חצר נפרדת, מורה-גננת מוסמכת וכדומה. במקביל, הילדים בחטיבה הצעירה נהנים מכול מה שיש למשאבי בית-הספר להציע.

המבנה הפדגוגי והפיסי, מאפשרים הפרייה הדדית: מהגן ללימודים ומבית-הספר לגן. הילדים באים ממקום מוכר תפיסתית, אבל עם חשיפה לתכני בית-ספר. בהמשך, מתאפשר לילדי כיתה א' שזקוקים לעוד שעות משחק, ליהנות משירותי גן הילדים.

¹⁸ חוזר מנכ"ל 4, משרד החינוך, 1991

החטיבה הצעירה היא מסגרת חינוכית אוטונומית הצמודה לבית-הספר ומהווה חלק אינטגרלי ממנו. היא מהווה מכלול הנותן מענה לצרכים חינוכיים של הילדים בגיל הרך, בעידן המודרני שאליו הם גדלים.

החטיבה הצעירה היא לא רק שינוי ארגוני, אלא גם אתוס חינוכי טכנולוגי ופדגוגי הנגרים מן הידוע כיום על התפתחות ילדים צעירים ודרכי הלימוד שלהם.

על-פי הוראות סעיף 206 לחוזר מנכ"ל נב / 5 מיום 1.1.92, "מרכזת החטיבה הצעירה הצמודה למוסד חינוכי תיחשב לסגן מנהל בית-הספר לענייני החטיבה הצעירה." חשוב לדעת כי גננת בחטיבה צעירה איננה "מנהלת גן", ולפיכך איננה זכאית לגמול ניהול (15%), וכי החטיבה הצעירה משויכת לבית-הספר היסודי ולפיקוח היסודי של משרד החינוך.

תנאי ההעסקה של הגננות בחטיבות הצעירות הם כשל מורות כיתות א' וחל עליהן הסכם "אופק חדש" לחינוך היסודי. הכפיפות של הגננת היא כשל כל עובד הוראה בבית-הספר. הסמכות והאחריות של המנהל/ת על החטיבה הצעירה היא כמו לגבי שאר כיתות בית-הספר, וכך גם אלה של המפקח על בית-הספר. מעמדה של המפקחת על הגנים: מפקחת מקצועית לענייני הגן.

6.3 בית-ספר יסודי

המסגרת הלימודית הראשונה שנועדה להקנות ללומד תרבות בצד לימודים כלליים, ומקצועות הדרושים להרחבת הדעת של התלמיד.

חוק לימוד חובה התש"ט 1949 נועד מלכתחילה להבטיח שכל התלמידים יסיימו את חוק לימודיהם בבית-הספר היסודי. במסגרת חוק זה הופעלו קציני ביקור סדיר (ראה במילון מושגים: "נשירה מבית-הספר"), וגובשו תוכניות טיפוח שנועדו לסייע לתלמידים לסיים את בית-הספר היסודי ולהמשיך את לימודיהם במסגרת על-יסודית.

עד 1968, השנה בה בוצעה הרפורמה בחינוך, כל בית-ספר יסודי מנה 8 כיתות (א' עד ח'). מאז הרפורמה הוקמו בתי-ספר שש-שנתיים, אולם נשארו עדיין בתי-ספר יסודיים במתכונת הקודמת.

כיום, בית-הספר היסודי הוא, לרוב, מוסד שכונתי בו לומדים ילדים הגרים באזור הרישום שלו, והרישום הוא באחריות הרשות המקומית. מהיותו מוסד "רשמי", הוא כפוף למדינה שהיא גם המעסיקה של הצוות החינוכי.

6.4 חטיבת ביניים

חטיבת הביניים היא מסגרת חינוכית בת שלוש שנות לימוד (מכיתה ז' עד כיתה ט'). ב-1968 קיבלה הכנסת את המלצות הוועדה הפרלמנטרית לבחינת החינוך היסודי והעל-יסודי, והמליצה על הקמת מסגרת זו. חטיבת הביניים היא מסגרת אזורית (לעומת בית-הספר היסודי, שהוא בדרך-כלל שכונתי), המהווה שלב ביניים בין החינוך היסודי לעל-יסודי. המעבר לחטיבות ביניים ("תהליך החיטוב") החל ב-1969, והוא כולל היום

את מרבית אוכלוסיית התלמידים בגילאי ז'-ט' בחינוך הממלכתי ובחלק מהחינוך הממלכתי (אך מיעוטם בזרם "המוכר שאינו רשמי").

העילות להקמת חטיבות הביניים היו: אינטגרציה, מניעת נשירה במעבר בין בית-הספר היסודי לבית-הספר העל-יסודי, העלאת רמת הלימודים (והמורים¹⁹), הכנה טובה יותר ללימודים על-יסודיים גבוהים והכוון יעיל יותר לבחירת מגמות ומקצועות מתוגברים לקראת כיתות י'-י"ב.

במערכת החינוך כיום ניתן למצוא את הדגמים הבאים:

בתי-ספר יסודיים 8 שנתיים, ובתי-ספר על-יסודיים 4 שנתיים.

בתי-ספר יסודיים 9 שנתיים, בתי-ספר על-יסודיים 3 שנתיים.

בתי-ספר יסודיים 6 שנתיים, חטיבות ביניים עצמאיות 3 שנתיות, בתי-ספר על-יסודיים 3 שנתיים.

בתי-ספר יסודיים- 6 שנתיים, בתי-ספר על-יסודיים- 6 שנתיים (המכילים, בפועל, חט"ב וחט"ע).

6.5 בית-הספר העל-יסודי

בית-ספר על-יסודי מתקיים בשתי תצורות:

המסורתית - כיתות ט'-י"ב.

בעקבות הרפורמה במערכת החינוך - מסגרת שש שנתית הכוללת את חטיבת הביניים (החט"ב) (כיתות ז'-ט') ואת החטיבה העליונה (חט"ע) (כיתות י'-י"ב).

זאת על-פי החלטת הכנסת מיום 29/7/1968, שהסדירה את **הרפורמה בחינוך ומעבר למסגרות חינוך יסודי בנות שש שנים, של חטיבות ביניים** (שלוש שנתיות) **ושל תיכונים** (שלוש שנתיים או שש שנתיים). **הרפורמה** (שלא עוגנה בחוק וההצטרפות אליה הייתה וולונטרית), **חייבה להעלות את כל תלמידי ישראל, ללא מיון, לתיכון** (החל בכיתה ז') וליישם את האינטגרציה.

המושג בית-ספר על-יסודי כולל בתי-ספר מסוגים שונים: טכנולוגי, עיוני, או בית-ספר מקיף הכולל בתוכו גם מגמות עיוניות וגם מגמות טכנולוגיות, וכן בית-ספר חקלאי. בשנים האחרונות הוקמו בתי-ספר ייחודיים כגון: בתי-ספר לאמנויות, מוזיקה וכדומה.

תוכניות הלימודים במסגרות אלה נקבעות על-ידי משרד החינוך ומפוקחות על ידו, והלימוד בהן הוא חינוכי. הבעלות על בתי-הספר היא של הרשות המקומית או גופים ציבוריים או פרטיים, לרבות רשתות חינוך.

¹⁹ עד אז, מורה ביסודי היה חייב להיות בוגר סמינר למורים, ומורה בתיכון בוגר אוניברסיטה. הכפפת חטיבת הביניים לבית-הספר העל-יסודי, חייבה את מורי חטיבת הביניים לרכוש השכלה אקדמית.

בתקופה של טרום הקמת המדינה, פעלה מערכת חינוך מגוונת מאוד, שביטאה את המגמות והאוריינטציות החברתיות הרעיוניות והפוליטיות השונות שרווחו ביישוב.

הקמת מדינת ישראל השפיעה באופן עמוק על מוסדות החינוך, כפי שהשפיעה על שאר המוסדות. בשנת 1953, ארבע שנים לאחר שנחקק חוק חינוך חובה, קיבלה הכנסת את חוק החינוך הממלכתי ובכך ביטלה את מערכת החינוך מרובת הזרמים. יחד עם זאת, נשמרה החלוקה שבין בתי-הספר הממלכתיים הבלתי דתיים ובין בתי-הספר הממלכתיים-דתיים, נוסף סקטור - החינוך הערבי. כן הוגדר סקטור נוסף - החינוך העצמאי. מאוחר יותר נוספו שני סקטורים: החינוך הדרוזי ומעיין החינוך התורני. בפרק זה תוכל לקבל מידע בסיסי על הזרמים הקיימים כיום בחינוך.

7.1 החינוך הממלכתי

החינוך הממלכתי מתייחס לכל בתי-הספר הכלליים (הלא דתיים) בסקטור היהודי במדינת ישראל. גני ילדים, בתי-ספר יסודיים, חטיבות הביניים ובתי-הספר העל-יסודיים. מסגרות החינוך הממלכתי פועלות בפיקוחו ובמימונו של משרד החינוך, תוך קיום קשר עם אגפיו השונים והפיקוח שבמחוזות.

7.2 החינוך הממלכתי-דתי (ממ"ד)

החינוך הממלכתי הדתי הוא מסגרת המשך ארגונית לזרם "המזרחי" שנוסד לפני כ-100 שנים. עד קום המדינה היה זרם זה מורכב ממוסדות עצמאיים ששירתו את האוכלוסייה הדתית החזקה. לאחר קום המדינה הוא התפתח כמגמה מוכרת יחד עם הזרמים האחרים במערכת החינוך, כחינוך בעל תפיסה אידיאולוגית מיוחדת. כיום הוא מהווה זרם נפרד בסקטור היהודי, הכולל את כל מסגרות הלימוד המקובלות בחינוך הממלכתי, אך בתוכניות הלימודים ובאורחות חיי בית-הספר הוא שוקד על תכנים ועל צביון דתי-לאומי.

החינוך העל-יסודי כולל בתוכו גם מסגרות כגון: ישיבות תיכוניות ואולפנות.

הפיקוח והמימון של החינוך הממ"ד זהים לאלה של החינוך הממלכתי, ואולם מנהל החינוך הדתי במשרד החינוך והתרבות הוא המופקד על הפיקוח במסגרות חינוך אלה והוא כפוף ישירות לשר החינוך.

7.3 החינוך הערבי

מאז קום המדינה גדל באופן משמעותי היקף הלומדים מקרב האוכלוסייה הערבית, בעיקר תלמידות ותלמידים ביישובים הכפריים. בין השנים 1948-1990 גדל מספר

התלמידים פי 20, בעוד שהאוכלוסייה הערבית גדלה פי 5 בלבד. במקביל, חלה עלייה בממוצע שנות הלימוד. חל גם שיפור משמעותי ברמת ההוראה. מספר המורים הבלתי מוסמכים הצטמצם באופן ניכר (מ-70% בתחילת שנות החמישים, ל-15% בסוף שנות התשעים). ואולם, הפער בין החינוך הערבי לחינוך הממלכתי עדיין קיים גם במבנים העומדים לרשותו וגם בתוצרים - בהישגי התלמידים.

בחוק החינוך הממלכתי (1953 ותיקונים ב-1973 וב-1980) נקבעה מטרת החינוך הממלכתי בניסוח המכוון בעיקרו לאוכלוסייה היהודית. ההתייחסות המיוחדת לאוכלוסייה הלא יהודית היא כוללנית, ומשאירה את ההחלטה בידי שר החינוך:

תוכניות הלימודים - "השר יקבע את תוכנית הלימודים של כל מוסד חינוך רשמי. במוסדות החינוך הלא יהודיים תותאם תוכנית הלימודים לתנאיהם המיוחדים..."

ביצוע ותקנות - "השר הממונה על ביצוע חוק זה והוא יתקין תקנות בכל עניין הנוגע לביצועו ובכלל זה תקנות בדבר..."

כדי לתקן את המצב בו החינוך הלא יהודי נקבע כמעט אך ורק על-ידי יהודים, החליט שר החינוך בראשית 1994 על הקמתה של "מועצה מיעצת לחינוך ערבי", שמרבית חבריה הם ערבים. תפקיד הוועדה היה לבחון את בעיות החינוך הערבי ולהציע למשרד החינוך תוכנית ודרכי פעולה לקידומו ולשילובו של החינוך הערבי במערכת החינוך הכללית, ליבון סוגיות המיוחדות לחינוך הערבי, והעלאת פתרונות שיביאו לידי ביטוי את הצרכים המיוחדים ואת התרבות של הציבור הערבי.

בעקבות ועדה זו חלו שינויים במעמדו של הממונה על החינוך לערבים, וכן צורף נציג ערבי נוסף למזכירות הפדגוגית שתקים מתוכה ועדת משנה לחינוך הערבי.

בראשית 1996 הגיש שר החינוך הצעה לתיקון חוק החינוך הממלכתי, שאושרה בקריאה ראשונה בכנסת. בהצעה יש ניסוח מחודש של מטרות החינוך הממלכתי, תוך הכרה באוכלוסייה הלא יהודית ובשיוויון זכויותיה.

בט"ז באדר א' התש"ס (22.2.2000), התקבל תיקון לסעיף 2 בחוק חינוך ממלכתי התשי"ג 1953 בנושא מטרות החינוך הממלכתי התש"ס 2000.

במקום סעיף 2 שהיה קיים בחוק, נקבע סעיף מתוקן הכולל 11 תת-סעיפים. תת-סעיף 11 מתייחס ישירות לאוכלוסיות המיעוט (המהוות כ-20% מתושבי ישראל) כלהלן: "11. לטפח את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל, ולהכיר בזכויות השוות של כל אזרחי ישראל".

7.4 החינוך הדרוזי

מאז קום המדינה ועד 1976 היה החינוך הדרוזי חלק ממערכת החינוך הערבי. בסוף שנות ה-60 ובתחילת שנות ה-70 של המאה העשרים, החלו מנהיגי הציבור הדרוזי

לפעול להגברת התודעה הדרוזית, זאת נוכח החשש שהצעירים יתרחקו מהדת ומהמורשת הדרוזית. מנהיגי הציבור הדרוזי באו אפוא בדרישה להפריד את החינוך הדרוזי מהחינוך הערבי, וליצור תוכנית לימודים ייחודית למגזר זה.

מאז חלה התקדמות רבה. הוקמו בתי-ספר בכל הכפרים הדרוזיים, בתי-הספר הדרוזיים כלולים במסגרות המוחזקות על-ידי הממשלה ועל כן חל בהם שיפור ניכר בתחום הבנייה, בעיקר בשנים האחרונות. בנוסף לשיפור בתנאים הפיזיים, הותאמו למגזר זה תוכניות לימוד חדשות, נכתבו ספרי לימוד חדשים, אורגן מערך הפיקוח, וכן חל שיפור בהכשרת המורים ובהשתלמויות.

סקרים ומבחני הישגים שנערכו מטעם משרד החינוך ומכון סאלד מעידים, שרמת הלימודים בבתי-הספר הדרוזיים כיום מתקרבת לחינוך היהודי, ועולה על הרמה הממוצעת בחינוך הלא-יהודי.

7.5 מוסדות פטור

חוק לימוד חובה התש"ט - 1949 מטיל על ההורים את חובת רישום ילדיהם במוסד חינוך מוכר, ומחייב אותם להבטיח ביקור סדיר בהתאם לרישום. יחד עם זאת, בסעיף 5 (א) פוטר החוק הורים השולחים את ילדיהם באופן סדיר למוסדות חינוך שאינם מוסדות מוכרים.

על-פי חוק לימוד חובה, רשאי שר החינוך "להורות בהוראה שתפורסם ברשומות, כי ההורים של ילדים... וכן הנערים עצמם, הלומדים באופן סדיר במוסד חינוך המתואר באותה הוראה, ואינו מוסד חינוך מוכר - יהיו פטורים מן החובות המוטלות עליהם לפי סעיף 4". כלומר, מוסדות שאינם עומדים בתנאי חוק חינוך חובה.

זמן קצר לאחר החלת החוק הורה שר החינוך והתרבות דאז זלמן שז"ר על פטור לקבוצה של 21 תלמודי תורה שלא ניתן היה לשייכם לחינוך המוכר (הזרמים שהיוו את החינוך הרשמי). גם שרי חינוך נוספים נענו לפניות דומות ופטרו הורים וילדיהם מביקור במסגרות החינוך המוכרות.

ב- 1979 גובשו, על-פי המלצות ועדת החינוך, עקרונות למתן פטור ועל-פיהם ניתן הפטור גם כיום. העקרונות המנחים הם: מספר התלמידים המינימאלי יהיה עשרים בני אותו גיל. ביישוב בודד עשרים תלמידים בשתי כיתות סמוכות, התלמידים ישלטו בעברית, ילמדו מקצועות הכשרה, יקוימו פעילות גופנית וחינוכית חברתית, והתנאים הפיזיים ייבדקו על-ידי המוסד לבטיחות ולגהות על-פי הכללים המקובלים בחוק הפיקוח על בתי-ספר.

קיים נוהל מסודר לבקשה למתן פטור. על-פי הנוהל, מתן הפטור מחייב אישור שר החינוך, ותוקף מתן הפטור מוגבל לשנתיים. בתום תקופה זו יש להאריכו מחדש.

מוסדות הפטור אינם בפיקוח משרד החינוך, ויחד עם זאת ברבים מהם מלמדים בשפה העברית. חלק מהמוסדות שינו במרוצת השנים את מעמדם ממוסד פטור למוסד מוכר שאינו רשמי בפיקוח משרד החינוך.

התקציב למוסדות הפטור נקבע על-ידי משרד החינוך על-פי השתתפות לתלמיד בשיעור של 60% מעלותו של תלמיד בחינוך הרשמי.

מספר התלמידים במוסדות הפטור גדל בעשור האחרון מדי שנה, בכ-2,000-2,500 תלמידים.

7.6 החינוך העצמאי

החינוך העצמאי הוא כינוי כולל לאחד ממערכי החינוך של בתי-הספר החרדיים. הוא כולל מסגרות אחדות, שמרביתן מתאפיינות בזיקתן הפוליטית למפלגות החרדיות-אשכנזיות (ובראשן אגודת ישראל).

מערכת החינוך של החינוך העצמאי כוללת בעיקר את רשת בתי-הספר היסודיים לחינוך חרדי לבנות בית יעקב, אשר הוקמה במזרח אירופה בראשית המאה ה-20 והיא הוותיקה שבין מערכות החינוך החרדיות במדינת ישראל. בתחילה, היו כל החרדים כלולים במסגרת החינוך העצמאי, אולם עם הקמת תנועת ש"ס, הקימה התנועה, על רקע של אפליה עדתית, רשת חינוך משלה בשם מעיין החינוך התורני (ראה סעיף 4.7 להלן).

החינוך העצמאי היא מערכת של מוסדות חינוך בעלי אופי דתי-חרדי, הפועלים כיחידות אוטונומיות ללא התערבות ממשלתית. רשת החינוך העצמאי כפופה אדמיניסטרטיבית לאגף לחינוך מוכר שאינו רשמי במשרד החינוך. חלקם מוסדות מוכרים שאינם רשמיים, כלומר מוסדות ששר החינוך הכריז עליהם כמוסדות כאלה, וההכרזה פורסמה ברשומות, וחלקם מוסדות פטור (ראה סעיף 3.5 לעיל).

על-פי החוק המקורי, מידת השתתפותה של המדינה במימון של מערכות אוטונומיות אלה הוגבלה לתחומים מסוימים בלבד, אך מאוחר יותר, לאחר מו"מ פוליטי מפלגתי, נקבע כי החינוך העצמאי יזכה למימון מלא. המימון המלא מעוגן בחוק יסודות התקציב התשמ"ה-1985 סעיף 3א, בו מצוין כי תלמידי החינוך העצמאי יזכו למימון "ככלל ילדי ישראל", שמשמעו השוואת התקצוב לזה של החינוך הרשמי.

במסגרת החינוך העצמאי, פועלות מסגרות חינוך ייחודיות כגון תלמודי תורה. מסגרות אלה זהות ל"חדר" המסורתי. התלמידים לומדים לעיתים בשפת האידיש, ותוכנית הלימודים כוללת בעיקר לימודי קודש.

מערכת זו נמצאת במגמת גדילה מתמדת.

7.7 מעיין החינוך התורני

עם הקמת תנועת ש"ס, הקימה התנועה, על רקע של אפליה עדתית, רשת חינוך משלה בשם מעיין החינוך התורני (עד אז היו כל החרדים כלולים במסגרת החינוך העצמאי - ראה סעיף 4.6 לעיל). מעיין החינוך התורני הוגדרה כספיגת הדגל של תנועת ש"ס, ואחת הסיבות והמטרות המרכזיות לשמה הוקמה התנועה: "להעמיק את הערכים היהודיים ולהעניק חינוך שורשי וערכי לילדי ישראל".

רשת החינוך התורנית פרושה בכל רחבי הארץ, מקריית שמונה שבצפון ועד אילת שבדרום. בתלמודי

התורה ובבתי-הספר של רשת החינוך, מתחנכים למעלה מ-40.000 איש²⁰.

בתחילת שנות ה-90 החליטה הממשלה להעניק למוסדות שברשת זו מעמד דומה לזה של החינוך העצמאי. כלומר, בראש הרשת עומד מטה ניהולי עצמאי, הקובע את תוכניות הלימודים ומפקח על יישומן. הרשת מקבלת את תקציביה ישירות ממשרד החינוך, ומנהלת אותם באופן עצמאי.

לאחר מו"מ פוליטי מפלגתי נקבע, כי מעיין החינוך התורני יזכה למימון מלא. המימון המלא מעוגן בחוק יסודות התקציב התשמ"ה-1985 סעיף 3א, בו מצוין כי תלמידי החינוך העצמאי יזכו למימון "ככלל ילדי ישראל", שמשמעו השוואת התקצוב לזה של החינוך הרשמי.

מכיוון שמדובר ברשת חינוך תורנית, מקצועות הלימוד הם ברובם תורניים.

מתחילת שנות ה-90 של המאה העשרים, חל גידול משמעותי במספר הלומדים במעיין החינוך התורני.

על-פי נתוני משרד החינוך (מוסדות המתוקצבים על-ידי המשרד), חל גידול מרשים במספר ילדי הגן בין השנים 1995 ל-1997. מספר ילדי הגן במעיין החינוך התורני מתקרב למספר ילדי הגן בחינוך העצמאי. אחוז גידול דומה חל במספר תלמידי החינוך היסודי.

7.8 החינוך המשלב

חוק חינוך ממלכתי התשס"ח 2008 אשר עבר בכנסת ה-17, קבע כי מוסד חינוך יוכל להיחשב כ"מוסד ממלכתי משלב" באם יתקיימו בו התנאים הבאים: מוסד חינוך ממלכתי, רשמי, לדרגות הכיתה א' עד ט'. "מוסד חינוך ממלכתי משלב" ישלב בתוכנית הלימודים שלו ובאורח החיים שלו לימוד מקורות יהודיים בהיקף רחב ובאופן מעמיק, תוך שימת דגש על עיסוק בזהות יהודית ועל חינוך לערכי הסובלנות במורשת ישראל ולקיום חיים משותפים וברית ייעוד וגורל בין כל חלקי העם בישראל, לרבות גילוי סובלנות מירבית לאורח חיים דתי ושאינו דתי, וכן סבלנות וסובלנות לסממני לבוש והתנהגות שונים.

²⁰ אתר תנועת ש"ס

בפרק שלפניך תוכל לקרוא על המגמות והשינויים המרכזיים שהתרחשו במערכת החינוך בישראל בשני העשורים האחרונים, ואשר קרוב לוודאי יטביעו חותם גם על העשור הבא.

8.1 ממרכז לביזור

ביזור הינו תהליך של אצילת סמכויות מדרג גבוה בהיררכיה, או מרשות מרכזית לדרג נמוך יותר, בדרך כלל מקומי. מרכז הינו המצב ההפוך, כלומר הפקעת סמכויות מדרגים נמוכים וריכוזם בידי דרגים בכירים יותר.

א. מרכז בחינוך

במשך שנים ועד לשנות ה-60 של המאה העשרים, ניתנה עדיפות ברורה למרכז בחינוך. עדיפות זו התבססה על שלוש גישות:

(1) החינוך כזכות בסיסית - יש לעצב את החינוך כזכות המוענקת לכולם ולא רק למיעוט, ולכן נדרשת התערבות השלטון המרכזי בהבטחת חינוך לכל.

(2) החינוך כשירות בסיסי במדינת הרווחה - החינוך הינו אחד השירותים הבסיסיים ב"מדינת הרווחה". באמצעות בתי-הספר ניתן גם לפקח על בריאות התלמידים והזנתם.

(3) שוויוניות בחינוך בחברה דמוקרטית - לאחר מלחמת העולם הראשונה, גבר הצורך בקיום מערכת חינוך שוויונית ועלה הרצון לבטל את הפערים בין רמת החינוך בערים לרמת החינוך באזורים חקלאיים. לצורך זה נדרשו מנגנוני ניהול, ארגון ופיקוח מרכזיים.

ב. המעבר לביזור בחינוך

בשנות ה-60 ובעיקר ה-70 של המאה העשרים, החלה להתפתח מגמת ביזור בחינוך. למגמה זו היו מספר טיעונים:

(1) מרכז בחינוך יוצר סרבול ארגוני וחוסר תיאום ופיקוח, המובילים לקשיים בשליטה. מצב זה גורם לעומס רב על בתי-הספר, בעיקר בשל ריבוי ציפיות סותרות המופעלות עליו.

(2) מחקרים חדשים שנקראו "תנועת בתי-הספר האפקטיביים", חיזקו את מגמת הביזור. הם הוכיחו כי בית-הספר הנותן סמכויות רחבות לצוות החינוכי שלו, מגיע לרמת הישגים גבוהה יותר. בנוסף, ככל שמתקבלות החלטות בהתאמה לצורכי הלומד ובזמן אמיתי, ללא תלות בגורמים חיצוניים - כך גדלה שביעות הרצון של הצוות והקהילה, ורמת הישגי התלמידים הולכת וגדלה.

(3) בעקבות האכזבה מהגישה המרכזית בכלכלה ובחברה, עלו תנועות ניאוו-ליברליות וניאו-קונסרבטיביות בכלכלה. הן ביקרו את מדינת הרווחה ותמכו בתחרות חופשית ובעיצוב מחדש של השירותים הציבוריים בכלל ושירותי החינוך בפרט, באמצעות כוחות השוק. לטענתן, בתי-הספר כארגוני שירות אחרים יתפתחו ויתעצבו בהתאם לכוחות השוק, והצלחתם ולעיתים אף כושר הישרדותם מותנים ביוזמה, ביעילות ובאיכות השירות שיספקו ללקוחותיהם.

ביזור בחינוך היה הכיוון שהתחזק בישראל של סוף שנות ה-90 של המאה העשרים, ונמשך גם היום. למגמת הביזור ביטוי בתהליכים המתרחשים בשטח: בבתי-הספר, בקהילות המקיפות אותם ובתפקידי החינוך שממלאת כיום הרשות המקומית.

ג. הוועדות שדנו בסוגיית הביזור

חשוב לציין, כי כבר ארבעה עשורים שסוגיית הביזור נדונה בפורומים שונים. במהלך עשורים אלה הוקמו שלוש ועדות. כל ועדה בחנה את הנושא מזווית אחרת והמליצה המלצות לשינוי המצב הקיים.

(1) ועדת זנבר, שמונתה ב-1976, נועדה לבחון את חלוקת התפקידים הקיימת בין הממשלה לבין הרשות המקומית, להגדירה מחדש ולהציע תפיסת יסוד לחלוקת תפקידים רצויה. הדו"ח הוגש ב-1981 והמלצתו המרכזית: להעביר את מיקוד הניהול לאחריות מקומית כחלק ממתן האוטונומיה.

(2) ועדת קוברסקי, שמונתה ב-1986, הוקמה על-מנת לערוך בדיקה מקיפה של שירותי המדינה והגופים הנתמכים על ידה, ולהמליץ המלצות שתכליתן שיפור השירות לאזרח. הדו"ח, שהוגש ב-1989, ראה את הרשות המקומית כקבלן משנה וכזרוע מבצעת, כשהתכנון והפיקוח ימשיכו להיות באחריות הממשלה.

(3) ועדת הרמלך נועדה להגדיר את תפקידי הרשות המקומית, רמת השירותים שעליה להגיש לתושב, וכן להציע הצעות באשר ליחסי הגומלין ממשלה-שלטון מקומי בנושאי חינוך ורווחה. הדו"ח הוגש ב-1992, בדו"ח המלצה לביצוע רפורמה מקיפה בנושא.

רוב ההמלצות שהמליצו הוועדות הנ"ל לא מומשו, אולם באותה עת חל תהליך משמעותי אחר והוא שינוי שיטת הבחירות לרשויות המקומיות (חוק הרשויות המקומיות תשל"ה-1975). שיטת הבחירות החדשה העצימה את כוחם של ראשי הרשויות המקומיות בכל תחומי החיים ובכלל זה בתחום החינוך. תוקף משפטי נוסף ואף מוסרי למגמה זו ניתן בפקודת חינוך נוסח חדש, התשל"ח-1978, בה הוגדר ראש הרשות המקומית כ"ראש רשות החינוך המקומית".

8.2 אוטונומיה בית-ספרית

במקביל לתהליכי הביזור שתוארו לעיל, החל משרד החינוך בשנות ה-80 של המאה העשרים לקדם באופן משמעותי את מימוש רעיון האוטונומיה הבית-ספרית.

ראשיתו של רעיון האוטונומיה בתחילת שנות ה-70 ב של המאה העשרים וועדות יגאל אלון. ב-1973 החלו להסתמן שינויים בכיוון זה: הוגדרו "לימודי בחירה" בהיקף של 25%, ניתנו 3 שעות הוראה על-פי שיקולי המורה, וממשרד החינוך הועבר מסר המעודד את המורים להפעיל יוזמות וחידושים בבתי-ספר. ב-1976 הוקמה ועדת האוטונומיה העליונה, וב-1981 שעות ההוראה חולקו ל"לימודי חובה", "לימודי בחירה" ו"לימודי רשות".

ב-1984 הוגדר בית-הספר כיחידה פדגוגית חברתית המספקת את צורכי עצמה בתוך המבנה הממלכתי.

בין השנים 1984-1992 הופעל פרויקט ליישום רעיון האוטונומיה, שהקיף כ-90 בתי-ספר.

א. מאפייני בית-ספר אוטונומי

(1) בית-ספר שגיבש לעצמו השקפה חינוכית לאורה הוא פועל - "אני מאמין חינוכי".

(2) בית-ספר המפתח תוכניות לימוד שהן ייחודיות לו (המותאמות ל"אני המאמין" שלו, למאפייני הקהילה בתוכה הוא פועל וכיוצא בזה).

(3) לבית-הספר מנגנון בקרה והערכה פנימי, הבודק ומשתפר לאור ממצאי ההערכה.

(4) לבית-הספר הסמכות לנהל (לפחות חלקית) את משאביו וחלקים מתקציבו.

(5) הקהילה בתוכה פועל בית-הספר מעורבת בחיי בית-הספר.

(6) הנהלת בית-הספר פועלת כצוות.

החל מ-1992 האוטונומיה הבית-ספרית הועמקה, הפרויקט הורחב לבתי-ספר נוספים וביטוייה ניכר בשלושה תחומים עיקריים: פיתוח מקומי של חלק מתוכניות הלימודים וחומרי ההוראה, אצילת סמכויות ותפקידים לסגל בית-הספר, ושיתוף ההורים בקביעת המדיניות החינוכית.

בתחילה, מגמה זו בלטה במוסדות החינוך היסודי, אך בהדרגה היא התרחבה וחדרה גם לחטיבות הביניים ולחטיבות העליונות.

ככל שמגמת הביזור הולכת וגוברת, מסתמנים שינויים מהותיים בבתי-הספר ובדפוסי תפקודו:

(1) המבנה הארגוני-ניהולי של בית-הספר משתנה. האוטונומיה מאפשרת למנהלים לארגן את תקן השעות על-פי צורכי בית-הספר, ולאצול חלק מהסמכויות על מורים ובעלי תפקידים אחרים בבית-הספר. בבתי-ספר רבים מוקמים צוותי ניהול וצוותים מובילים.

(2) בית-הספר הפך ליחידה פדגוגית עצמאית, ובמסגרתו מתקיימות השתלמויות למורה לצורך התפתחותו המקצועית. לדוגמה: "חדר מורים לומד".

(3) מעמדו של המורה משתנה. המורה הופך לשותף בתהליך פיתוח תוכניות לימוד, פיתוח חומרי הוראה-למידה ולעיתים לפיתוח מלא של תוכניות בית-ספריות. כך הופך המורה למנחה ולמסייע בלמידה, ולא רק ל"מעביר ידע" כבעבר.

(4) התרבו מסגרות שיתוף הפעולה של בית-הספר עם נציגי הקהילה ועם ההורים המבקשים ליטול חלק פעיל בהחלטות הנוגעות לאופיו של בית-הספר ולתוכניות הלימוד שהוא מפעיל.

(5) התמקדות בלומד. בשנים האחרונות מושקעים מאמצים רבים בפיתוח סביבות למידה שמטרתן קידום האוטונומיה ו"ההכוונה העצמית של התלמיד". התלמיד לומד להגדיר את מטרותיו הלימודיות, לפתח שיטות וכלים למימושן, ואף להעריך את מידת השגתן של המטרות הלימודיות שהציב. המורה, כאמור, מסייע ביעוץ ובהכוונה.

ב. סוגיות חברתיות וערכיות בתהליך האוטונומיזציה

הסוגיות המרכזיות שעולות בדרך-כלל בהקשר לתהליך האוטונומיזציה הן:

(1) באיזו מידה הרצון ו/או הצורך להיענות לצרכים הייחודיים של הפרטים והקהילה ולטפח ייחודיות זו, איננו פוגע בצורך בשמירת ערכיה ויעדיה המשותפים של החברה הישראלית?

(2) באיזו מידה יש מקום להגדיר סטנדרטים אחידים להישגים מוסכמים כדי להבטיח איזושהי אחידות ברמת החינוך?

(3) באיזו מידה בתי-הספר בשלים להינתק מהמרכז? האם יש להם את היכולת המקצועית לפתח לעצמם, ללא סיוע המומחים שבמרכז, את חומרי ותכני הלמידה - הוראה?

ג. פרויקט האוטונומיה התקציבית

ביטוי מתקדם של מגמת האוטונומיה הבית-ספרית הוא פרויקט האוטונומיה התקציבית.

פרויקט זה החל לפעול במסגרת אוניברסיטת ת"א. הנחת היסוד הייתה, שבית-ספר הנהנה מניהול עצמי של תקציבו יזדרז לקדם את רעיון האוטונומיה גם

בתחומי החיים האחרים של בית-הספר. בפרויקט זה הוקצבה לכל בית-ספר תוספת תקציבית של 25,000-50,000 ש"ח לשנה. כל בית-ספר היה רשאי לנהל תקציב זה על-פי תפיסתו. בנוסף, נעשה ניסיון להגיע להסכם עם הרשות המקומית לאגם את כל המשאבים הכספיים המגיעים לבית-הספר מהרשות, ולאפשר לו לנהל אותם באופן עצמאי. כמו כן, קיבל כל בית-ספר ייעוץ בניהול התקציבים ובהתאמתם ל"אני מאמין" של בית-הספר. בשנת 1996 פעלו במסגרת פרויקט האוטונומיה התקציבית למעלה מ-200 בתי-ספר. בכל אחד מהם חלו שינויים משמעותיים בעבודת הצוות, בתכנון העבודה על פני שנה, בניהול התקציב וכן ביכולת לגייס תקציבים. פרויקט זה השתלב במגמה נוספת/משלימה שהתפתחה בשנים אלה במשרד החינוך: יצירת התנאים לניהול עצמי של בית-הספר. (ראה גם: "ההורים ובתי-ספר")

8.3 ניהול עצמי

תפישת הניהול העצמי הופכת את הפירמידה ומציבה את מוקד קבלת ההחלטות בתוך בית-הספר. ההחלטה על מעבר לניהול עצמי, מבטאת את ההכרה והאמון במומחיותו ובכישוריו של בית-הספר לקבל החלטות ולתת מענה מדויק וייחודי לצרכים האמיתיים של התלמידים. הניהול העצמי מרחיב את הסמכות ואת הגמישות של מנהל בית-הספר וצוותו בהיבטים ארגוניים, פדגוגיים וכלכליים, ומאפשר לבית-הספר את הגמישות לממש את אחריותו החינוכית²¹.

יתירה מזאת, המעבר לניהול עצמי נועד להעצים את המנהל וצוות המורים, להשביח את תרבות הניהול והלמידה של בתי"ס, לחזק את האחריות והמחויבות של בתי-הספר לתפוקות ולתוצאות, ולהרחיב את מעגל השותפים המעורבים והפועלים לקידום מטרות בית-הספר.

לבית-הספר ניתנת אוטונומיה והסמכות להפנות באופן מושכל משאבים המוקצים לו ממקורות שונים, לטובת היעדים והצרכים המקומיים שהוא מגדיר לעצמו, תוך מיסוד מנגנונים מקומיים אשר בפניהם בית-הספר נותן דין וחשבון. הניהול העצמי חותר מצד אחד להגדיל את מרחב ההשפעה ושיקול הדעת של המנהל וצוות בית-הספר, ומן הצד השני להטמיע כלים ותרבות ארגונית כך שבית-הספר יקבע סדרי עדיפויות ויקבל החלטות באופן מתוכנן ומושכל.

תחילת המהלך בספטמבר 1992, עת החליט משרד החינוך על הקמת ועדת היגוי עליונה לבחינת מעבר הדרגתי של מערכת החינוך ל"בתי-ספר לניהול עצמי". באוגוסט 1993 הגישה הוועדה שבראשות ד"ר עמי וולנסקי את עיקרי המלצותיה. הנחת היסוד

²¹ להרחבה: תלקיט מעבר בתי-ספר יסודיים לניהול עצמי, עיקרי תפישת הניהול העצמי ועקרונות תוכנית המעבר הארצי לניהול עצמי, משרד החינוך, תשע"ג.

של הדו"ח הייתה, שעל-מנת לבצע שיפור ממשי בתפקוד בתי-הספר, יש הכרח לחולל שינוי קיצוני באופן ניהולם. הדו"ח יצא נגד הגישה הצנטרליסטית שבה השלטון המרכזי מכתוב וקובע במידה רבה את דרך ניהולו של בית-הספר. הדו"ח המליץ על תהליכי ביזור שיעניקו עוצמה וסמכויות לבתי-הספר עצמם. ההמלצות מתייחסות להיבטים שונים של יישום עקרון הניהול העצמי, וביצוען עשוי להוביל לשינוי בתרבות הניהול של בתי-הספר.

א. עיקרי המלצות ועדת וולנסקי:

- (1) בית-הספר יתקצב באמצעות "סל לתלמיד" שיכלול את מרבית סעיפי התקציב המיועדים לתלמיד, למורה ולבית-הספר.
- (2) הסל יהיה שוויוני ופומבי.
- (3) סל דיפרנציאלי יהיה לתלמיד טעון הטיפוח.
- (4) בית-הספר יתנהל כמשק כספים סגור בעל מסגרת תקציבית שנתית כוללת.
- (5) לבית-הספר בניהול עצמי יהיה ועד מנהל. בוועד המנהל: מורים, נציגי הרשות המקומית, הקהילה ונציגי ההורים, ובראשו יעמוד יו"ר.
- (6) מפקח בית-הספר יתמקד בייעוץ, תמיכה והכוון של בית-הספר באשר לדרכים ולאמצעים להשגת מטרותיו.
- (7) מנהל בית-הספר יקבל סמכויות מתחום כוח האדם - קבלת עובדים, מתן קביעות, פיטורים וכו' (סמכויות שהיו עד כה בידי משרד החינוך והתרבות והרשות המקומית).
- מרבית ההמלצות זכו להסכמת משרד החינוך (להוציא ההמלצה על הקמת ועד מנהל, ועל הקניית סמכות פיטורים למנהל בית-הספר).

ב. תהליך הניסוי בבתי-הספר

- שר החינוך החליט על ביצוע ניסוי תחילה ב-9 בתי-ספר, ובמהלך שנת תשנ"ז הצטרפו בתי-ספר נוספים (עד כ-100).
- על-מנת להפעיל את הניסוי, נחתמו גם הסכמים עם הרשויות המקומיות. בהסכמים אלה נקבע:
- (1) הרשות המקומית שותפה מלאה בהפעלת הניסוי ותפעל באופן שיאפשר את יישומו.
 - (2) משרד החינוך, הרשות המקומית ובתי-הספר יבנו במשותף תקציב בית-ספרי שיורכב מהצעותיהם המשותפות.

(3) תקציב בית-הספר יהיה פרק תקציבי בספרי הרשות וינוהל כסעיף תקציבי נפרד, כולל הבקורות הנהוגות בשלטון המקומי.

(4) בידי מנהל בית-הספר ונציג נוסף מהצוות הפדגוגי סמכות מתן הוראת תנועה בתקנה התקציבית של בית-הספר ברשות המקומית.

(5) משרד החינוך ינחה ויכשיר את צוותי בתי-הספר והרשות המקומית.

המלצות אלה והמלצות אחרות ברוח זו המופיעות בדו"ח, יגבירו, לדעת מחבריו, את יכולתו של בית-הספר להיענות לצרכים ולהעדפות המיוחדות של הקהילה בה הוא פועל. כמו כן, עשויה תוכנית זו לשפר את איכות ההוראה ולהעלות את ההישגים הלימודיים והחברתיים.

במהלך 1996 הוחל במתן השתלמויות למנהלי בתי-ספר, לצוות הבכיר של בתי-הספר, לגזברים ולמנהלי מחלקות חינוך בנושא זה. בבתי-הספר שהצטרפו לניסוי, ניתנה גם הדרכה למנהלי החשבונות, לרכזי המחשוב (המלווים את תהליך השינוי, אוספים נתונים אודותיו ובוחנים את משמעויותיו) ולמנהלי בתי-הספר.

ב-1998 פורסמו ממצאי מחקרם של פרופ' י' פרידמן, ר' ברמה וש' תורן (מכון סאלד), שעסק בבחינת השינוי בתרבות הניהול הבית-ספרי בעקבות הניהול העצמי. ממצאי המחקר מצביעים על שינויים מרחיקי לכת בתחומים רבים. להלן ממצאים אחדים: במישור הפדגוגי-ארגוני: המטרות הפדגוגיות ברורות, תוכניות הלמידה מותאמות למטרות, מתקיים משוב בית-ספרי. בית-הספר הצליח לעודד כוחות יצירתיים רבים ובעלי משמעות, התפתחה תרבות ניהול חדשה, עשירה ועצמאית, הוגבר שיתוף ההורים בעבודת בית-הספר, גברה מעורבותן של הרשויות המקומיות. הרשויות דורשות דיווח, ומעוניינות להשפיע על בית-הספר במישור החינוכי.

המחקר העלה גם קשיים מיוחדים כגון: התנגדות פנימית של צוות המורים בשל העומס והמעורבות הרבה הנדרשת ממנו.

ב-4-5 באפריל 2001 התקיים כנס ארצי בנושא בתי-ספר בניהול עצמי. מהעבודות שהוצגו ומהדיונים שהתקיימו במהלך כנס זה, עולה כי ניהול עצמי נתפס כצעד חשוב ואף הכרחי בקידום איכות מערכת החינוך בישראל. כל הגורמים השותפים למהלך זה, החל מבתי-הספר וכלה ברשויות המקומיות ומשרד החינוך, מעוניינים לקדם ולהשלים מהלך זה באמצעות: הוספת שעות לימוד, מתן תקציבים לבתי-הספר, והפעלת תוכניות להכשרת כל הגורמים השותפים: מנהלים, מפקחים, גזברים, יו"ר ועדי הורים, וצוות המוסד החינוכי.

תהליך מעבר בתי-הספר היסודיים לניהול עצמי, המפורט לעיל, אשר החל בישראל בסוף שנות ה-90 ונמשך עד שנת 2004 לערך, יושם לבסוף בכ-560 בתי"ס יסודיים (מתוך 1,600 כיום). יחד עם זאת, הרחבת מרחב הסמכות והגמישות של בתי-הספר התבטאה עם הזמן בעיקר בהיבט הגמישות התקציבית, ולאורך זמן התגלתה שונות רבה בין רשויות ובתי-ספר באופן הפעלת מודל הניהול העצמי של בתי-ספר.

במרץ 2011 התקבלה החלטת ממשלה להרחבה, העמקה והסדרה של מעבר כלל בתי-הספר היסודיים לניהול עצמי, לרבות בתי-ספר שנכנסו במהלך תחילת שנות ה-2000. לצורך כך, הוקמה במינהל הפדגוגי במשרד החינוך "מינהלת בתי"ס בניהול עצמי", והוקצה תקציב תוספתי נוסף של 120 מלש"ח לבתי-הספר. בשנה"ל תשע"ב הופעל-פיילוט מעבר לניהול עצמי, במתכונת חדשה ומוסדרת, במחוזות ת"א וחיפה בקרב 17 רשויות ו-166 בתי-ספר. בפברואר 2012 הוחלט על הרחבת המהלך לרמה הארצית - בשנה"ל תשע"ג הצטרפו מחוזות ירושלים וצפון, ובשנה"ל תשע"ד יצטרפו מחוזות דרום ומרכז. עד לכתיבת שורות אלו הצטרפו 46 רשויות ו-512 בתי-ספר למהלך המחודש, כאשר המטרה היא לצרף את כלל בתי-הספר היסודיים הרשמיים עד שנה"ל תשע"ה.

המהלך המחודש הינו מהלך רשותי, הדורש הסכמה ושיתוף פעולה בין משרד החינוך והרשות המקומית, ובעקבותיו כלל בתי-הספר היסודיים ברשות מצטרפים למהלך. הצטרפות הרשות למהלך מותנית בחתימה על 'מסמך הבנות' המעגן ומסדיר את מחויבות הצדדים. התהליך משלב העמקה של תרבות ניהולית אפקטיבית, הסדרה ואפשרו של מרחב פדגוגי, ניהולי וכלכלי, ומיסוד מנגנונים ותהליכים מקומיים אשר מחזקים את ההלימה בין סמכות ואחריות ובין יעדים ומשאבים.

העמקת התרבות הניהולית האפקטיבית מושתתת על ששה עקרונות מרכזיים: מוקד שליטה פנימי; אחריותיות; העצמה והאצלת סמכויות; בית-ספר כארגון לומד; פיתוח יחסי בית-ספר סביבה וניהול מושכל של משאבים.

הגדלת המרחב הפדגוגי, הניהולי והכלכלי, כוללת - בין היתר - גמישות מסוימת ביעוד שעות התקן, גמישות בצריכת ההדרכה וחיזוק והגדלה של פיתוח מקצועי בית-ספרי. ניתנת גמישות תקציבית לבית-הספר באמצעות הקצאת סל תקציבים ('סל תלמיד') לחשבון בנק בית-ספרי (חשבון רשותי), אותו בית-הספר מנהל כמשק כספים סגור. 'סל התלמיד' מאגם משאבים תוספתיים ממשרד החינוך ומשאבים רשותיים, ומיועד ליוזמות חינוכיות ולצרכים תפעוליים. בית-הספר מתנהל למעשה תחת התשתית המשפטית של הרשות המקומית, שבמסגרתה בית-הספר יכול לבצע רכישות והתקשרויות, לקנות שירותים, להעסיק כוח עזר וליזום הכנסות נוספות.

במסגרת הטמעת מהלך הניהול העצמי, מפותחים מנגנונים הכוללים, בין היתר: הקמת ועדה מלווה בית-ספרית המורכבת מנציגי משרה"ח, מנציגי רשות מקומית, ומנציגי בית-הספר והקהילה (בדומה להמלצות וולנסקי מ-1992), אשר בפניה בית-הספר מציג ומאשר תוכנית עבודה מקושרת תקציב; הקמת פורום רשותי לחיזוק השותפות בין משרה"ח, הרשות המקומית ומנהלי בתי-הספר ('פורום המ"מים'); פיתוח תשתיות טכנולוגיות להטמעת המהלך, כגון כלי ממוחשב לגיבוש תוכנית עבודה מקושרת תקציב, וכן 'מאגר מידע כספי' המאפשר ביצוע בקרה כספית של בתי-הספר על-ידי הרשות המקומית.

מהלך ההטמעה וההכשרה הינו נרחב ומגוון: במנהלת בתי-ספר בניהול עצמי מונה ממונה מחוזי ליישום הניהול העצמי בכל מחוז המצטרף למהלך, מופעל מערך הכשרה

מגוון למפקחים, למנהלים ולמזכירות בתי-הספר וכן לראשי מחלקות חינוך, וכן מופעל מערך ייעוץ ארגוני וכלכלי פרטני הניתן לכל בית-ספר ולכל רשות מקומית המצטרפים למהלך.

למהלך המעבר לניהול עצמי מתלווה מחקר הערכה מלווה, באמצעות הרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה), אשר החל כבר בשנת הפיילוט וממשיך בהערכה לאורך 3 שנים.

8.4 אזורי בחירה מבוקרת וייחודיות בית-ספרית

אזור רישום הוא אזור גיאוגרפי שבו פועלים מספר מוסדות חינוך (בתי-ספר וגני ילדים לגילים השונים). אזורי הרישום נקבעים על-ידי הרשות המקומית באישור מנהל המחוז. סוגיית הרישום על-פי אזורי רישום או בחירת ההורים את בית-הספר בו ילמד ילדם, היא אחת הסוגיות המרכזיות העומדות בראש סדר היום הציבורי במדינות רבות וגם בישראל.

בהמשך לתפיסת הניהול העצמי אשר שמה דגש על מוקד ההחלטות בבית-הספר ועל האוטונומיה הבית-ספרית אותה מנסים לקדם, אזורי בחירה מבוקרת וגיבוש ייחודיות בית-ספרית מוסיפים את הממד המערכתי של הרשות כמערכת חינוך שנותנת מענה מיטבי לצורכי החינוך בקהילה. הגישה שמה דגש על מספר היבטים: הורים ותלמידים יכולים לממש את זכות הבחירה ללמוד בבית-ספר שתואם את מאווייהם. בה בעת שהתלמיד בוחר בבית-הספר, ולא בית-הספר בוחר בתלמיד, בתי-הספר הם בעלי אוריינטציה אשר נותנת מענה לרצונות הקהילה. הרשות מהווה מוקד, שבשיתוף פעולה עם משרד החינוך מגבש ראייה מערכתית המיישמת גישה פדגוגית ארגונית ייעודית לרשות, אשר מצידה מקיימת בקרה של איזון חברתי בבחירה ובאיכות מערכת החינוך.

הנושא קיבל תנופה לאחר שוועדה לייחודיות בית-ספרית - שמונתה על-ידי מנכ"לית משרד החינוך, הגב' רות תירוש, ב-16 ביולי 2001 - הגישה את מסקנותיה במרץ 2002²² הקמת הוועדה באה כצורך לבדוק, מערכתית, את הערכות משרד החינוך לעסוק בשתי תופעות: "האחת, הורים רבים מנסים להפנות ילדיהם לבתי-ספר שאינם באיזור הרישום הרשמי שלהם. השנייה, מגיעות פניות רבות לפתיחתם של מוסדות חינוך ייחודיים, במסגרת החינוך הרשמי והמוכר שאינו רשמי" (מתוך כתב המינוי). בנוסף, נתבקשה הוועדה להגיש הצעות לניסוי חינוכי במרחבי החינוך. הפנייה לעסוק בנושאים אלה הצטרפה לדיונים וויכוחים בהם מעורבים אנשי חינוך, קבוצות הורים, מנהיגות מערכת החינוך, חוקרים ואנשי ציבור - שאף הגיעו בשנים האחרונות לידי מאבקים משפטיים על הזכות, הצורך והכדאיות להקים בתי-ספר ייחודיים - שניתן יהיה

²² ראה, דו"ח וינסטיין, מרץ, 2002. דו"ח של צוות בדיקה של ייחודיות בית-ספרית - מרחבי חינוך. <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Nisuyim/Vhada/Mismacheim/DochVynestein.htm>

להורים לבחור בהם, ואשר טמון בהם סיכוי לשיפור חינוכי - ועל הסכנה שיש בתופעה זו, שעשויה להביא לבידול ולפיצול בחברה ובכך לסכן את הסולידריות החברתית.

הוועדה מיפתה את הנעשה במערכת החינוך בנושאים אלה, וכן סקרה מסמכי מדיניות שיצאו מטעם המשרד, כמו גם ניירות עמדה ודו"חות של ועדות קודמות שעסקו בבתי-ספר ייחודיים, בבחירה, באוטונומיה בית-ספרית ובדילמה של ביזור-מרכז (רשף, 1994, שפירא, 1988, ועדת ענבר, 1994, ועדת קשת, 1991, דו"ח הוועדה לבתי-ספר בניהול עצמי, 1993, ועדת וולנסקי, 2001).

עיקרי המלצות ועדת וינשטיין:

(1) השבחת כל המערכת על-ידי בתי-ספר בעלי אוטונומיה חינוכית באזורם. בתי-הספר יעבדו על-פי מתכונת של בתי-ספר אוטונומיים המציעים תוכניות לימודים מגוונות וייחודיות, ואשר מעודדים יוזמות ואפשרויות בחירה בתוך ובין בתי-הספר. בקשות של העברת תלמידים בפרופורציות מקובלות של כ-15%-10% מכלל תלמידי בית-הספר, ייעשו, באופן מבוקר, על-ידי הרשות והמחוז. האישורים יהיו על-פי קריטריונים המבטיחים שוויון בסיכוי, ושמירה על היבטיהם החברתיים-חינוכיים של בתי-הספר באיזור על-מנת לשמש תמריץ לשיפור איכות בית-הספר.

1. הפעלת ניסויים בבניית מרחבי חינוך כמענה לקליטת בתי-ספר ייחודיים באזורם, כולל על-אזוריים.

2. שילוב מבוקר של בתי-ספר ייחודיים על-אזוריים, ותיקים וחדשים, במערכת. מטרת השילוב המבוקר כפולה: לוודא שבתי-ספר ייחודיים על-אזוריים יחויבו בעמידה בתנאי סף של מערכת החינוך; ולאפשר להם, בו-זמנית, להתפתח בכיוונים חינוכיים המיוחדים להם. זאת, תוך שמירה על זכויות הפרט והקבוצות, לבחור חינוך לילדיהם בהתאם לערכיהם ותוך שמירה על כללי החינוך הממלכתי וחוקיו.

3. הפעלת תקנון ותהליך ארצי אחיד לאישור בתי-ספר ייחודיים על-אזוריים ומרחבי חינוך.

4. הקמת ועדה ארצית לייחודיים על-אזוריים ולמרחבי חינוך.

בהמשך להמלצות, קיימת ועדת יישום - במינוי מנכ"ל משרד החינוך - הפועלת באופן רצוף משנת 2003 ומטפלת בבתי-ספר ייחודיים על-אזוריים ואזורי בחירה מבוקרת (מרחבי חינוך). זאת בהתאם לחוזר מנכ"ל הוראות קבע עא/6(א): 3.1/40 אשר יצא בפברואר 2011 - עדכון נוהלי הוועדה לבתי-ספר ייחודיים אזוריים ועל-אזוריים ואזורי

בחירה מבוקרת וביצוע ניסוי מקדים להרחבת אזורי הרישום ברשויות מקומיות. הוועדה מטפלת באישור של שלושה סוגי בתי-ספר ייחודיים:

- בתי"ס ייחודיים על-אזוריים

- בתי"ס ייחודיים אזוריים

- בתי"ס ייחודיים ארציים

הוועדה טיפלה בעשרות בתי-ספר ייחודיים מסוגים אלה ובהיבטים הנוגעים לטיפולם, וזאת בתיאום עם גורמי המשרד והרשויות, כמו גם באישור מרחבי חינוך (כמו משגב, פרדס חנה-כרכור).

ועדת דברת, בהמלצתה על פתיחתם של אזורי הרישום, איששה את המלצות דו"ח וינשטיין ואת פעולת הוועדה.

שר החינוך הביא להחלטת ממשלה מספר 1953 מ-11/7/10 בנושא "הרחבת אזורי רישום - בתי-ספר רשמיים", בה נאמר:

"לתמוך בהצעת שר החינוך להביא לחיזוק החינוך הרשמי, בין היתר באמצעות קביעת הוראות וכללים על-ידי מנכ"ל משרד החינוך בדבר מתן האפשרות לרשות חינוך מקומית - או מספר רשויות חינוך מקומיות במשותף - להרחיב את אזורי הרישום לבתי-הספר הרשמיים, וזאת בהתאם להחלטת הרשות המקומית ובאישור משרד החינוך; לאפשר בחירה מבוקרת של התלמיד והוריו בין בתי-הספר; ולקבוע סדרים וכללים לבחירה המבוקרת, שיכללו, בין היתר: התחשבות בהרכב הכלכלי-חברתי של אוכלוסיות התלמידים בבתי-הספר וברשות החינוך המקומית; יצירת מגוון בחירה בין בתי-ספר מאוזנים; מניעת מיון תלמידים למעט במקרים חריגים שיאושרו; הקמת מנגנון ויסות לניוד תלמידים בין בתי-הספר; וקביעת מודל רישום שמאפשר שוויון הזדמנויות, במקרים של רישום יתר לבית-ספר. בשנת הלימודים התשע"ב ייערך פיילוט להרחבת אזורי הרישום ברשויות מקומיות שיבקשו להשתלב בו ושיאושרו על-ידי המשרד. לצורך ביצוע החלטה זו והבטחת תחילת הפיילוט במועד האמור, מנכ"ל משרד החינוך ינחה את הרשויות המקומיות ואת מוסדות החינוך בהתאם באמצעות חוזר מנכ"ל...".

בהתאם להחלטת הממשלה, משרד החינוך עורך ניסוי ארצי של בחירת הורים מבוקרת על-ידי פתיחת אזורי רישום ב-15 רשויות מקומיות ברחבי הארץ שהוזמנו להצטרף. הניסוי ייערך בין שנתיים לארבע שנים. היישובים הכלולים בניסוי הם: קריית שמונה, עכו, בית שאן, עפולה, קריית טבעון, עוספיא, רעננה, פתח תקווה, רמת גן, נתניה, ראשון לציון, בת ים, יבנה, מבשרת ציון, ערד - עם כ-300 בתי-ספר. כדי ליישם את הניסוי, הרשויות מקבלות 4 תמריצים, אשר נשענים על ניסיון מעשי ומחקרי של ההדגשים הנדרשים להצלחת פתיחת אזורי רישום בארץ ובעולם:

- ליווי מקצועי להפעלת מינהלת אזורי בחירה מבוקרת לפיתוח אזור בחירה מבוקרת.
- ליווי מקצועי פדגוגי לפיתוח ייחודיות בית-ספרית.
- הנגשת מידע ברשויות וקמפיין לציבור התלמידים והוריהם בנוגע לאפשרויות ולנוהלי הבחירה.

הסעות לסיוע בניוד תלמידים.

ברשויות מקומיות המשתתפות, מתגבשות - בשיתוף פעולה עם משרד החינוך - מינהלות יישוביות המגבשות תפיסה חינוכית מערכתית, אשר כוללת הקמת מנגנונים לבחירת הורים באופן מבוקר, עם קריטריונים לעדיפויות בבחירה - בשקיפות לקהילה, פיתוח ייחודיות בית-ספרית במוסדות החינוך ביישוב, הנגשת מידע לכל האוכלוסייה כדי לוודא שהאפשרויות החינוכיות ידועות וזמינות לכל התושבים, כולל בשפות זרות, מפגשים עם הורים ועוד. ההורים מתבקשים לבחור את המוסד החינוכי שאליו הם מעוניינים לרשום את ילדם. הם מקבלים מידע אודות המוסדות החינוכיים הרלוונטיים באמצעות חומרים שמתארים את המוסדות, חומרי פרסום והודעות מטעם המוסדות החינוכיים, והסברים על תהליכי הבחירה. העיקרון הוא שהתלמידים בוחרים במוסד החינוך ולא מוסד החינוך בוחר בהם. את הבקשה לאזור בחירה מבוקרת מגישה רשות מקומית לוועדה לבתי"ס ייחודיים על-אזוריים ואזורי בחירה מבוקרת, בהתאם לחוזר המנכ"ל. את הבקשה לבית-ספר יכולים להגיש רשות או התארגנות של תושבים. משרד החינוך מצידו מאשר לבתי-ספר לפעול כייחודיים. המשמעות היא, שהייחודיות של בתי-ספר מתאפשרת בבתי-הספר הרשמיים של החינוך הממלכתי, ולא רק בחינוך המוכר שאינו רשמי.

ממצאים מהשנה הראשונה מצביעים על ניוד תלמידים סביב 20%, ועל שביעות רצון גבוהה של הורים ומנהלים מהבחירה. והנגשת מידע גבוהה. במהלך שנת הלימודים תשע"ג, מרבית בתי-הספר (217 מתוך 256, 85%) נמצאים בתהליכים של פיתוח ייחודיות.

בשנת הלימודים תשע"ד, הניסוי הארצי אזורי לבחירה מבוקרת מקיים פיילוט עם הניהול העצמי - במטרה לתאם את הפעילות, על-מנת לבסס את הייחודיות הבית-ספרית באמצעות ובשילוב תהליכי האוטונומיה התקציבית והפדגוגית.

8.5 בית-ספר קהילתי יסודי ועל-יסודי

בית-ספר קהילתי הוא מוסד חינוכי המבוסס על התפיסה כי תהליכים חינוכיים מתקיימים לא רק בין כותלי בית-הספר, אלא גם בבית ההורים ובקהילה. תפקידו של בית-הספר, בנוסף על תפקידיו המסורתיים כמקנה דעת ומחנך את תלמידיו, הוא לשפר ולהעמיק את העבודה החינוכית באמצעות קשר ושיתוף עם הקהילה הסובבת אותו. מושג השיתוף משמעותו: חינוך באמצעות שותפים. השותפים הם: תלמידים, הורים, מורים, משרד החינוך ונציגי הקהילה.

בתי-ספר קהילתיים פועלים בחינוך היסודי וגם בחינוך העל-יסודי. כל בית-ספר קהילתי הינו ייחודי. לא קיים דגם אחיד של שותפות.

לקראת הפיכתו לבית-ספר קהילתי, מתבצע איתור צורכי הקהילה בתוכה פועל בית-הספר, ובהתאם לכך מתוכננות פעילויות שנועדו לתת מענה לצורכי כל השותפים, תוך ניצול משאבים הדדי.

בבתי-ספר קהילתיים צוות בית-הספר הוא בעל תפיסת עולם, ידע וכלים ליצירת שותפויות תוך וחוץ-ארגוניות, ומוביל שיח מובנה עם ההורים - השותפים המרכזיים לעשייה. כמו כן, מעודד צוות בית-הספר יוזמות של אחריות קהילתית חברתית של ילדים ומבוגרים, תמיכה ועזרה הדדית, תוכניות לפיתוח מעורבות קהילתית ועשייה קהילתית עם ולמען אוכלוסיות וקבוצות בקהילה, תוך חיבור לתוצר חינוכי שרלוונטי לתלמידים.

משרד החינוך באמצעות המנהל הפדגוגי ומינהל חברה ונוער, הגדיר סטנדרטיזציה ליצירה, לניהול ולבקרה של התרבות והאקלים הבית-ספרי בבתי-ספר קהילתיים בתחומים הבאים: העברת מידע להורי התלמידים, מעורבות הורים וקשרים ושותפויות עם גורמים בקהילה.

8.6 תל"י (תגבור לימודי יהדות)

תל"י הינה תוכנית ייחודית משותפת למשרד החינוך ולקרן תל"י (ארגון בחסות אקדמית של קרן שכטר ובשיתוף יהדות התפוצות), שמטרתה תגבור לימודי היהדות בבתי-הספר על-ידי הוספת שעות לימוד העוסקות בתכנים יהודיים-ציוניים. ראשיתה ביוזמה של קבוצת הורים מירושלים, שביקשו ליצור מסגרת חינוכית חדשה עבור חינוך ילדיהם. במרכז תפישתם עמדה הזהות היהודית ישראלית מודרנית של הלומד כמרכז הוויתו, זהות המבוססת על ההגות החינוכית הקונסרבטיבית.

בית-הספר הראשון הוקם בשנת 1976 בנגב הצרפתית בירושלים. עשור לאחר מכן פעלו בארץ בתי-ספר נוספים בעלי תכנים ותוכניות דומות, העוסקים בהקניית זהות ישראלית מודרנית. כל זאת באווירה פתוחה וברוח הזמן, תוך שיתוף פעולה בין כל גורמי הקהילה. מטרת תל"י היא לעצב תלמידים בעלי אישיות רחבת אופקים, שזהותם מכילה ומכירה את המורשת והתרבות היהודית.

יוזמי הרעיון הצליחו לרתום את משרד החינוך כשותף ולהקים ב-1987 גוף הנקרא "קרן החינוך למען בתי-ספר תל"י", המסייע כלכלית ופדגוגית לבתי-ספר אלה.

8.7 אופק חדש

"אופק חדש" הינו פרי הסכמה בין הסתדרות המורים ומשרד החינוך. זוהי רפורמה חינוכית המשפיעה על מבנה שבוע העבודה והשכר בגני הילדים, בחינוך היסודי, בחטיבות הביניים ובכל מוסדות החינוך המיוחד הרשמיים, שמטרתה לחולל שינוי

מהותי בחינוך בישראל. הרפורמה הוצגה לראשונה ב-24 במרץ 2007 ועוגנה בהסכם קיבוצי.

עיקריה:

- שיפור במעמדם ובשכרם של עובדי ההוראה.
- שינוי במבנה משרת ההוראה: שעות הוראה פרונטאליות, פרטניות ושהייה.
- שיפור מרחבי הלמידה של התלמידים וסביבת העבודה של המורים.
- פיתוח מקצועי מתמשך של סגלי ההוראה.
- הערכת מורים ומנהלים.

אופק חדש בגני הילדים

התוכנית החלה בשנת הלימודים תש"ע ב-500 גני ילדים, ב-25 יישובים בהם פעל אופק חדש בכל בתי-הספר היסודיים ביישוב. בשנת תשע"ד תסתיים החלת הרפורמה על כל גני הילדים במדינת ישראל.

כניסת הרפורמה לגני הילדים מאפשרת הבניית של תוכנית עבודה שנתית עם ילדי הגן.

התוכנית כוללת עבודה בקבוצות, כאשר אחת לחודש מקיימת הגננת פגישה אישית פרטנית עם כל ילד, נותנת מענה פרטני לילדים בעלי צרכים ייחודיים ומקיימת מפגשים עם ההורים לצורך מעקב אחר התפתחות הילד. המענה הפרטני עשוי להגביר את תחושת השייכות והמסוגלות של הילד אל הגן, ולחזק את הקשר בינו לבין הגננת.

תוכנית העבודה החדשה עשויה לפתח בקרב הילדים מיומנויות חשיבה ולמידה, לקדם רכישה של כישורי חיים ומיומנויות חברתיות ולתרום לפיתוחו האישיותי של כל ילד.

התוכנית אף מהווה הזדמנות לקידום והעמקת הלמידה של הילדים בגיל הרך.

משמעויות:

- יום הלימודים בימי א'-ה', יוארך בחצי שעה, 7:55-14:00. ביום ו' לא יחול שינוי ביום הלימודים: 7:55-12:45
- גננות אקדמאיות תקבלנה תוספת של 16% לשכר.
- שכרה של גננת חדשה באופק חדש: כ-5,380 ₪.
- משרת הגננת תעמוד על 30.3 שעות שבועיות.
- בגנים תופעל תוכנית פרטנית וייחודית עבור הילדים - התוכנית תכלול עבודה בקבוצות, פגישה אישית פרטנית עם כל ילד, מתן מענה פרטני לילדים בעלי צרכים מיוחדים, וקיום מפגשים עם ההורים לצורך דיווח ומעקב אחר התפתחות הילד.

- הורי הילדים יקבלו דף מידע חודשי אודות התוכניות החדשות אשר תיכנסנה אל הגן. הגננות תקיימנה מפגשים מסודרים עם הורי הילדים ותדווחנה אחר התקדמות הילד.
- בתמורה להארכת יום הלימודים, תקבלנה גננות בעלות תואר אקדמי תוספת לשכר.
- גננת שאינה אקדמאית תידרש להשלים את השכלתה האקדמית בתוך ארבע שנים ממועד ההצטרפות לרפורמה.

אופק חדש בבתי-הספר

א. העקרונות המנחים:

- (1) שיפור הישגים לימודיים.
- (2) קידום הפריפריה.
- (3) צמצום פערים וצדק חברתי.
- (4) חיזוק מעמד המורה.
- (5) שיפור תנאי העסקתו של המורה.
- (6) העלאת איכות כוח האדם הפונה להוראה.

ב. מוקדי השינוי:

- (1) ארגון המערך הבית-ספרי:

- הוגדר מחדש הרכב שעות העבודה השבועיות של עובדי ההוראה במסגרות החינוך השונות. שעות העבודה מורכבות משעות פרונטאליות, שעות הוראה פרטנית ושעות שהייה. בשעות הפרטניות ילמדו התלמידים בקבוצות קטנות על-פי הישגיהם וצרכיהם. עבודה במתכונת זו תזמן שיח אינטימי עם התלמיד, תחזק את ההיכרות והקשר בינו לבין המורה, וגם תשפר את הישגיו הלימודיים. שעות השהייה תוקדשנה לישיבות, השתתפות בצוותים מקצועיים, הכנת חומרי למידה וכו'. שעות השהייה שנוספו במסגרת הרפורמה, יסייעו למורה לבצע את תפקידו בצורה אפקטיבית יותר וכן ינוצלו לקידומו המקצועי.
- מקצועות הליבה זכו לתגבור והעשרה.
- הוגדר מספר התלמידים ומספר הכיתות בבית-ספר רגיל ובבית-ספר מיוחד.
- פוצלו כיתות א'-ב'.
- נוספו שעות לימוד פרטניות לכל תלמיד.

- הוגדר תפקידו של מנהל בית-הספר, תחומי אחריותו וסמכויותיו.
- משרת מורה נעה בין 33% ל-100% משרה בלבד.

(2) מבנה השכר והקידום:

- הוגדר מבנה שכר חדש לבעלי תפקידים ולמנהלים.
- הוגדר מהן שעות גיל (הרכב שעות עובד ההוראה בהתאמה לגילו).
- הוגדרו שלבי קידום בדרגות והקריטריונים לקידום.

(3) סביבות עבודה:

- הוגדרו מהות ומספר מרחבי עבודה וחללים לשעות עבודה פרטנית ולשעות שהייה (ריהוט, אמצעים וכו') ללא בינוי מחדש.
- גובש תהליך ושילבים ליישום סביבות העבודה.

(4) קידום איכות המורה:

- הוגדרו כיוונים לטיפול וחיזוק מעמד המורים בחברה.
- הועלה רף הקבלה למכללות למורים.
- נקבע תקצוב דיפרנציאלי לסטודנטים מצטיינים.
- נקבע תמרוץ מורים מצטיינים.
- הערכת מורים ומנהלים.

(5) "אופק פדגוגי"

- ניתן דגש לחשיבה יצירתית והבנה מעמיקה, והוחלט לפתח חומרי למידה ב-10 תחומי דעת שונים.
- הועצמו תהליכי למידת חקר בבתי-הספר העל-יסודיים.
- נקבעו השתלמויות מורים ל"אופק פדגוגי".
- במבחני בגרות ומיצ"ב יינתן דגש על חשיבה והבנה.

(6) חינוך ערכי:

- נוספו לימודי אזרחות והורחבו תוכניות לחינוך ערכי ("כישורי חיים", "מפתח הלב") לכיתות נוספות

ג. היישום

הרפורמה אמורה להיות מיושמת בהדרגה במהלך שש שנים, ולהקיף את כלל מערכת החינוך בישראל.

ב- 10.9.07 נחתם הסכם בין הסתדרות המורים למדינה על הפעלת הרפורמה ב-300 בתי-ספר.

הרפורמה יושמה במהלך תשס"ח בהתאם להסכם.

ד. תוצרים

חלה עלייה בתחושת המסוגלות המקצועית של המורה ובאמונתו שאכן יצליח להתמודד עם הקשיים הלימודיים והרגשיים.

משיחות עם מנהלים, נמצא כי תוכנית אופק חדש תורמת רבות להישגים הבית-ספריים וללמידה השוטפת בבתי-הספר. השעות הפרטניות נתפסות כמאפיין החיובי של הרפורמה, כהיבט מרכזי היוצר שינוי בבתי-הספר, למשל: חיזוק הקשר בין מורה לתלמיד (ראמ"ה, 2010).

במבחני המיצ"ב במתמטיקה לכיתות ה' ישנו הבדל מובהק בהישגי התלמידים לטובת בתי-הספר שהצטרפו לרפורמה (ראמ"ה, 2012). על-פי הדו"ח, 79% מנהלים דיווחו על שביעות רצון מהתוכנית, בהשוואה ל 47% מהמורים שעיקר טענותיהם הופנו כלפי העומס הרב המוטל עליהם בעבודתם. שביעות הרצון מן האווירה בבית-הספר - האווירה בין המורים לבין התלמידים: 82% מן המורים הביעו שביעות רצון גבוהה מן האווירה בבית-הספר בין המורים לתלמידים. נתונים אלה מראים על עלייה בהשוואה לתשס"ט (74%). שביעות רצון מהאווירה הבית-ספרית בקרב התלמידים: 71% מהתלמידים הביעו שביעות רצון, לעומת 59% בתשס"ט. נראה כי ישנה עלייה נכבדת ברוב התחומים מהרגע שהתוכנית נכנסה לבתי-הספר (ראמ"ה, 2012).

אופק חדש מועיל בכך שנתן למורים חופש בגיוון שיטות ההוראה שלהם. מעצם החופש האישי שניתן להם, המורים מציבים אתגרים חינוכיים חדשים באמצעות שעות העבודה הפרטניות, ודרך כך מגדירים מחדש את עבודתם לפני רפורמת "אופק חדש" ולאחריה (אופלטקה, 2010²³).

יצוין כי ארגון המורים מתנגד נחרצות לתוכנית זו בחטיבות הביניים, וזו הסיבה לכך שהיא אינה מיושמת באופן מלא בהן, ואינה מיושמת כלל בחטיבה העליונה. ארגון המורים מקדם את מימושה של תוכנית "עוז לתמורה". (ראה: סעיף 5.7 להלן)

8.8 עוז לתמורה

"עוז לתמורה" מהווה פרי הסכמה בין ארגון המורים ומשרד החינוך. זוהי תוכנית חינוכית ופרופסיונאלית בחטיבות הביניים ובבתי-הספר התיכוניים, שמטרתה לחולל שינוי מהותי בחינוך העל-יסודי בישראל.

בשנת הלימודים תשס"א התקיים ניסוי ב-5 בתי-ספר תיכוניים. הניסוי היווה בסיס להסכם "עוז לתמורה", שנחתם בשנת הלימודים תשע"א. הוחלט כי רפורמת "עוז לתמורה" תיושם בחטיבות העליונות, באופן הדרגתי, במהלך שנות הלימודים תשע"ב

²³ יזהר אופלטקה, מורים ומנהלים ב"אופק חדש": מהתנגדות להשתתפות, **הד החינוך**, דצמבר 2010

עד תשע"ה. כל עובד הוראה חדש יועסק מייד עם כניסתו להוראה בחטיבה העליונה לפי תנאי התוכנית, ביישומה המלא, גם אם בבית-הספר בו הוא מועסק התוכנית טרם יושמה או לחילופין, יושמה באופן חלקי.

"עוז לתמורה" אמורה לקדם את הישגי מערכת החינוך ולהעצים את מעמדו של המורה. היא מהווה הזדמנות לשינוי משמעותי בחטיבות העליונות:

- בהיבט הפדגוגי.
- בתחום הניהולי.
- בתנאי העסקת המורים.

עיקרי התוכנית:

- מסלולי קריירה ותגמול על-פי תפוקה והישגים.
- שינוי מבנה שבוע העבודה.

תוצרים:

- שינוי שבוע העבודה של המורים - מעבר לשבוע עבודה בן 40 שעות: 24 פרונטאליות, 6 פרטניות, 10 תומכות הוראה.
- מצוינות בהוראה - קידום ותגמול מורים על בסיס הערכה ומצוינות.
- תגמול כלל המורים בבתי-הספר המצטיינים בהישגים לימודיים, חברתיים וערכיים.
- שיפור סביבת העבודה של המורים והתאמתם למבנה שבוע העבודה החדש.
- עלייה משמעותית בשכר המורים - עלייה של למעלה מ-51%.

8.9 חינוך א-פורמאלי (חינוך משלים)

הלימה ושילוב בין "החינוך הפורמאלי" והחינוך "הבלתי פורמאלי" - הנוער בוחר בערך כדרך התלמיד הוא עילת העשייה החינוכית, וזאת מתרחשת בוקר, צהריים וערב, 365 יום בשנה, בכל מקום.

בציבור רווחים מושגים כגון "חינוך פורמאלי", "חינוך בלתי פורמאלי" ו"חינוך משלים", שאינם מתיישבים עם תפיסה זו. יחד עם זאת, כיוון שהביטויים רווחים בציבור, כשנעשה בהם שימוש, הם יהיו תחומים בגרשיים, מטעמים מובנים.

להלן תוצג תוכנית מערכתית: הנוער במרכז העניינים, שהמשכה הוא "הנוער בוחר בערך כדרך", המבטאת את התפיסה שהוצגה לעיל:

א. התפיסה החינוכית

בשנים האחרונות הולכת ומתחזקת המגמה הרואה את תחומי החינוך והנוער כמשולבים זה בזה במסגרת הוליסטית רשותית. הביטוי הבולט והמשמעותי למגמה זו הוא "הנוער במרכז העניינים" - הנוער בוחר בערך כדרך, תוכנית המופעלת כיום ב-190 רשויות מקומיות ברחבי הארץ, בהובלת מנהל חברה ונוער (מנהל ח"ן) במשרד החינוך. התוכנית שפורסמה בתחילת 2007 ומושתתת על תפיסת עולם חינוכית, גורסת כי לא קיימת הפרדה בין "החינוך הפורמאלי" ל"חינוך הבלתי פורמאלי". חינוך משמעותי הוא זה המצליח להעניק מסגרת שלמה ומקיפה לנוער, המתחילה בין כותלי בית-הספר וממשיכה אל מחוץ להם. "החינוך הבלתי פורמאלי" צריך להוות חלק מהמעטפת החינוכית לנוער, כיוון שקיים בו פוטנציאל חינוכי רחב מימדים לפיתוח כישורי חיים, לגיבוש זהות ערכית ואזרחית, לפיתוח מודעות חברתית-קהילתית ולמתן הזדמנות למיצוי עצמי.

כדי לממש פוטנציאל חינוכי זה, נעשה שילוב כוחות ואיגום משאבים ליצירת רצף חינוכי בין הפעילות בבית-הספר לבין הפעילויות שמחוץ למסגרת בית-הספר, מבוקר עד ערב, טיפוח תרבות פנאי, וכל זאת במסגרת הרשות המקומית השמה את הנוער במרכז תשומת הלב הציבורית.

הגישה המרכזית המיושמת בתוכנית זו מתבססת על ההנחה שהנוער הוא שותף מלא ושווה זכויות בחשיבה, בקבלת החלטות ובביצוען. והתוצאה - כולם יוצאים נשכרים ומעורבים בחיי החברה והמדינה, וההערכה העצמית של הנוער עולה.

ב. תוכנית הפעולה

במינהל חברה ונוער הוגדרה תוכנית פעולה רב שנתית למימוש התוכנית, בליווי ובתמיכה מקצועית של המנהל. על-פי קריטריונים שהוגדרו, נבחרו הרשויות בהן תופעל התוכנית. בכל רשות שנבחרה אותרו הצרכים, וגובשה תוכנית פעולה מותאמת למאפייני הרשות, לצרכיה ולמדיניות הרשות המקומית בכל הקשור לפעילות בני הנוער. כמו כן הוגדרו הפעולות ובעלי התפקידים שייטלו חלק בכל אחת מהן.

ארבעה תחומי פעילות מרכזיים גובשו לתוכנית זו, כשמפקחי מינהל חברה ונוער מלווים ומסייעים:

- (1) פיתוח מיזם (תוכניות פעולה רשותיות) ומסגרות פעילות חדשניות ומשמעותיות לנוער במודל "השולחן העגול" - מינהלת רשותית לנוער.
- (2) ליווי והכשרת בעלי תפקידים הפועלים עם הנוער ברשות.

(3) שילוב בני נוער במסגרת הפעילויות ברשות.

(4) פיתוח מודעות ואחריות ברמת הקהילה לנוער בסיכון, ויצירת מסגרות תמיכה מותאמות.

חינוך חברתי - ערכי-קהילתי

החינוך החברתי-קהילתי הוא תהליך המושתת על למידה חברתית, המכוונת להכשיר את בני הנוער לתפקוד בחברה על מסגרותיה השונות. בבסיס הלמידה החברתית מונח העיקרון של "למידה מתוך התנסות", שהיא, על-פי דיואי ואחרים, המתודה המרכזית להפנמת ערכים.

ההתנסויות בבית-הספר ובקהילה, מזמנות עיסוק בהיבטים שונים של ההווה החברתית, כגון: מערכות יחסים, קשרי גומלין בין הפרט הקבוצה והקהילה, וכן מנגנונים וחוקים להבטחת קיומה של חברה מתוקנת.

החינוך החברתי-קהילתי בבית-הספר העל-יסודי מקדם מטרות לטווח קצר ומטרות לטווח ארוך. בטווח הקצר הוא מכונן חברת נעורים, המטפחת השתייכות ומסייעת לתלמידים לברר את זהותם האישית והחברתית, תוך בדיקת סולם הערכים שלהם והתנסות במצבי חיים "כאן ועכשיו".

בטווח הארוך מכון החינוך החברתי-קהילתי להכין את התלמידים לחיי קהילה וחברה ולקדם את התפתחותם כאזרחים מעורבים ואכפתיים.

התפיסה הפדגוגית של החינוך החברתי-קהילתי, מובילה ליצירתה ולפיתוחה של תרבות פנאי ערכית וייחודית לבני הנוער בישראל. תרבות זו מבוססת על מחויבות ומעורבות קהילתית חברתית.

הפעולות מתמקדות בחיי התלמידים ובני הנוער ברשויות במסגרות החברתיות, בבתי-הספר, בתנועות הנוער ובמרכזים הקהילתיים. הדגש המרכזי מושם על מעורבות חברתית ופיתוח מנהיגות צעירה: מדריכים צעירים (מד"צים), מועצות תלמידים בית-ספרית, רשותית, מחוזית וארצית.

אבני היסוד של החינוך החברתי-קהילתי

אבני יסוד נגזרות ממטרות החינוך שבחוק החינוך, ומייצגות את הנושאים והתכנים המרכזיים:

סולידריות ואחריות חברתית, טיפוח מנהיגות נוער, קהילתיות, טיפוח זהות יהודית ישראלית והומניסטית*, חינוך לאורח חיים דמוקרטי, מחויבות למדינת ישראל.

* במגזרי המיעוטים: טיפוח זהות ערבית-ישראלית, דרוזית-ישראלית וכד'.

התוכניות המרכזיות המופעלות בבתי-הספר וברשות המקומית

מעורבות חברתית: תעודת בגרות חברתית, בית-הספר הקהילתי, להיות אזרח, מחויבות אישית, עמ"ן, לאורו נלך, מתנדבים בחינוך.

מנהיגות צעירה ייצוגית וייעודית: מועצות תלמידים ונוער, תנועות נוער וארגוני נוער, מש"צים, מדצ"ים ועוד

נכונות לשירות ומכונות לצה"ל: תוכנית הכנה ערכית/ רגשית/ אינפורמטיבית, הכנה לשירות לאומי ואזרחי,

מרכזי הכנה לצה"ל רשותיים, תוכניות רשותיות למלש"בים יוצאי אתיופיה.

מרכיבי זהות ושייכות: מפגשים בין מגזרים בחברה הישראלית : דו-קיום, ותיקים ועולים, דתיים חילוניים, ישראל והתפוצות.

חיזוק גורמי חוסן חברתיים וקהילתיים: תוכניות לבעלי תפקידים במסגרות חוץ בית-ספריות, חיזוק המודעות והסמכות ההורית בבתי-ספר הקהילתיים, חיזוק האחריות החברתית של המנהיגות הצעירה.

תוכנית הליבה לשעת חינוך בכיתות ז' - י"ב

תוכנית הליבה הינה תוכנית רב-שנתית, המציעה למחנכים תוכנית התערבות חינוכית לטיפול תפיסה ערכית, רגישות חברתית והתנסות במעורבות חברתית קהילתית. התוכנית כוללת פרקים ייחודיים לבתי-ספר ממלכתיים דתיים, למגזר הערבי, לדרוזים ולבדואים.

הנושאים המרכזיים שעליהם נבנית התוכנית החברתית ערכית של בית-הספר, עומדים בזיקה ובהלימה לאבני היסוד של החינוך החברת-קהילתי.

נושאים אלה מאפשרים טיפול במכלול רחב של תכנים בעלי אופי אישי, חברתי, ערכי, תרבותי ואקטואלי, ומגשרים בין עולמו של התלמיד לבין המתרחש בבית-הספר ובחברה.

שעת החינוך בבית-הספר הינה חובה, ובמסגרת הסטנדרטים לבחינת תרבות ואקלים ייבחנו בתי-הספר גם על יישום התוכנית.

התוכנית החינוכית חברתית של בית-הספר מאורגנת על-פי רצף התפתחותי ספיראלי שש שנתי.

המבנים ומסגרות הפעולה לביצוע תוכנית הליבה:

כיתת האם כתא חברתי, שעת החינוך, שכבת הגיל, מועצת השכבה, מועצת התלמידים הבית-ספרית

ועדות רב-גיליות, חברת התלמידים.

מוקדי הפעולה ברשות המקומית -

בתי נוער - מיועדים לקיום פעילות לנוער מגילאי ז'-י"ב - מפעילות השלמה לימודית ועד פעילות חוויתית הפגתית.

מרכזים קהילתיים - פתוחים לכלל האוכלוסייה ומהווים בית להעשרה חינוכית-לימודית-תרבותית. ומרכז לגיבוש חיי קהילה.

תנועות נוער - מרכזים לפעילות תנועות וארגוני נוער ברשות.

נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל:

השירות בצה"ל מהווה מימוש חובה אזרחית המתבטאת בנכונותם ובמוכנותם של בני הנוער ליטול על עצמם אחריות אישית, תוך מעורבות חברתית והזדהות עם המטרות המוצבות בפני צה"ל.

הכנת בני הנוער לשירות בצה"ל מחייבת אפוא הפעלת תוכנית ייחודית, המשלבת את עשייתם של משרד החינוך, משרד הביטחון וצה"ל.

מינהל חברה ונוער מופקד על נכונותם לשירות ומוכנותם לצה"ל של בני הנוער בישראל. תהליך ההכנה נגזר מתוך חוזר מנכ"ל סח/3(ג) מרחשוון התשס"ח - נובמבר 2007, "נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל".

האחריות הכוללת להפעלת התוכנית מוטלת על מינהל חברה ונוער במטה ובמחוזות, בשיתוף עם האגף לחינוך על-יסודי, מינהל החינוך הדתי, שפ"י, הפיקוח על החינוך הגופני, האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון ומפקדת קצין חינוך ונוער ראשי, תומכ"א ומיט"ב בצה"ל.

בנוסף, לראשונה, החוזר מיישם תפיסה הוליסטית רשותית שתיתן ביטוי **לכל מסגרות החינוך והגופים המעורבים** בנושא "נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל" ברשות.

היעד המרכזי המשותף הוא **הכנת כלל בני הנוער לשירות בצה"ל על-ידי חיזוק נכונותם ומוכנותם לשירות משמעותי ותורם.**

תהליך הכנת הנוער לשירות הצבאי מתקיים הן כתהליך הכנה לגיוס והן כהכנה לצומתי המפגש של המלש"ב עם המערכת הצה"לית. צומתי מפגש אלה משמעותיים, וקובעים את עתידו של הנער במסגרת השירות הצבאי. תחילת התהליך היא לרוב בגיל כיתה י"א והמשכו במהלך כיתה י"ב עד יום הגיוס. התוכניות הינן רב תחומיות ומחייבות רצף חינוכי בין המסגרות המרכזיות של בני הנוער: בית-הספר והרשות המקומית על מוסדותיה השונים.

תוכנית ההכנה לצה"ל בנויה לאור תהליך הגיוס של המלש"ב ומותאמת לנתוני הגיוס ולעמדות בני הנוער. התהליך החינוכי מושתת על שלושה צירי פעולה השזורים זה בזה, ומשלב השפעה על שלושת מרכיבי הפעולה הבאים לידי ביטוי בפעילויות השונות של התוכנית החינוכית בבית-הספר וברשות:

ציר החינוך הערכי

ציר המידע

ציר ההתנסות וההסתגלות

מרכיבים אלה באים לידי ביטוי בפעילויות השונות בתוכנית ההכנה לצה"ל, כפי שפורסמו באוגדן "נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל", המופיע גם באתר מינהל חברה ונוער.
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Noar/KatalogPirsumim/HachanaLezahal/ogdan.htm>

מרכז הכנה לשירות משמעותי בצה"ל ובשירות הלאומי-אזרחי

לאור חוזר המנכ"ל המיישם תפיסה הוליסטית רשותית שתיתן ביטוי **לכל מסגרות החינוך והגופים המעורבים** בנושא "נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל", ולשם ריכוז הפעילויות החינוכיות בנושא בבתי-הספר ובמסגרות החוץ בית-ספריות ברשויות המקומיות, **הקים מינהל החברה והנוער מרכזי הכנה לשירות משמעותי בצה"ל ובשירות הלאומי-אזרחי**, אשר ייתנו מענה לכלל אוכלוסיות בני הנוער בכל רשות. המרכזים נועדו לאגם את סך המשאבים המוקצים לנושא על-ידי כל הגופים השותפים לו ברשות, על-מנת להבטיח עשייה חינוכית אפקטיבית ויעילה המתאימה למאפיינים הדמוגרפיים הייחודיים לה, ולהעלות את מספר בני הנוער המתגייסים לצבא או לשירות הלאומי-אזרחי ומשרתים שירות משמעותי.

היעד החינוכי העומד בבסיס פעילות מרכזי ההכנה הוא הצגת השירות כזכות אזרחית ראשונה במעלה בפני בני הנוער, כדי שישתלבו בהצלחה בשירות משמעותי במסגרת הצבא או במסגרת שירות לאומי-אזרחי בדרכם לאזרחות בוגרת, משמעותית ופורייה.

תנאי סף לקיומו של המרכז:

1. מוכנות ומחויבות ראש העיר ומי מטעמו לנושא, כולל מוכנות להקצאת משאבים להפעלת המרכז ומינוי בעל תפקיד לניהולו (בהתאם למדיניות משרד החינוך/ מנהל חברה ונוער).
2. היישוב יקים צוות היגוי עירוני בראשות ראש העיר או מי מטעמו - מחזיק תיק החינוך, או מחזיק תיק הנוער, **בהובלת מנהל אגף החינוך** - למעט אם ראש העיר יחליט אחרת - **ובהשתתפות מנהל יחידת הנוער, מנהלי בתי-הספר התיכוניים, מנהל יחידת קידום נוער, מפקח רשותי מינהל חברה ונוער, נציג צה"ל - מערך מג"ן, מיטב, נציג משרד הביטחון ואחרים.**
מטרת צוות ההיגוי הרשותי היא להתוות את מדיניות ההכוונה לשירות משמעותי על בסיס נתוני הגיוס ומאפיינים סוציו-אקונומיים של הרשות. צוות ההיגוי יחויב להתכנס לשיבות עבודה לפחות אחת לרבעון.

על מנהלי בתי-הספר, מנהלי יחידות הנוער ומנהלי יחידות קידום נוער, להשתתף באופן פעיל ושוטף בוועדה או לשלוח מי מטעמם.

3. מינוי רכז הכנה לשירות אשר יעמוד בראש המרכז, העומד בתנאי ההעסקה של עובד חינוך (אוגדן בעלי התפקידים ברשות המקומית), והתחייבות הרשות המקומית לאפשר לרכז להשתתף בקורס האוריינטציה ובמפגשי ההעשרה המתקיימים ברמה המחוזית והארצית, כולל הכרה בשעות ההשתלמות לגמול תפקיד.

4. הרשות תקצה מקום פיזי בו ימוקם המרכז, ותוודא כי הוא כולל שירותים בסיסיים לתפעולו כמו טלפון, מחשב, חיבור לאינטרנט, פקס, מכונת צילום.

דרך עבודת מרכז הכוונה

1. הקמת תשתיות ארגוניות והפעלתן, ליצירת שיתופי פעולה בין כל הגורמים.

2. הקמת מערך מסייע למוסדות החינוך העל-יסודי והפעלתו, בהתאם למצבת כ"א סמי מקצועי העומד לרשות המרכז.

3. ריכוז והנחיה של צוות ההיגוי הרשותי.

4. ריכוז והנחיה של הפורום העירוני בנושא, ושל צוותי החינוך בבתי-הספר לפחות פעם בשנה.

5. בניית תוכנית עבודה שנתית אשר כוללת את התשומות והתפוקות, תהליכי העבודה ולו"ז.

6. **התוכנית תוגש על-ידי מנהלי בתי-הספר לקראת שנת הלימודים הבאה, ותאושר סופית עד 30 ביוני מדי שנה, על-ידי המפקח הרשותי וממונה החינוך החברתי קהילתי במחוז. בהתאמה, תוגש תוכנית רשותית הכוללת את תוכניות הבוקר ותוכניות אחה"צ.**

7. תיאום הפעילות עם כלל הגורמים (משרד החינוך, משרד הביטחון, צה"ל ואחרים).

8. בניית מאגר מידע עירוני לצורך מעקב אחר נתוני הגיוס והשירות בשירות הלאומי והאזרחי.

9. גיבוש והדרכה של כלים למדידה והערכה בנושא.

חוזר מנכ"ל - משרד החינוך - אוח, 1-7.1 מרכז הכוונה לשירות משמעותי בצה"ל ובשירות הלאומי-אזרחי

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Applications/Mankal/EtsMedorim/7/7-1/HodaotVmeyda/H-2013-6-7-1-1.htm>

מנהיגות ייצוגית וייעודית:

טיפול מנהיגות צעירה הינו אחד היעדים המרכזיים לחיזוק הקשר בין בני הנוער למנהיגות הבוגרת. התוכניות המרכזיות לטיפול מנהיגות צעירה מתחלקות לתוכניות לטיפול מנהיגות ייצוגית - מועצת תלמידים ונוער בית-ספרית, רשותית, מחוזית וארצית, ותוכניות לטיפול מנהיגות ייעודית - תנועות הנוער, מד"צים, פרס הנוער, ועוד.

מועצות תלמידים ונוער

כנסת ישראל הכירה בלגיטימיות של המנהיגות הייצוגית כגוף המגשר בין בני הנוער לבין מקבלי ההחלטות במדינה. הכנסת חתמה על אמנה עם נציגי הנוער הנבחרים, בוועידה שהתקיימה בכנסת בינואר 1999, ובה הצהירה על שיתוף נציגי הנוער בכל נושא הקשור בגורלם.

מועצות התלמידים והנוער קיבלו הכרה במספר חוקים:

1. חוק זכויות התלמיד (תשס"א).
2. חוק תיקון פקודת העיריות (תשס"א) - יושב ראש מועצת התלמידים והנוער הרשותית ישתתף בוועדה שתדאג לרווחתם ולטיפולם של ילדי הרשות, ובוועדה לקידום מעמד הילד.
3. תיקון חוק פקודת העיריות (התשס"ה) מקנה ליושב ראש מועצת התלמידים והנוער הרשותית את הזכות להיות שותף פעיל ומצביע בוועדת החינוך ביישוב. מרכז השלטון המקומי הכיר בלגיטימיות של המועצות, באמצעות כתיבת אמנה לשיתוף פעולה, בוועידת המועצות במאי 1999.
4. חוק תיקון פקודת העיריות (**מנהל יחידת נוער ומועצת תלמידים רשותית**) **התשע"א (2011)** - החוק מחייב את קיומה של מועצת תלמידים ונוער רשותית (מבסס את מעמדה הסטטוטורי).

כל המועצות בארץ פועלות לאור **אמנת התלמידים והנוער**. האמנה מושתתת על ארבעה עקרונות: ייצוגיות, מעורבות, אחריות וכבוד הדדי. אמנה זו נחתמה ואושרה ברוב קולות בוועידה הארצית של מועצות התלמידים והנוער בארץ, בשנת 1996.

על כל מועצה לנסח תקנון שמושתת על "**תקנון העל**". תקנון זה נחתם ב-1997 ברוב קולות בוועידה הארצית של מועצות התלמידים והנוער בארץ, והוכר על-ידי משרד החינוך והכנסת.

לכל מועצה יש מנחה שעמד בתנאי ההעסקה הרשומים באוגדן בעלי התפקידים.

מבנה מערך המועצות בישראל:

גלגל המועצות - מועצות התלמידים והנוער בארץ פועלות במבנה מתפתח המכונה "גלגל המועצות".

מועצה מוסדית (בית-ספר, מרכז נוער)---מועצה רשותית---מועצה מחוזית--- מועצה ארצית.

הוועידה הארצית מתקיימת אחת לשנה, והיא הגוף הקובע את מדיניות כלל מועצות התלמידים והנוער בארץ.

מד"צים - מדריכים צעירים

התוכנית מיועדת לבני נוער המעוניינים לעסוק בתפקידי הדרכה והובלה בשכבות גיל צעירות יותר, וליטול על עצמם משימות חברתיות וקהילתיות.

התוכנית להכשרת המד"צים הינה תוכנית רב-שלבית המתפרסת על פני חמש שנות פעילות אינטנסיבית (כיתות ח'-י"ב). סמינר קיץ חותם כל שנת פעילות ומציין סיום שלב מתוך התוכנית כולה.

בתוכנית שזורים זה בזה הציר החברתי והציר הקהילתי. צירים אלה מקנים לתוכנית רבדים ערכיים המתייחסים לחברה ולקהילה.

אוכלוסיית היעד

ההצטרפות לתוכנית מיועדת לכל תלמיד מכיתה ח' ומעלה, המצהיר "רוצה אני", ומרגע זה יבחננו כישוריו והמוטיבציה אצלו להדרכה לאורך כל תקופת ההכשרה. בין היתר, תיבחן התמדתו ומחויבותו לתהליך, יכולתו להנהיג ולהוביל, כושר הבעה ועמידתו מול קהל, כושר הארגון והביצוע והזדהותו עם מטרות ההכשרה וקבוצת השייכות.

שלבי ההכשרה של מד"צ

תוכנית ההכשרה הבסיסית של המד"צים מורכבת משלושה שלבים עיקריים המתפרסים על פני שלוש שנים:

- שלב ההכשרה הבסיסי: נמשך שנתיים, מתחיל בכיתה ח' ומסתיים בסוף כיתה ט'. בכל אחת משנות הפעילות הללו על המשתתף לעבור 100-120 שעות פעילות, הכוללות בתוכן גם את הסמינרים המרוכזים בחופשת הקיץ.
- שלב ההתנסות וההתמחות: בכיתות י-י"א. בשלב זה המדריך הצעיר משתלב בהשמה ומתנסה בהדרכה, משפר את יכולתו והופך למאמן אישי (חונך) למדריך צעיר בשלב ההכשרה.
- שלב ההנהגה: נמשך שנה (י"ב). בשלב זה המדריך מקבל עליו אחריות בהנהגת התוכנית ביישוב, מתמחה בגישור והנהגה ומהווה כתובת מנחה ומובילה למדריכים הצעירים.
- כל אחד מהשלבים מסתיים בסמינר קיץ, למעט בכיתה י"ב.

פעילות תנועות הנוער ברשות המקומית

תנועות הנוער מהוות מסגרת בעלת חשיבות רבה במערך החינוך החברתי-ערכי-קהילתי בישראל, וכיום חברים בהן כ-250,000 חניכים.

לתנועות הנוער תפקיד חשוב בתחום החינוך, למעורבות אזרחית ופוליטית ותרומה לקהילה ולמדינה. החברות והפעילות במסגרת התנועתית על כל מרכיביה, בונות קשר בלתי אמצעי בין החניך לבין החברה והמדינה ומחזקות את תחושת ההשתייכות לארץ.

תנועות הנוער המוכרות על-ידי משרד החינוך והמאגדות במועצת תנועות הנוער הן: תנועת הצופים העבריים, הנוער העובד והלומד, בני עקיבא, השומר הצעיר, בנות בתיה, עזרא, האיחוד החקלאי, בית"ר, מחנות העולים, מכבי הצעיר, הנוער הלאומי, תנועת אריאל, היכלי ענ"ג, תנועת הנוער הדרוזי, צופים ערבים ודרוזים.

התנועות פועלות במערך ארצי ומקומי במסגרת אמנת תנועות הנוער בין משרד החינוך, השלטון המקומי ומועצת תנועות הנוער. האמנה מגדירה את המחויבות והאחריות של כל אחד מהגופים החתומים, לחיזוק, תיחזוק והפעלה של תנועות הנוער. באמנה זו השלטון המקומי קיבל על עצמו את המחויבות לתמיכה בפעילות תנועות הנוער ביישוב, הכוללת מתן מענים פסיים ואחרים לתנועות ושקיפות בחלוקת המשאבים.

מחויבות אישית

תוכנית מחויבות אישית הופעלה בבתי-הספר העל-יסודיים החל משנת הלימודים התשמ"ב. תוכנית זו נועדה לעודד את תלמידי בית-הספר לשרת בקהילה בעיקר בתחומי החינוך, התרבות והרווחה, ובכך לחזק את תחושת השייכות של התלמיד לקהילתו, ליצור היכרות עם צרכים וקשיים חברתיים וליטול חלק בפתרון, לאפשר לתלמיד להתנסות במצבי תפקוד חדשים, ולשפר את התקשורת הבין-אישית עם הזולת.

כל בית-ספר בו פועלת התוכנית, ממנה מרכז לתוכנית מצוות בית-הספר. צוות מורים ומחנכים מסייעים למרכז בהפעלת התוכנית באמצעות איתור צרכים בקהילה, והתקשרות עם אנשי שיקום שכונות וגורמים שונים ברשות המקומית ובמסגרות קליטה.

מפקחי של"ח ואנשי שיקום שכונות במחוזות ובמחלקות לחינוך ולנוער ברשויות המקומיות, מסייעים לבית-הספר באיתור צרכים ומסגרות פעולה מתאימים לתלמידים, וביצירת הקשר איתם.

צוות בית-הספר, הפעיל בתוכנית, עוקב אחר פעילות התלמידים, מקיים שיחות אישיות, מנתח את ההתנסויות ומפיק לקחים קבוצתיים ואישיים תוך שיתוף פעולה על-פי הצורך עם הרשות המקומית. כמו כן, הצוות מקיים השתלמויות לתלמידים לקראת היציאה לקהילה.

גם נציגי הגופים והמסגרות בהם פעילים התלמידים, מקיימים קשר עם מרכז התוכנית ומעבירים חוות דעת על עבודת התלמידים.

מנהל חברה ונוער, במשרד החינוך, מקיים סדנאות להכנת המורים לפעילות בתוכנית, ומשתתף בהוצאות ההשתלמות של המורים והתלמידים ובהוצאות הנסיעה של התלמידים.

ראה: חוזר מנכ"ל מב/3 - 113 - נובמבר 1981 - תוכנית המחויבות האישית

תעודת בגרות חברתית

תעודת בגרות חברתית - מסלול של מצוינות, הינה תוכנית ערכית רב-שנתית ששיאה יהיה מתן תעודת בגרות חברתית לראויים לכך מבין בוגרי כיתות י"ב. תעודת הבגרות החברתית הינה ממלכתית ומוענקת לבוגרי מערכת החינוך על מעורבות חברתית, קהילתית ואזרחית ועל תרומה לחברה במהלך שלוש שנים לפחות בהתאם לקריטריונים. מינהל חברה ונוער אחראי להפעלת התוכנית בשיתוף המזכירות הפדגוגית, המינהל הפדגוגי ומינהל החינוך הדתי.

בעלי תפקידים בחינוך הא-פורמאלי בבית-הספר וברשות המקומית

רכז חינוך חברתי קהילתי - הרכז הינו חבר צוות בהנהלת בית-הספר. הוא מופקד על התוכנית החברתית ערכית קהילתית בבית-הספר, יושב ראש צוות ההיגוי לחינוך חברתי קהילתי, מרכז את כל בעלי התפקידים הפועלים בתחום זה בבית-הספר ומייצג את בית-הספר בשולחנות העגולים ברשות.

מנחה מועצת תלמידים - מקדם את מנהיגות התלמידים בבית-הספר ומסייע לטיפול מועצת התלמידים שהיא המנהיגות הייצוגית הנבחרת בבחירות דמוקרטיות. כמו כן, הוא מסייע בקידום יחסי הגומלין בין המועצה, כגוף נבחר ייצוגי, לבין כלל התלמידים, המורים והנהלת בית-הספר.

רכז מחויבות אישית - מופקד על הפעלת התוכנית החינוכית "מחויבות אישית - שירות לזולת" לקידום המעורבות החברתית. עליו לאתר ולאשר מסגרות וארגונים המתאימים לפעילות תלמידים. הרכז מכין תוכנית לשיבוץ תלמידים במקומות הקולטים, על-פי בחירתם והתאמתם לתפקיד. הוא מתכנן ומנחה מפגשים קבועים של המחנכים לקראת הפעלת התוכנית החינוכית ובמהלכה.

מחנך הכיתה - המחנך מהווה גורם מתווך המתאם בין הצרכים של תלמידיו כפרטים וכקבוצה לבין המערכת החינוכית הרחבה, ומהווה את חוליית הקישור בין בית-הספר, המשפחה והקהילה.

ברשות המקומית:

משרד החינוך, בשותפות עם מרכז השלטון המקומי, משרד הפנים וההסתדרות, קבעו והגדירו מספר בעלי תפקידים ברשות המקומית. הגדרות התפקידים ותנאי העסקתם

נמצאים באוגדן בעלי התפקידים. רשות מקומית המעוניינת לקלוט עובדים בחינוך, מחוייבת לפעול על-פי הכתוב באוגדן.

מורות חיילות וגרעיני נח"ל

יחידת **מורות חיילות** הוקמה בצה"ל בשנת 1951 ברוח חזונו של דוד בן גוריון, שראה בצה"ל "צבא העם" המעורב גם במשימות לאומיות. המורות החיילות במסלולים השונים של היחידה עוסקות בגישור על פערים לימודיים של תלמידים עולים, ובסיוע לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים ולתלמידים נזקקים בפריפריה, בפנימיות ובמועדוניות ברחבי הארץ.

המורות החיילות פועלות במספר מסלולים:

מסלול חימ"ש - המורות החיילות במסלול זה מופקדות מחד על העצמת הנוער, עיצוב דור המחר ברמה הערכית באמצעות שילובם במימוש צורכי הקהילה, תוך חינוכם ללקיחת אחריות; ומאידך - על מתן מענה לאוכלוסיות טעונות טיפוח על סף נשירה ביחידות לקידום נוער, ושילובם כאזרחים טובים ותורמים יותר בחברה הישראלית.

מסלול קל"ע - המורות החיילות במסלול זה מסייעות בבית-הספר ובקהילה, בקליטת עולים חדשים וותיקים בהיבטים חינוכיים, חברתיים ותרבותיים. הן מסייעות בהקניית השפה העברית באולפנים ובמרכזי קליטה, ומהוות מרכיב חשוב ומשמעותי בסיוע משרד החינוך לרשויות המוניציפליות.

מסלול תרבות תורנית: אוכלוסיות המו"ח בתרבות תורנית פטורה עקרונית משירות בצה"ל מטעמי דת, אולם הן מתנדבות לשרת כמורות חיילות חרף התנגדות ולחצים רבים מהבית והמגזר, ובכך משמשות דוגמה לתרומה לעם ולחברה. מסגרת תרבות תורנית מאפשרת לבנות אלה שירות בצה"ל במסגרת תומכת, תוך שמירה על אורח חייהן הייחודי.

מסלול מועדוניות יום: תפקיד החיילת במועדונית הוא סיוע בהכנת שיעורי-בית, בקשר שבין בית-הספר למועדונית, והעשרת תרבות הפנאי במועדונית באמצעות יציקת תוכניות חינוך חברתיות וערכיות.

מסלול שמע: המורות החיילות במסלול שמע מהוות אוזן קשבת, תרתי משמע, לילדים לקויי שמיעה. בשעות הבוקר החיילות משולבות בכיתות מעורבות של שומעים וחרשים, ומתרגמות את דברי המורה לשפת הסימנים ובכך מאפשרות את שילובם של ילדים מוגבלים בכיתות רגילות. אחה"צ הן משתלבות במרכזי שמע ובמסגרות הבלתי פורמאליות.

מסלולים ירוקים: מורות חיילות במסלולי טבע מחנכות לאהבת הארץ "דרך הרגליים". הן מהוות כוח משמעותי בהעברת מסרים וערכים לבני נוער, מדריכות טיולים של בתי-ספר באזורים שונים בארץ, ויוצרות זיקה בין התלמידים ובני הנוער לבין מולדתם כאמצעי להכרתה ואהבתה.

מנהל חברה ונוער וגופים נוספים במשרד החינוך מכשירים את המורות החיילות, דואגים למיון ולמערך השתלמויות, המסייע להכין את החיילות וללוותן בדרך הטובה ביותר לקראת שירותן הצבאי ובמהלכו.

חיילי פרק המשימה הינם בוגרי תנועות וש"ש המגיעים לרשויות המקומיות במסגרת גרעין חברתי על-ידי משרד הביטחון, האגף החברתי בטחוני ומדור נח"ל. הם מקיימים ברשויות המקומיות עבודה חינוכית חברתית קהילתית.

המורות החיילות וחיילי גרעיני הנח"ל פועלים בבתי-הספר, ואחר הצהריים במסגרות הבלתי פורמאליות ברשות על-פי הצורך.

שיבוץ וקליטה של החיילות וגרעיני הנח"ל

כל מסלול פועל על-פי נוהל שונה, ולכן רשות מקומית הזקוקה למורות חיילות, פונה באמצעות הגורם הממונה על הנושא. לדוגמה: מורות חימ"ש באמצעות מנהל יחידת הנוער ו/או מנהל היחידה לקידום נוער. לאחר אישור הבקשה, מחוייבת הרשות להגיש תיק משימה מסודר לאישור מפקח מינהל חברה ונוער, צה"ל ומשרד הביטחון (לגבי חיילי נח"ל בלבד).

8.10 קייטנות ומחנות

מפעל הקייטנות מוכר לנו עוד מתקופת היישוב העברי בארץ ישראל שלפני קום המדינה. זהו אחד הנדבכים המרכזיים בפעילות, במסגרות החינוך הבלתי פורמאלי.

בשנת תש"ן 1990 נחקק "חוק פיקוח קייטנות ומחנות", המחייב את כל מפעלי הקיץ של המגזרים הציבוריים והפרטיים לקבל מהרשות המקומית רישוי עסקים לקיום מפעלים (בהתאם לחוק רישוי עסקים 1968). הרישוי יינתן רק לאחר אישור משרד החינוך - מינהל חברה ונוער, אשר בוחן את הנושאים, את התכנים ואת כוח האדם. בהתאם לכך, יוצא בכל שנה "חוזר מנכ"ל לנושא קייטנות ומחנות" ובו הנחיות מפורטות ומחייבות.

בהתאם להחלטת שרי החינוך, מינהל חברה ונוער הוא הגורם המרכזי המלווה את הקייטנות ומפקח עליהן. במפעל הקייטנות והמחנות המתקיים ברחבי הארץ משתתפים בכל שנה כ-350,000 תלמידים ובני נוער, במסגרת של כ-3,000 קייטנות ומחנות בחודשים יוני, יולי ואוגוסט.

בביצוע המעקב על פעילות הקייטנות והמחנות שותפים משרדי ממשלה ומוסדות נוספים.

כל המוסדות מאוגדים בוועדה בין משרדית ארצית, הקובעת את מדיניות הפעלת מפעלי הקיץ ומתכנסת מספר פעמים בשנה.

התחום מארגן בכל שנה השתלמות ארצית למפקחי קייטנות ארציים בכל הנושאים הקשורים לפיקוח על קייטנות, בהשתתפות נציגי משרדי הממשלה הנוגעים בדבר.

לקראת מפעלי הקיץ, עורכים המחוזות השתלמויות חובה לכל מנהלי הקייטנות שבתחום מחוזם, סביב שלושה צירים: הקניית מידע רלוונטי, בירור עמדות אישיות במצבי סיכון חברתיים, חיזוק גורמי חוסן והאחריות החברתית והייצוגית.

שירות לאומי

מסגרות פעילות על בסיס התנדבותי שבמרכזן התפיסה של תרומת הפרט לחברה. ההתנדבות מתקיימת על-ידי אזרחים, לרוב בני נוער או צעירים לאחר לימודיהם התיכוניים, המקיימים פעילות אזרחית בתחומי רווחה, בריאות, חינוך וכד' בהתנדבות או כתחליף לשירות צבאי.

בישראל, כמה מן המשימות המקובלות של שירות לאומי - אזרחי, מבוצעות על-ידי הצבא:

- צה"ל מפעיל מורות חיילות ביישובים שונים.
- עוסק בטיפול נוער שוליים ("נערי רפול").
- מפעיל גרעיני נח"ל לא רק בנושא התיישבות וחקלאות, אלא גם בתפקידם אזרחים בתחומי החינוך.

כמו כן, מתקיימות שתי מסגרות של שירות לאומי התנדבותי המיועדות למי שאינם מתגייסים לצה"ל - "שלהבת" עבור בנות שאינן משרתות מטעמי דת, ו"שלומית" לבנים ולבנות שאינם משרתים מסיבות שונות ועיקר פעילותם במרכזי רווחה וסיוע באזורי מצוקה.

פעילות התנדבותית של בני נוער בישראל מתבצעת גם במסגרת גרעיני "רעים" ו"עודד" שבחסות תנועות הנוער, במסגרת שנת שירות (ש"ש) של בני הקיבוצים והמושבים וכמגמה המתפשטת גם בכלל היישובים.

לנוכח הגידול המתמיד בשיעור הצעירים שאינם משרתים בצה"ל, קיימת יוזמה ציבורית להרחיב את רעיון השירות הלאומי האזרחי גם על בני נוער נוספים ובתוכם ערבים.

שירות לאומי של תלמידים בבתי-הספר העל-יסודיים

לפעילות זו בעיקר ערך חינוכי: חינוך להתנדבות, חינוך לערכי עבודה, הכרת בעיות החברה וגיבוש חברתי.

מקומות השירות: עיירות פיתוח ושכונות מצוקה, מרכזי קליטה לעולים, קיבוצים ומושבים הזקוקים לסיוע בכוח אדם, בתי-חולים, צה"ל, חפירות ארכיאולוגיות, קטיף וכיו"ב.

השירות נמשך 6 - 14 יום, 6 שעות עבודה ביום, ובנוסף נערכים סיורים, פעילויות חברתיות וקהילתיות.

קיימים נהלים המפרטים את ההכנות שיש לבצע בבתי-ספר ובמקום השירות לקראת היציאה.

נהלים לניהול המחנה - בהתיישבות העובדת, בבסיסי צה"ל ובקטיף פרי הדר ואריזתו, נועדו להגדיר תפקידים וסמכויות, נוהלי חיים במחנה, וכללי המועצה הפדגוגית והכיתות.

מכינות קדם צבאיות

המכינות הקדם-צבאיות הוקמו מתוך מגמה להכין את בני-הנוער, בוגרי מערכת החינוך, לקראת שירות מלא ומשמעותי בצה"ל, לעודד התנדבות ליחידות קרביות, ליחידות מובחרות ולמסלולי פיקוד וקצונה. בנוסף, להעניק להם הכנה נאותה וחוסן רוחני ופיזי לקראת המפגש עם חיי הצבא, לטפח מנהיגות צעירה, להעשיר את עולמם הרוחני-ציוני, ולהכשיר בני-נוער הנוטלים על עצמם אחריות כשהם חדורי תחושת שליחות, ונכונים לשאת במשימות ובאתגרים הלאומיים בתחומי הביטחון, החברה, החינוך ועוד.

המכינות הקד"צ פרושות בכל חבלי הארץ ובכל מגזרי החברה היהודית-ציונית בישראל: ממעיין ברוך והגולן בצפון, עד מדרשת שדה בוקר וחצבה בדרום. בקיבוצים, בעיירות ובערים, ביישובים ובשכונות, לחוף הים, בשפלה ובבקעה, בהר ובמדבר. יש מהן "דתיות - תורניות" ויש "כלליות", יש מעורבות משותפות לבנים ולבנות, ל"דתיים ול"חילוניים" ויש נפרדות. כולם שותפים ליעדים המרכזיים ולמסכת פעילות חינוכית - ערכית - יהודית - ציונית משותפת.

במסגרת שיתוף-פעולה בין משרד החינוך למשרד הביטחון ולצה"ל, מעניקה המדינה למכינות הקד"צ המוכרות ומאושרות, "מטרייה" ממלכתית הכוללת: הכרה, אישור דחיית-שירות לחניכים (משרד הביטחון), הקצאת תקציב (משרד החינוך והביטחון), מערכת פעילות משותפת לכלל המכינות הקד"צ וגיבוי כללי לפעילותן, ימי עיון משותפים, אימוץ על-ידי יחידות צה"ל ועוד.

8.11 סטנדרטים בחינוך

החל משנות ה-80 של המאה העשרים הוכנסו למערכות חינוך בארצות רבות בעולם - ארה"ב, קנדה, מדינות רבות באירופה, יפן ואוסטרליה, סטנדרטים. בשנת 2004 הוחלט לבסס גם את עבודת מערכת החינוך בישראל על סטנדרטים, מתוך הבנה שסטנדרטים הם כלים אפקטיביים לקידום החינוך ולשיפורו.

לצורך ביצוע המחקר וההערכה בחינוך בישראל, הוקמה הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) במאי 2005 כיחידת סמך במשרד החינוך, וזאת מתוקף החלטת ממשלה מ-2004 (ראה בנפרד, סעיף 52, להלן).

חוזר מנכ"ל תשס"ז/3 (א) קובע כי החל מנובמבר 2006 ייושם הנושא בבתי-הספר בחינוך היסודי. משמעות הדבר היא שינוי רחב היקף בתוכניות הלימודים, חומרי הלמידה ודרכי ההוראה וההערכה.

א. סטנדרטים - המהות והחשיבות

סטנדרטים - תיאור בהיר ומדויק של ההישגים הנדרשים מהתלמיד בתחומי ידע, מיומנויות וערכים, הגדרה של אמות המידה להערכת ההישגים, וכן הזדמנויות הלמידה הדרושות כדי שהלומדים יעמדו בהישגים הנדרשים.

חינוך המבוסס על סטנדרטים מאפשר קביעת יעדים ברורים, אחידים ומשותפים, שיפור תרבות ההוראה - הלמידה - הערכה, הוראה ממוקדת ומוכוונת מטרה, שיפור בתרבות הלמידה של התלמידים, וכן שיפור בדרכי ההערכה והבקרה והתאמתם לצורכי ההוראה והלמידה. מצופה אפוא שבבית-ספר הפועל לאור סטנדרטים הישגי התלמידים יהיו גבוהים יותר, יכולת התלמידים תמומש, המורים יהיו מקצועיים יותר ובעלי רמת שביעות רצון גבוהה, כמו גם התלמידים וההורים.

ב. הסטנדרטים המופעלים כיום

במערכת החינוך קיימים ומופעלים כיום סטנדרטים בתחומים הבאים²⁴:

חינוך לשוני (עברית, ספרות, ערבית - שפת אם) אנגלית, מדע וטכנולוגיה, סביבה מתוקשבת ומידענות, יצירה, ניהול ובקרה של תרבות ואקלים בית-ספרי וקליטת עלייה.

בבית-ספר הפועל לאור סטנדרטים, המנהל, הצוות החינוכי וגם המפקח נדרשים להתמקד בלמידה, בהקניית הידע, המיומנויות והערכים שהוגדרו; לפעול להבאת התלמידים לעמידה בהישגים הנדרשים; לטפח בתלמידים תחושת מסוגלות; להתמקצע ולבצע תהליכי בקרה והערכה מתמידים, ולאור התוצאות להפעיל תהליכי שיפור.

²⁴ ראה גם מיצ"ב - מדדי יעול וצמיחה בית-ספריים, סעיף 39 להלן.

נושאים בחינוך על פי סדר א-ב

אלימות והתנהגויות סיכון במוסדות חינוך

בבסיס התהליך החינוכי של בניית אקלים בטוח, נמצאת בניית תשתית של אורחות חיים: חיי שגרה, כללים ונהלים יום-יומיים ידועים מראש הנאכפים בעקביות ובהתמדה, לצד התמודדות מקצועית עם אירועי אלימות תוך תהליך מתמשך של הפקת לקחים ויישומם.

חוזר מנכ"ל "קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך" תש"ע 1(א), מנחה את כלל מוסדות החינוך באשר להתמודדות עם אירועי אלימות ברמה המערכתית וברמה הפרטנית, וכולל קריטריונים להערכת חומרת האירוע (סעיף 3.3.2). בחוזר הנחיות נפרדות להתייחסות של צוות בית-הספר לאירועים החייבים בדיווח לרשויות החוק (פקיד סעד/ משטרה), לאירועים שאינם חייבים בדיווח (סעיף 3.3.3) ולאירועים שהדיווח עליהם לרשויות החוק נתון לשיקול דעתו של מנהל בית-הספר. בחוזר זה, ההתייחסות היא לאירועי אלימות בין תלמידים ולפגיעת תלמידים באנשי צוות.

פגיעת עובד הוראה בתלמיד

לנושא זה התייחסות בחוזר תשס"ג 6 המגדיר ומפרט את החוקים, הערכים ונורמות ההתנהגות המצופים מעובד ההוראה, ואופן הטיפול באירוע בו פגע העובד בתלמיד. על מנהל המוסד החינוכי לגבש מדיניות מוסדית בנושא האלימות, לקיים הרצאות, סדנאות ודיונים עם עובדי ההוראה, ולהבטיח את הטמעת המסרים והנורמות. בנוסף, עליו להעביר מסר להורים שהוא והצוות החינוכי הם כתובת לכל פנייה במקרה של פגיעת עובד הוראה בתלמיד. בנוסף, על מנהל בית-הספר לקיים הערכה ומשוב על רמת האלימות בבית-ספרו. בחוזר פירוט המקרים/ עבירות, אשר לגביהן חובה על מנהל בית-הספר לדווח לרשויות הרלוונטיות, כיצד יש לנקוט כאשר עובד הוראה פגע בתלמיד פגיעה שאין עליה חובת דיווח, או פגיעה מילולית. בחוזר גם פירוט התפקידים, הסמכות והאחריות של מטה משרד החינוך, מטה המחוז, מפקחי מוסדות החינוך ומנהליהם בנושא זה.

גיבוש אורח חיים מוסדי הוא זה המונע פגיעת עובד הוראה בתלמידים, ולשם כך מוצעות פעילויות המהוות חלק מתוכנית מערכתית ארוכת טווח ליצירת אקלים חיובי בבית-הספר, פעילויות הסברה, קביעת מדיניות בית-ספרית ברורה, הרצאות ושיחות בחדר המורים ועוד.

אקלים בטוח ומיטבי במוסדות חינוך

מערכת החינוך מחויבת לקדם אקלים בטוח ומוגן, המאפשר תהליכים של הוראה ולמידה. יצירת סביבה מכבדת ובטוחה חיונית להסתגלותם של התלמידים למוסד

החינוכי ולתחושת המוגנות שלהם, להתפתחותם הרגשית והמוסרית, ללמידה ולרכישת מיומנויות וערכים.

האקלים במוסד החינוכי הוא גורם מרכזי המשפיע על יצירת סביבה המפתחת ביטחון אישי ותחושת שייכות, ערך וכבוד, לצד ערכים חברתיים כמו אחריות לחברים בקהילה, ומצמצמת אלימות, פגיעה באחר והתנהגויות סיכון.

כדי ליצור אקלים חינוכי מיטבי יש ליישם אסטרטגיה מערכתית, מתוכננת, עקבית וארוכת טווח, המתייחסת בו-זמנית לבניית אקלים בטוח, לקידום רווחה נפשית, לבניית אורח חיים המקדם שייכות, מעורבות ואחריות, ולטיפול בהפחתת אלימות והתנהגויות סיכון ברמה המערכתית וברמה הפרטנית במקביל.

2.1 הנחות יסוד ועקרונות מנחים ליצירת אקלים בית-ספרי בטוח

אלימות היא פגיעה בכבוד האדם ובזכויותיו הבסיסיות, ילד ומבוגר כאחד.

אקלים מיטבי בבית-הספר משמש בסיס למניעת אלימות.

יצירת אקלים בטוח בבית-הספר היא משימה משותפת של כל חברי קהילת בית-הספר והקהילה שבה בית-הספר ממוקם.

על בית-הספר ליצור תוכנית מערכתית מתמשכת ועקבית.

מנהל בית-הספר והצוות החינוכי מובילים את התהליך של בניית אקלים בטוח.

תוכנית ההתערבות תהיה מבוססת ניטור.

נוכחות מבוגרים, פיקוח והשגחה הם חשובים ויעילים בתהליך המניעה.

תוכנית ההתערבות תכלול שילוב בין תוכניות חינוכיות לתוכניות מניעה ותוכניות טיפוליות.

ייעוץ שימוש באכיפה, בהרתעה ובטיפול משמעותי, לצד מתן חיזוקים חיוביים.

התנהגויות אלימות מלוות לעיתים בהתנהגויות סיכון נוספות.

על בית-הספר לעודד את המעורבות החברתית של התלמידים בכיתה, בבית-הספר ובקהילה²⁵.

במשרד החינוך פותחו סטנדרטים (ראה פרק ג' מילון מושגים "סטנדרטים בחינוך") לאקלים בית-ספרי, שאחד ממרכיביו החשובים הוא מוגנות, בטיחות ובריאות, כמו גם נושא האלימות בבתי-הספר ומעורבות בהתנהגויות בסיכון. לצורכי מדידה והערכה, הוגדרו אמות מידה שונות כגון: קיומו של מנגנון לאכיפת כללי הסדר והמשמעת

²⁵ הוראות קבע, 2.1-12 קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך.

בבית-הספר, פיקוח מוגבר בזמנים ובמקומות המועדים לסיכון גבוה לאלימות, הערכה שיטתית וקבועה של רמת האלימות, ופעילות קבועה וסדירה של ועדה בית-ספרית המטפלת בהתנהגויות בסיכון שונות על-פי חוזרי מנכ"ל רלוונטיים.

3 ארגון המורים בבתי-הספר העל-יסודיים

בסמינרים ובמכללות

ארגון המורים, ובשמו המלא: **ארגון המורים בבתי-הספר העל-יסודיים בסמינרים ובמכללות**, הוא איגוד מקצועי יציג של מורים במערכת החינוך העל-יסודית בישראל. בארגון חברים (נכון ל-2010) כ-49,000 עובדי הוראה מכל רחבי ישראל, בכל זרמי החינוך הממלכתי, ממלכתי-דתי, ערבי, בסמינרים ובמכללות.

הארגון הוקם ב-1958 כתוצאה מפרישה מהסתדרות המורים, והיה לארגון עצמאי ובלתי מפלגתי. ב-1961, לאחר שביתה רצופה של שבעה שבועות, הכירה בו הממשלה כארגון יציג. ב-1962 הקים הארגון את קרן ההשתלמות, כדי לאפשר למורים לצאת לשנת שבתון.

הארגון מספק הגנה פרופסיונאלית על חבריו ונאבק לשיפור שכר המורים, אך גם מתמקד בצרכים הלימודיים, החברתיים והחינוכיים של בית-הספר, נלחם להגבלת מספר התלמידים בכיתות ובמעבדות ומגביר את מעורבות המורים בנעשה בבית-הספר על-ידי השגת גמולים מתאימים לתפקידיהם: לחינוך, לריכוז מקצוע, לריכוז שכבה, לריכוז חברתי וכיו"ב. כן השיג הארגון לחבריו, גמולים למורים בעבור השתלמויות מוכרות.

תוכנית עוז לתמורה (ראה: עוז לתמורה, לעיל) היא דוגמה לתוכנית שניזומה על-ידי הארגון ומהווה פרי הסכמה בין ארגון המורים ומשרד החינוך.

הגגנות והמורים בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים, חברי הסתדרות המורים בישראל, מקבלים את משכורתיהם מהממשלה, בעוד חברי ארגון המורים בבתי-הספר העל-יסודיים בסמינרים ובמכללות

הם בעיקר מורים בחינוך העל-יסודי המקבלים את שכרם מהרשויות המקומיות או מהבעליות (כגון רשת אורט ישראל). הבדל זה משפיע גם הוא על אופי המאבק והאינטרסים של כל אחד מהארגונים.

בחינות הבגרות מהוות את האמצעי המרכזי שבאמצעותו קובעת מערכת החינוך אם תלמיד המסיים את לימודיו בבית-הספר העל-יסודי, הגיע להישגים לימודיים העומדים בסטנדרט הנדרש מבוגר מערכת החינוך, ובהתאם לכך - האם יזכה בתעודת בגרות.

תלמיד יקבל תעודת בגרות באם נבחן בבחינות בגרות ועמד בכללי חוקת הזכאות, הכוללת את ההרכב הבא: מקצועות חובה, מקצועות במסגרת בחירה מחייבת, ובחינות במסגרת הבחירה הנוספת. בנוסף, נדרש מקצוע של תרבות כללית. תלמיד חייב להיבחן בבחינות בגרות בהיקף של 21 יחידות לימוד, לפחות, על-פי ההרכב הייעודי לכל זרם חינוכי אליו משתייך בית-הספר בו בחר ללמוד (כללי, דתי, חרדי, ערבי, דרוזי, התיישבותי, טכנולוגי).

בימים אלה, משרד החינוך בוחן אפשרות לשינוי מתכונת בחינות הבגרות, ובכלל זה הגדרה של חוקת הזכאות. ייבחן מעמדן של בחינות חיצוניות ובחינות פנימיות בבית-הספר. בנוסף, על התלמיד להיבחן במקצועות פנימיים ובחינוך גופני.

יצוין כי רף המינימום לזכאות לבגרות הינו ממשלתי, וכי לא כל תעודת בגרות מזכה בכניסה למוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל בכלל, לא כל שכן לפקולטות יוקרתיות - בפרט. לכן יש לערוך הבחנה בין "זכאות לתעודת בגרות" (המופיעה בפרסומי משרד החינוך), לבין תעודת בגרות איכותית המזכה לא רק כניסה לשערי ההשכלה הגבוהה אלא גם לפקולטות היוקרתיות. בהקשר זה יש לציין גם, כי האוניברסיטאות השונות נוטות לתת בונוסים ללימודים מוגברים במקצועות מסוימים (על-פי מדיניות המתייחסת לפקולטות השונות ולמקצוע עצמו בו הן מעוניינות בשנה מסוימת).

4.1 מי זכאי לגשת לבחינות בגרות?

בחינות הבגרות אינן בחינות חובה, הן רשות, אולם המערכת מעוניינת שכל התלמידים ייבחנו וישיגו תעודה כלשהי (בגרות או גמר או טכנולוגית) בתום לימודיהם. על-פי חוק זכויות התלמיד, כל תלמיד רשאי לגשת לבחינת בגרות. בית-הספר יכול שלא לתת לתלמיד ציון בית-ספרי ("ציון מגן") המשתקלל בציון הסופי, במקרים של אי עמידה בסטנדרטים הבית-ספריים כגון היעדרות מעל 30% משעות הלימודים. פרטים ניתן למצוא באתר זכויות התלמיד - בחלונית אתרי אוח, זכויות התלמיד, חוקים ואמנות, חוקים, וכן בחוזרי מנכ"ל תשסב/5 (א) ציון בית-ספרי (ציון מסכם) וחוזרי מנכ"ל תשסח/3 (א) ו-תשסח/8 (א). הנוכחות בבית-הספר ללימודים מסודרים הינה מרכיב בהערכת ההישגים בחטיבות העליונות, בחינוך העל-יסודי. במקרה שהתלמיד לא למד בבית-הספר במקצוע מסוים, ביה"ס ייתן ציון "ס" במקום ציון מסכם. הערה: ציון זה לא ישתקלל עם הבחינה בשום מקרה.

בנוסף, על-פי חוזר מנכ"ל תשס"ז/3 (ב) קיימות הנחיות לגבי נבחנים מחוננים - צעירים בבחינות בגרות, וכן לגבי דרכי ההיבחנות לתלמידים לקווי למידה על-פי חוזר מנכ"ל תשס"ד (ב), התאמות בדרכי ההיבחנות לנבחנים בעלי לקווי למידה אינטרניים ואקסטרניים, וזכויות היבחנות של תלמידים או נבחנים עולים חדשים על-פי חוזר מנכ"ל תשס"ז/8 (א), זכויות של תלמידים עולים ותושבים חוזרים הנבחנים בבחינות הבגרות. תשס"ט 3 (א).

4.2 מתכונת בחינות הבגרות

כאמור, תלמיד יקבל תעודת בגרות באם נבחן בבחינות על-פי ההרכב הבא: בחינות במקצועות חובה, בחינות במקצועות שבמסגרת הבחירה המחייבת, בחינות במסגרת תרבות כללית, ובחינות במקצועות שבמסגרת הבחירה הנוספת. תלמיד חייב להיבחן בבחינות בגרות בהיקף של 21 יחידות לימוד, לפחות. על בית-הספר מוטלת החובה ללמד ולהעריך מקצועות בחירה בית-ספריים, ועליו להוסיפם לתעודת הבגרות בצידה השמאלי. תעודת הבגרות תאושר ותיחתם על-ידי הנהלת בית-הספר אחרי שהיא הונפקה על-ידי משרד החינוך אשר בדק ואישר את העמידה בתנאי הסף ועל-פי הזרם החינוכי אליו משתייך התלמיד.

א. בחינות חובה: תלמיד בנתיב העיוני כללי חייב בבחינות החובה במקצועות הבאים (ליד כל בחינה תצוין הרמה המינימלית הנדרשת לחינוך הממלכתי בחינוך העברי): תנ"ך - 2 יח"ל; שפה עברית - 2 יח"ל; ספרות עברית - 2 יח"ל; היסטוריה - 2 יח"ל; אזרחות - 2 יח"ל (החל מתלמידים המתחילים את לימודיהם בכיתה י' בתשס"ח; מתמטיקה - 3 יח"ל; שפה זרה ראשונה אנגלית או צרפתית - 3 יח"ל. קיימות הנחיות שונות באשר למקצועות החובה בנתיב העיוני בחינוך הערבי ובחינוך הדרוזי, בנתיב הטכנולוגי, בחינוך הממלכתי-דתי ובחינוך החקלאי, ובהתאם - לחינוך החרדי.

ב. בחינות במסגרת הבחירה המחייבת: תלמיד חייב להיבחן במקצוע אחד, לפחות, מתוך רשימת מקצועות ברמה של 3 יח"ל, לפחות. הרשימה מחולקת לאשכולות: אשכול המקצועות העיוניים (21 מקצועות), ואשכול המקצועות הטכנולוגיים (20 מקצועות).

ג. בחינה ברמה גבוהה באחד מהמקצועות הנבחרים על-ידי התלמיד בתיאום עם בית-הספר.

ד. בחינוך הטכנולוגי: קיימות הגדרות מדויקות אחרות באשר להרכב המקצועות הטכנולוגיים - ותעודה טכנולוגית בבחירה מחייבת, המזכה בתעודת בגרות. המקצועות הטכנולוגיים מוגדרים בשלוש קבוצות של מקצועות בחירה: מקצוע בחירה א', מקצוע מוביל בחירה ב' ומקצוע התמחותי בחירה ג'.

ה. **בחינות במסגרת הבחירה הנוספת.** תלמיד יוכל להשלים את הרכב הבחינות על-ידי בחינות במסגרת הבחירה הנוספת, על-פי הפירוט הבא: בחינות

נוספות מתוך רשימת הבחינות שבסעיף הקודם, ומקצועות שאינם מופיעים בשתי הרשימות שלעיל ולאחר שאושרו על-ידי משרד החינוך והתרבות.

ו. **בכל נתיב**, ישנם דרישות נוספות כגון: בבית-הספר הדתי חייב תנ"ך 3 י"ל, תושבע"פ 3 י"ל, בית-ספר חרדי יהדות 3 י"ל.

4.3 ערעור על ציון בבחינת בגרות

בית-הספר רשאי לערער בשמו של התלמיד על ציון שנקבע לתלמיד בבחינות בגרות. רכז המקצוע בבית-הספר רשאי לעיין במחברת הבחינה של התלמיד לצורך הערעור, והתלמיד רשאי לעיין במחברת בנוכחות מורה המקצוע בלבד. על-פי החלטת בית-הספר, ניתן לערער על ציון הבחינה תוך הבאת נימוקים מקצועיים בתהליך אותו מוביל בית-הספר והוא תומך בכך מבחינה מקצועית וארגונית.

לאחר שעיינו במחברת, בית-הספר יעביר לאגף הבחינות את מחברת הבחינה בצירוף הסברי המורה ופירוט הניקוד שהוא סבור שיש לקבוע לבחינת התלמיד.

את הערעור יש להגיש תוך 40 יום ממסירת הציון לבית-הספר. יש לצרף למחברת שובר תשלום של דמי הערעור. לאחר הערעור, ייקבע הציון (על-פי כללים מוגדרים). לא תהיה אפשרות של ערעור נוסף (חוזר נא/ 4 - 183 - דצמ' 1990).

תלמידים הלומדים בפועל בבית-הספר פטורים מתשלום, נבחני משנה ואקסטרניים מחויבים בתשלום עבור ביצוע תהליך הערעור.

4.4 תנאים נוספים לזכאות לתעודת בגרות

תלמיד חייב בבחינה אחת במקצוע אחד לפחות ברמה גבוהה (4 או 5 י"ל), בנוסף לבחינה באנגלית או צרפתית או במתמטיקה. כדי למלא חובה זו, התלמיד רשאי להיבחן במקצוע ברמה גבוהה מתוך הבחירה המחייבת, הבחירה הנוספת, או מבחינות החובה למעט שפה זרה, למעט שפה זרה.

תלמיד חייב בבחינה אחת לפחות ברמה רגילה (2 י"ל) מבין מקצועות התרבות הכללית (מדעי הרוח, מדעי- הטבע, מדעי החברה, אמנות ומדעים טכנולוגיים), מתוך רשימת מקצועות מפורטת (חוזר מנכ"ל מיוחד ב', תשמ"ט, אוגוסט 1988).

4.5 עבודת גמר

קיימות עבודות גמר אשר מחליפות בחינת בגרות חיצונית. עבודות אלה מחייבות את התלמיד ללמוד את המקצוע כסדרו בבית-הספר. לעבודה בלתי צמודה, המהווה תוספת לכל הבחינות בהם נבחן בנושא שיש לתלמיד בו עניין, יש לקיים הליך מיוחד. פרטים ניתן למצוא באתר האגף לחינוך על-יסודי - בחלונית אתרי אוח, חינוך על-יסודי, עידוד למצוינות, עבודות גמר.

עבודת גמר נכתבת כחלק מתהליך חקר מובנה, ביצוע העבודה חייב לקבל אישור מבעוד מועד של הפיקוח, על עבודות הגמר והביצוע מחייב דיווח לפיקוח על עבודות הגמר בשלבים השונים של הכנת העבודה לפני הגשתה.

5.1 גורמי האבטחה

אבטחת מוסד החינוך מופקדת בידי מספר גורמים: משטרת ישראל, קב"ט הרשות המקומית ובית-הספר באמצעות המאבטח (באם קיים), רכז הביטחון הבית-ספרי ומנהל בית-הספר.

א. משטרת ישראל

משטרת ישראל היא הגורם המוסמך להנחות את קב"ט הרשות/קב"ט מוס"ח, ובהעדרם - באמצעות מנכ"ל/ מזכיר הרשות המקומית או באמצעות מנהל שהוסמך על-ידי ראש הרשות המקומית, עליה מוטלת האחריות לפקח על עבודתם של המאבטחים בשגרה ועל-פי שיקול דעתה מפעילה המשטרה אבטחה ממונעת באמצעות ניידות סיור, באזורים שבהם מתבצעת האבטחה ובתיאום עם קב"ט הרשות.

במקרים מיוחדים כמו כוננות או הגברת ערנות, או לפי קביעת גורמי הביטחון המקומיים או משטרת ישראל/ צה"ל, מפעילה המשטרה, באחריותה, כוח אדם ואמצעים שמטרתם לאתר כניסה חשודה של אדם למוסד שלא דרך השער, או התקרבות חשודה לגדר המוסד בנסיבות מחשידות (מניח חפץ, צופה במשקפת, מנסה לפרוץ את הגדר).

ב. קב"ט הרשות המקומית

באחריות הרשות המקומית, מתוקף החלטת ממשלה מס' 912-מ-25 במרס 1974, למנות קצין ביטחון למוסדות חינוך בתיאום עם משרד החינוך. ברשויות קטנות ניתן למנות את קב"ט הרשות גם כקב"ט מוס"ח בחלקיות משרה. הקב"ט ממונה על-ידי הרשות המקומית במכרז, והיא המעסיקה אותו.

הקב"ט מאשר את תוכנית האבטחה על בסיס העקרונות וההנחיות של משטרת ישראל, וכפי שנקבעו על-ידי מנהל מוסד החינוך. הקב"ט מציב את המאבטח, מתדרך ועוקב אחר תפקודו, אחראי לארגון ולביצוע הדרכה והשתלמות בנושאי הביטחון של העובדים והתלמידים במוסד, אחראי על ביצוע תרגילי ערנות ופינוי. הקב"ט גם מוודא התקנת אמצעי ביטחון שאושרו ותוקצבו למוסדות החינוך. באמצעות הרשות המקומית ומשרד החינוך הוא מבצע פעולות הסברה להורים ולתלמידים בנושא לשם הגברת המודעות,

ומנחה את הנהלת המוסד בעריכה וארגון תיק הביטחון שיכלול תוכנית אבטחה של המוסד, תרגילים, ארגון הצוותים וכו'.

הקב"ט ינחה ויתרגל את המוסד החינוכי בהיערכות למצבי החירום השונים.

הקב"ט ינחה ויתדרך את המוסד החינוכי בהבטחת הבטיחות הפיסית במוסד.

הקב"ט יתלווה לביקורים התקופתיים של כוחות הביטחון במוסדות החינוך, לבדיקת סדרי האבטחה.

הקב"ט מבצע ביקורת יזומה וביקורת מתוכננת, בהתאם לתוכנית העבודה השנתית.

חוזר מנכ"ל תשס"ח/3 (ב) מפרט את נוהלי הביטחון העדכניים לגני ילדים - הוראות והנחיות לתכנון ארגון וניהול הבטיחות, הביטחון וההערכות לשעת חירום/ למצבי חירום, טיולים ופעילויות חוץ בגן הילדים - היבטים בטיחותיים וביטחוניים.

5.2 צל"ח (צוות חינוכי טיפולי לשעת חירום)

היערכות לקראת מצב חירום או מלחמה, מחייבת את בית-הספר בביצוע 3 פעולות מרכזיות:

א. הקמת צל"ח והכשרתו.

ב. הכשרת הסגל הטיפולי חינוכי לקראת מצב חירום.

ג. הכנת נוהלי הפעולה, טפסים, רשימות מידע ואגרות.

חברי הצל"ח המרכזיים הם: ראש הצל"ח (מנהל בית-הספר), סגן וממלא מקום (סגן מנהל בית-הספר), מרכז הצות הטיפולי (היועץ או הפסיכולוג), מזכיר הצל"ח (מזכירת בית-הספר), אחות בית-הספר, אחראי ציוד (מנהלן או שרת), איש הקשר להורים (ראש ועד ההורים).

עיקר עבודת הצוות בשעת משבר היא: איסוף מידע ובניית תמונת מצב כוללת על הפגיעות וקהלי היעד, תכנון וביצוע תוכניות התערבות פרטניות או קבוצתיות לנפגעים תלמידים ואנשי הצוות החינוכי, איתור תלמידים בעלי סיכון גבוה ומתן טיפול מתאים, הדרכה לצוות, תמיכה בהורי התלמידים ובעלי תפקידים, וקשר עם משפחות הנפגעים.

תפקידי הצל"ח לאחר המשבר: זיהוי ומיפוי תגובות מאוחרות או מושהות לאירוע המשברי, ביצוע הפקות לקחים ובהתאם שינוי נהלים ומבנים מערכתיים והפעלת מעקב לצורך בחינת יישומם, ליווי ותמיכה לאורך זמן לתלמידים ולאנשי צוות שחוו פגיעה (ראה חוזר מנכ"ל תשס"ד/7 (ב) מרץ 2004).

בינוי מוסדות חינוך מתבצע במימון משרד החינוך, כאשר הרשות המקומית מקצה קרקע לכך.

על הרשות להגיש בקשה מנומקת (על-פי נוהל ולוחות זמנים שמפרסם מינהל הבינוי והפיתוח במשרד החינוך). משהכיר משרד החינוך בצורך (על-פי רוב, לא על-פי תוכניות עתידיות בלבד אלא על-פי מספרים מוכחים, בפועל), על הרשות להקצות קרקע לפחות בגודל מינמאלי הנגזר ממפתחות משרד החינוך (על-פי מספר כיתות האם). לאחר שהצורך אושר על-ידי המשרד, יש להמתין ולקבל את אישורו לתקציב לבינוי ולהצטיידות.

חשוב לציין כי:

- ככלל אצבע, אין משרד החינוך מממן בנייה בדיעבד (לעיתים עצם הבנייה נתפסת כמייתרת את הצורך...).
- כיוון שתקציב המשרד מאפשר בנייה בגודל ובסטנדט מסויימים, על רשות המעוניינת בשדרוג, להוסיף מתקציבה.
- במקרים מסויימים מאשר המשרד "פדיון מבנה" והקצאה חלופית.

בכל מקרה, על ראשי הרשות לדעת כי מבנה חינוך שנבנה מכספי ציבור אינו יכול להיות מוסב לצרכים אחרים

ללא אישור המשרד החינוך. זאת ועוד, צורך שנתייתר "היום" (למשל: גני ילדים ב"אזור מזדקן"), עשויים להיות קריטיים בעוד מספר שנים כשתיכנס לאזור אוכלוסייה צעירה לה ילדים בגיל הגן. באם לא תישמר האופציה בראייה עתידית ובתפיסת הקיימות, עלול הציבור למצוא עצמו, בעוד מספר שנים, בפני שוקת שבורה.

7 ביקור סדיר - חוק לימוד חובה

חוק לימוד חובה הינו מגיל 3 (יישום בפועל רק באזורים מוגדרים) עד גיל 18 ועד לסיום כיתה י"ב (מימוש בפועל בהדרגה). החוק חל על **הרשויות, מוסדות החינוך ועל ההורים**.

הביקור הסדיר פועל מתוקף חוק לימוד חובה (תש"ט 1949), התקנות לחוק לימוד חובה, חוזרי מנכ"ל (חוזר מנכ"ל מיוחד ז' דצמבר 1994), חוזר המנכ"ל תשס"ב/1(א) וחוק זכויות התלמיד למימוש מדיניות משרד החינוך לאחזקת תלמידים, התמדתם בלימודים ומיצוי יכולותיהם עד לסיום כיתה י"ב.

חוק לימוד חובה סעיף 3 מחייב רישום כל תלמיד בגיל חוק לימוד חובה למוסד חינוך, וסעיף 4 מחייב ביקור סדיר במוסד החינוך בו רשום התלמיד.

תקנות החוק וחוזרי המנכ"ל מפרטים את אחריות ומחויבות רשות החינוך, מוסדות החינוך וההורים ביישום החוק.

על-פי חוק לימוד חובה:

אחריות הרשות לרישום ושיבוץ תלמידים (סעיף 3 בחוק) ולאכיפת חוק לימוד חובה (סעיף 4 בחוק).

אחריות מוסדות החינוך להחזקת התלמידים, למעקב אחר ביקורם הסדיר והתמדתם במערכת.

אחריות ההורים לדאוג לרישום את ילדם למוסד חינוך ולדאוג לביקורו הסדיר.

פירוט תחומי האחריות מפורטים בחוזרי המנכ"ל התשנ"ה דצמב' 1994, התשס"ב 1 א'. משרד החינוך מקצה לרשויות תקני קציני ביקור סדיר ומממן 75% מעלות הקב"ס, כאשר הרשות מממנת 25%.

קצין הביקור הסדיר נבחר באמצעות מכרז המתקיים ברשות, בהשתתפות מפקח ביקור סדיר (ראה מכתב רענון בנושא ועדת בחינה למינוי קציני ביקור סדיר ברשויות מיום 8.3.2011).

ישנן רשויות הנוהגות להוסיף לתקן היישובי קב"סים מתקציבן, ללא השתתפות משרד החינוך במימון.

נוהל טיפול מערכת החינוך בתלמיד נעדר ממוסד החינוך מסיבה שאינה מוצדקת, מפורט בחוזרי המנכ"ל הנ"ל והוא מחייב את הרשות, מוסדות החינוך וההורים.

7.1 בתי-ספר ניסויים ומרכזי הפצה

מוסדות חינוך ניסויים (גני ילדים, בתי-ספר, מכללות ועוד) מכל רחבי הארץ מבצעים פיתוח מגוון ומרתק של תהליכים חינוכיים-ניסויים של חדשנות חינוכית. מוסדות אלה יוצרים ומעצבים תרבות חדשה ואחרת של מהות המוסד החינוכי כגורם יוצר ידע, מתחדש ופורץ דרך בחינוך, והם דגם מוביל לדרכי התחדשות וצמיחה במערכת החינוך.

הגף לניסויים וליזמות במזכירות הפדגוגית פועל כבר שני עשורים כמערך לפיתוח רעיונות לחדשנות חינוכית על-ידי אנשי השטח, בשיתוף פעולה עם גורמים במשרד החינוך, הרשויות, ועם גורמים אקדמיים. מטרת הגף ליצור ולהנגיש יישומים של חדשנות חינוכית למוסדות חינוך ולגורמים העוסקים בחינוך.

הגף מאפשר למוסדות החינוך ולמנהיגיהם:

- לחלום וליישם רעיון חינוכי חדשני בדרכים מותאמות לקהל היעד ולתקופה;

- לפעול באופן אוטונומי, מושכל ושיטתי לגילוי דרכי חינוך המתאימות לסביבה שלהם, מתוך מחויבות למערכת החינוך הציבורי וללימודי הליבה;
 - לברר ערכים וחזון באופן פתוח ומשתף, וללמוד תוך כדי התנסות חינוכית בליווי פדגוגי ואקדמי;
 - לחקור פרדיגמות קיימות, להטיל ספק לגביהן ולערער עליהן, להציע תורה חינוכית יישומית המובילה לקידום התלמידים בדרכים ובגישות המותאמות למאה ה-21;
 - להשפיע על מוסדות החינוך ובאמצעותם לקדם "מלמטה למעלה" (bottom-up) חינוך מיטבי במערכת החינוך;
 - לשמש מקור השראה ומודל לצוותי חינוך יזמים, מובילים ומנהיגים, הלוקחים אחריות מלאה על עשייתם החינוכית ופועלים לקידום המערכת ולהשבחתה.
- הגף ביסס מתודולוגיה ייחודית ליישום של פיתוח ניסוי, הכלתו על כלל מוסד החינוך באופן שיטתי ומערכתי, ולחילוץ מודל פדגוגי-ארגוני, אשר משמשים לצורך הפצת הידע במערכת החינוך.

פעילות בתי-הספר הניסויים מעוגנת בחוזר מנכ"ל: http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc//sc4ak3_1_17.htm

מרכזי הפצה:

מרכזי ההפצה הם מוסדות ניסויים שלאחר שסיימו בהצלחה תהליך של 5-6 שנים שבו פיתחו מודל חינוכי חדשני, קיבלו את אישור הגף לפעול במסגרתו ולהפיץ למערכת החינוך ולחברה הישראלית את שיטות העבודה ואת החדשנות החינוכית שלהם.

מרכזי ההפצה הניסויים שייכים לחינוך הציבורי ופועלים להשבחתו. המרכזים הם מוסדות ניסויים שסיימו תהליך של פיתוח מודל חינוכי חדשני, והם ערוכים להפיץ את הידע למערכת החינוך ולחברה הישראלית. המרכזים הם גופים יזמיים בעלי מוטיבציה גבוהה להובלת תהליכי שינוי והתחדשות, להטמעת חדשנות חינוכית וללמידת עמיתים. מרכזי ההפצה פועלים לעידוד אחרים לפתח יזמות חינוכית תוך למידה מניסיונם. שיטת תהליך הפיתוח והליווי של מרכזי ההפצה התגבשה והתייצבה כתורה סדורה ושיטתית. הצוותים פועלים כיחידות מחקר ופיתוח במוסד החינוך, ויוצרים כלים להטמעת הידע הניסויי, ובכלל זה פיתוח מקצועי, הדרכה, הנחיה, עזרי למידה ועוד. אישור הגף למוסד ניסויי לפעול כמרכז הפצה, מאפשר לו להפיץ ידע ניסויי בקרב מוסדות חינוך ובקרב גורמים העוסקים בחינוך כגון עמותות, גופים ציבוריים, מכללות, אוניברסיטאות, צה"ל, השב"ס, ארגונים חברתיים, רשויות, חברות ומפעלים.

במשך שנים, פעלו חלק לא מבוטל מבתי-הספר ומההורים, כשתי מערכות נפרדות. ההורים, שרבים מהם היו עסוקים בהתמודדות עם בעיות הקליטה בארץ, קשיי פרנסה ועוד, השאירו לבית-הספר את העשייה החינוכית, ומעורבותם הצטמצמה לימי הורים, לאסיפות הורים ולמסיבות.

בשנים האחרונות ניכר שינוי: הורים רבים דורשים להיות מעורבים בכל תחומי החיים בגני הילדים ובבתי-הספר, לרבות בתחום החינוכי. מערכת החינוך רואה חשיבות רבה במעורבות ההורים בעשייה החינוכית. זוהי שותפות מתוך כבוד הדדי ומתוך הכרה, שהצלחת העשייה החינוכית מותנת בקשר שבין גורמי המשפחה ובית-הספר. לפיכך, ההורים שותפים מלאים למתרחש בבית-הספר, תורמים מניסיונם וידעוניהם לשיפור העשייה החינוכית, והמורים בבית-הספר הם אנשי המקצוע בתחום החינוך, האחראים לקידום הלימודי, החברתי והרגשי של התלמידים.

כדי להבטיח קשר של שותפות מתוך כבוד הדדי, יש להיות מודע למתח שעלול להתפתח בין ההורים הרואים עצמם כמעורבים בחינוך ילדיהם, לבין סגל המוסד החינוכי (הגן, בית-הספר), אנשי החינוך, המצפים לכיבוד האוטונומיה שלהם כאנשי המקצוע.

בשנים האחרונות, מוסדות חינוך רבים ובעיקר בתי-ספר יסודיים החלו למסד את שיתוף ההורים כחלק ממדיניותם. בין בתי-הספר בארץ המשתפים הורים, בולטת קבוצת בתי-הספר הקהילתיים ובתי-ספר בעלי ערכים ייחודיים (כגון: תל"י - לתגבור לימודי היהדות/ בי"ס לערכי תנועת העבודה ועוד).

8.1. קווים מנחים של משרד החינוך

המורים הם האחראים להובלת הדיאלוג הבונה בין מורים להורים.

על בית-הספר ליידע את ההורים, מדי שנה - באמצעות חוזר מיוחד, בתקנון בית-הספר ובאסיפות הורים כיתתיות - באשר לסדרי בית-הספר ואורחותיו, מצבם של ילדיהם במסגרת בית-הספר, וכן על אירועים חריגים, כמו: עבירות משמעת חמורות, קשיים בתפקוד וענייני בריאות.

יש ליידע את ההורים מדי שנה אודות דרכי התקשורת האפשריות עם בית-הספר: שעות קבלה, ימי הורים, אסיפת הורים, זימון פגישה וכו'. יש לקיים ימי הורים משמעותיים ובתנאים פיסיים הולמים, כי הם למעשה מהווים פעמים רבות המפגש היחיד של ההורה עם מחנך הכיתה, המורים המקצועיים וצוות בית-הספר.

משפחות לא מעטות אינן מקיימות עוד את הדפוס המסורתי המוכר של אב ואם הנשואים ולהם ילדים פרי בטנם. מינעד הדפוסים רחב, וכולל, בין השאר, אב ואם

ביולוגיים נשואים או שאינם, הורים גרושים פרודים, משפחות חד-הוריות, משפחות חד זוגיות. על צוות החינוך להיות מודע לאתגרים ולקשיים, ולהיערך בהתאם.

משרד החינוך הקדיש תשומת לב מיוחדת לסוגיית הקשר בין הורים פרודים או גרושים לבין הצוות החינוכי של בית-הספר, ובעיקר מחנך הכיתה בו לומד בנם או בתם. חוזר מנכ"ל תשס"ג/5 (א) מנחה את מחנך בית-הספר כיצד לנהוג בתלמיד שהוריו פרודים או גרושים. על המחנך להקפיד על קשר ישיר עם אחד או שני ההורים (על-פי סיכום מראש) וליידע אותם באשר לתפקודו של הילד. אם הוא מתרשם שהילד מגלה קשיים בתפקודו, עליו להתייעץ עם פסיכולוג בית-הספר או עם היועץ החינוכי, ובהתאם לצורך לקיים עם ההורים שיחה, או להפנותם לגורם מקצועי מתאים. בנוסף, נדרש המחנך לשאת פעולה עם פקיד הסעד, ולתת לו מידע על תפקודו של הילד, תוך היועצות עם הפסיכולוג או היועץ החינוכי.

המחנך והצוות החינוכי בבית-הספר נדרשים לגלות רגישות מוגברת כלפי הילד שהוריו גרושים או פרודים בכלל, ובעיקר בצמתי החלטה ובמצבים מיוחדים כגון: מעבר ממסגרת לימודית אחת למסגרת חדשה, פעילויות מיוחדות כגון: טיולים, עבודת שורשים, שנת בת או בר מצווה ועוד.

אסיפת הורים כיתתית נועדה לערוך היכרות בין ההורים, בינם לבין עצמם ובין המורה. באסיפה ימסר מידע להורים, וכן ניתן יהיה לדון בנושאים שונים (מבחנים, משמעת, תוכניות לימוד חדשות וכו'), להזמין מומחה להרצאה וכן להפגיש את ההורים עם המורים המקצועיים. יש לקיים לפחות שתי אסיפות הורים בשנה.

נציגות הורים כיתתית (ועד ההורים) תנהל דיאלוג עם המורים והנהלה כנציגת ההורים. כן תסייע, על-פי בקשת המחנך, בפעילויות חינוכיות שונות. הנציגות תבחר בבחירות דמוקרטיות בפגישת ההורים הכיתתית הראשונה. מוצע שהנציגות תכלול עד שלושה הורים. נציגות ההורים הכיתתית תקיים ישיבות בהן תתקבלנה החלטותיה ברוב דעות, ותביא אותן לידיעת יתר ההורים. חשוב שמחנך הכיתה ישתתף בישיבות אלה.

נציגות הורים בית-ספרית - נציגות של כלל נציגויות ההורים הכיתתיות (נציג מכל נציגות כיתתית). תפקידה לבטא את כלל ההורים ודעותיהם בפני הנהלת בית-הספר, לקדם את איכות הפעילות הבית-ספרית בתחומי החינוך והחיים בכלל, ולסייע במימוש הצעות ויוזמות שונות שאושרו במועצה הפדגוגית של בית-הספר.

מנהל בית-הספר יכנס את נציגי ההורים לפגישה בה ישתתפו גם המנהל וחברי הנהלת בית-הספר, ויציב את מטרות בית-הספר, תוכניותיו השונות וציפיותיו מנציגות ההורים. נציגות ההורים תבחר מתוכה את היו"ר. מנהל בית-הספר ישתתף בכל פגישות הנציגות, וכל פרסום של הנציגות טעון אישור מנהל בית-הספר. במקרה של חילוקי דעות בין הנהלת בית-הספר לנציגות ההורים, יובא הדבר להכרעתו של מפקח בית-הספר או של מנהל המחוז.

"הנהגה בית-ספרית" - ישנם מוסדות חינוך המקיימים **"הנהגה בית-ספרית"** המהווה מעין ועד מנהל. הרכב ההנהגה אינו קבוע, אך על-פי רוב הוא כולל נציגות הורים, נציגי הצוות החינוכי ונציגי ההנהלה. מומלץ לשקול גם צירוף של תלמידים (כמשקיפים או כמשתתפים פעילים), נציג הפיקוח ונציג הרשות.

8.2 קווים מנחים לתרומת ההורים

ההורים יכולים לתרום בתחומים שונים (זאת, לאחר תיאום עם הנהלת בית-הספר):

- א. עזרה כגון: ליווי טיולים.
- ב. קשרים, היכרויות עם מוסדות שונים לצורך ביקורים וסיורים והבאת מרצים.
- ג. סיוע בתחום החינוכי - הרצאות הורים בפני מורים ותלמידים, הכנת אמצעי הוראה.
- ד. עזרה בתחום היצירתי - סיוע בהפקת הצגות, מופעי מחול ומוסיקה וכדו'.
- ה. השתתפות בוועדות שונות לקביעת מדיניות בית-הספר בנושאים לימודיים וחברתיים.

א. תשלומי הורים

ההורים משתתפים בנטל הכספי באמצעות תשלומים שונים.

תשלומי ההורים המותרים בגבייה הם:

- (1) **תשלומי חובה** - אלה הם תשלומים שהורה חייב לשלם גם אם אין הוא צורך את השירות בגינו נגבו. תשלום חובה הוא תשלום עבור ביטוח תאונות אישיות. התשלום נגבה על-ידי בית-הספר או במישרין על-ידי הרשות.
- (2) **תשלום מיוחד** - תשלום עבור שירות מקיף לבריאות השן (אם הרשות קיבלה את הסכמת ועד ההורים היישובי ומשרד הבריאות, והצטרפה להסדר).
- (3) **תשלומי רשות** - תשלומים שאין לחייב בהם הורה שאינו מעוניין בקבלת השירות. אין להתנות מתן שירות רשות אחד בתשלום עבור שירות רשות אחר. היה והחליט הורה כי אינו מעוניין בשירות שהוחלט לקיימו ואינו מעוניין בתשלום עבורו, ישותף התלמיד בפעילות חינוכית אחרת בזמן מתן השירות. עם תשלומי הרשות נמנים תשלומים עבור מסיבות במהלך השנה ומסיבות סיום בסיומו של שלב חינוך, טיולים, השאלת ספרי לימוד, סל תרבות, דמי חבר בוועד ההורים היישובי ודמי חבר בארגון ההורים הארצי.

(4) תשלום עבור תל"ן (תוכנית לימודים נוספת) - על-פי חוק חינוך ממלכתי ותקנותיו. הנהגת תוכנית לימודים נוספת מותנית בהסכמה בכתב של כל הורה לתוכנית ולנשיאה בתשלום עבורה, וכן באישורו של הגורם המאשר מטעם משרד החינוך. תוכנית התל"ן כפופה למגבלות בחוזר מנכ"ל תשס"ג/3 (א) תשלומי הורים.

(5) רכישת שירותים מרצון - אלה שירותים המוצעים על-ידי בית-הספר, כדי לחסוך בהוצאות על-ידי רכישה מרוכזת או שהם ניתנים לנוחיות ההורים. השירות או המצרף הם בבחינת "קונה מרצון ומוכר מרצון". גבייה לשירותים אלה חייבת לקבל את אישור כל הורי התלמידים המקבלים את השירות, ואת אישורו של מפקח בית-הספר. דוגמאות לשירותים אלה: ריתמוסיקה (אם איננה תוכנית לימודים נוספת), רכישה מרוכזת של ספרי לימוד או ספרי עיון (כאשר במוסד החינוכי לא מתקיימת השאלת ספרי לימוד), פרויקטים לימודיים, תלבושת אחידה, תמונה כיתתית, וכו'.

לחוזר התקף לעניין זה ראה: חוזר מנכ"ל תשס"ג/3 (א).

ב. ניהול הכספים הנגבים מההורים

יש לנהל את הכספים הנגבים מן ההורים בחשבון נפרד מן החשבון בו מתנהלים שאר תקציביו של בית-הספר, זאת על-פי תקנות לימוד חובה (ייעוד כספי תשלומים התשס"ד-2004). את החשבון פותחת הרשות המקומית, ומסמיכה בו 3 מורשי חתימה - מנהל בית-הספר, נציג הרשות ונציג ההורים. כדי להוציא כספים מן החשבון יש צורך בחתימה של 2 ממורשי החתימה, שאחד מהם חייב להיות מנהל בית-הספר. רשות החינוך המקומית תממן את עלות העמלות הבנקאיות ואת דמי ניהול הדרושים לקיומו של החשבון. עוד פרטים ראה בחוזר מנכ"ל תשס"ה/4 (א) ניהול הגבייה והכספים במוסד החינוכי.

המנהל אחראי על ניהול תקין של תהליך הגבייה ועל שימוש נאות בכספי ההורים. נוהלי האכיפה של התשלומים וכן נוהלי מתן הקלות לנזקקים, ייקבעו על-ידי בית-הספר בשיתוף עם הרשות המקומית ועם נציגות ההורים, בכפיפות להנחיות משרד החינוך.

מערך ניהול הכספים של בית-הספר כפוף להוראות הרשות המקומית ומשרד החינוך. ביקורת כספים תתבצע על-ידי מוסדות הביקורת של גורמים אלה ועל-ידי מבקר משרד החינוך והתרבות.

תלמיד לא יקבל שירות ללא תשלום, אלא אם קיבל הנחה או פטור. אין לערב את התלמיד ואין לפגוע בכבודו בשל מחלוקת עם הוריו בענייני תשלום.

ג. הקלות בנטל ההוצאות

(1) במקרים מיוחדים (משפחות ברוכות ילדים, הורים המתקשים לשלם, הורים שיש להם יותר מילד אחד במוסדות חינוך), ניתן להקל על ההורים את התשלומים על-ידי חלוקת התשלום למספר תשלומים, או תשלום בהמחאות דחיות או בהוראת קבע.

(2) מנהל בית-הספר יכול להמליץ על מתן מלגות לתלמידים זכאי סיוע, לסיוע במימון הוצאות נלוות.

(3) הרשות המקומית יכולה לקבוע הנחות והסדרי תשלום נוספים לתלמידים מעוטי אמצעים. ועדה מיוחדת בבית-הספר, בהשתתפות מנהל בית-הספר, תעסוק בדיון בבקשות שהוגשו על-ידי ההורים להקלת נטל התשלומים, לאחר שהמציאו לחברי הוועדה מסמכים המאשרים את מצבם הכלכלי. חשוב לציין כי ועדות ההנחות מחויבות בשקיפות מלאה, בתבחינים גלויים ושקופים ובתיעוד מלא!

להלן פירוט תשלומי הורים לשנת הלימודים תשע"ד:

קדם יסודי	א-ב'	ג-ד'	ה'	ו'	ז-ח'	ח' א-ח' בייס	ט' שש-שנתי	ט"ז חט"ב עצמאית	י-י"א	י"ב	
											תשלום חובה
טרם נקבע											ביטוח תאונות אישיות
											תשלומי רשות
79	99	99	99	99	149	149	165	165	176	176	סל תרבות
54	----	----	----	75	-----	125	-----	125	-----	200	מסיבות סיום (1)
8 למסיבה 24 ל-3 מסיבות	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24	מסיבות כיתתיות
-----	280	280	280	280	280	280	280	280	320	320	השאלת ספרי לימוד
-----	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	ארגון הורים ארצי (3)

ועד הורים ישובי	קדם יסודי	א-ב'	ג-ד'	ה'	ו'	ז-ח'	ח-ט' בי"ס	ט' שש- שנתי	ט"ז חט"ב עצמאית	י-יא'	י"ב
1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
טיולים עפ"י תוכנית (4,2)	2x הקפצה 60	1 יום 101	1 יום 126	2 × יום 252	יומיים 387	יומיים 387	יומיים 387	יומיים 387	יומיים 387	יומיים+ 1 יום 513	3 ימים 616
של"ח (5)						150	150	150	150	150	
סה"כ	217	507	532	658	868	993	1118	1009	1134	1186	1339

הערות לטבלה:

- (1) הגבייה עבור מסיבות סיום היא אך ורק בכיתות המסיימות שלב חינוך: כיתה ו' ביסודי שש-שנתי, כיתה ח' ביסודי שמונה-שנתי, כיתה ט' בחטיבת ביניים עצמאית וכיתה י"ב.
- (2) בכיתות בשכבות ח'-י' בהן מתקיימים לימודי של"ח, ניתן לגבות סכום בן 150 ₪ בשנה נוסף על הגבייה לטיולים, לקיום גיחות וסיורים רכובים בהיקף של 3 בשנה.
- (3) הגבייה עבור טיולים תהיה על-פי התוכנית המחייבת המפורטת. אין להוסיף גבייה על התשלום המרבי שנקבע עבור טיולים נוספים. בית-הספר רשאי להאריך את משך הטיול אם הוא עושה זאת ללא חריגת גבייה בסעיף זה, וללא גבייה נוספת בכל סעיף אחר של תשלומי הורים.
- (4) בבתי-ספר הנמצאים מדרום לקו צומת שדה בוקר - צומת הערבה, ניתן להוסיף יום טיול בעלות גבייה נוספת של 290 ₪ בשנה.
- (5) בגני ילדים במסגרת חטיבה צעירה ייגבו סל תרבות וטיולים במתכונת של כיתות א', ולא ייגבה עבור מסיבת סיום.

שיעורי השתתפות של הורים בעלות ההזנה מכוח חוק ארוחה יומית לתלמיד

השתתפות הורים בעלות ארוחה נ"ה	הכנסה לנפש לחודש נ"ה
0	0 - 1,273
0	1,274 - 1,378
0.6	1,379 - 1,493
2.3	1,494 - 1,604
2.3	1,605 - 1,744
3.4	1,745 - 1,829
3.4	1,830 - 1,941
4.8	1,942 - 2,127
5.4	2,128 - 2,171
6.3	2,172 ומעלה

הצעת הסכומים המפורטים מכאן ואילך אינה טעונה אישור של ועדת החינוך של הכנסת, והיא מובאת להחלטת המנכ"לית ולאישורה, וכן ליידוע ועדת החינוך של הכנסת, אם תדרוש זאת הוועדה.

תל"ן:

שלב חינוך	עלות שעת תל"ן שבועית
קדם יסודי	199
יסודי	177
חט"ב	212
חט"ע	230

המספר המרבי של שעות תל"ן מותרות לא יעלה על 15% מהיקף השעות המתוקצבות על-ידי המשרד כלהלן:

שלב חינוך	מספר שעות תל"ן מרבי
קדם יסודי	3
יסודי	5
חט"ב	5
חט"ע	5

שכום מרבי מותר בש"ח	שלב חינוך
125	קדם יסודי
250	יסודי
450	חט"ב
450	חט"ע

הערה - תשלומי הורים מעודכנים מדי שנה ומפורסמים על-ידי משרד החינוך.

9 הכנה לצה"ל

הכנה לצה"ל הוא שם כולל למגוון התהליכים והפעילויות שעובר כל מי שעומד להתגייס לצה"ל - מלש"ב (מיועד לשירות ביטחון). מטרת ההכנה לצה"ל היא להגביר את המוטיבציה של המלש"ב לשירות משמעותי ותורם בצה"ל, ולהקל על תהליך הקליטה וההסתגלות למערכת הצבאית. מרבית ההכנה לצה"ל מתבצעת על-ידי צה"ל (חיל חינוך וגדנ"ע), משרד הביטחון ובשיתוף ופיקוח מנהל חברה ונוער במשרד החינוך. קיימת גם הכנה לצה"ל המתבצעת על-ידי גופים נוספים כמו המכירות הקדם צבאיות הדתיות והחילוניות ותנועות כמו "אחרי".

פעילות ההכנה לצה"ל כוללת:

- סדנאות הכנה, הרצאות של קצינים בכירים במוסדות החינוך, שבוע התנסות בבסיס צבאי לתלמידי בתי-הספר העל-יסודיים. שבוע ההתנסות מועבר על-ידי חיל חינוך, בשיתוף ובפיקוח משרד החינוך. במהלך השבוע מתארחים התלמידים בבסיסים צבאיים, בדרך-כלל בסיסי הגדנ"ע, לובשים מדים, לומדים על תהליך הגיוס ועל ערכי צה"ל ומתנסים בהפעלת כלי נשק.
- תהליכי מיון לתפקידים שונים בצה"ל וגיבושים צבאיים ליחידות מסוימות.
- קורסים קדם צבאיים מקצועיים, וכן טיפוח כושר גופני וכושר קליעה.
- הכנה ערכית הכוללת: היחשפות למורשת קרב, והתמודדות עם דילמות ערכיות צבאיות.

חלק מהפעולות שצוינו מתקיימות במסגרת בית-הספר בו המלש"ב לומד, וחלקן תלויות ברצונו הטוב. במסגרת הגדנ"ע מוצעים חוגים רבים ומגוונים המהווים הכנה טובה לצה"ל - מועדוני קליעה, גדנ"ע חובלים וצלילה, גדנ"ע מזרחנים לתלמידי מגמת

מזרחנות, גדנ"ע אוויר, גדנ"ע הייטק וגדנ"ע כושר. כמו כן, מקיים הגדנ"ע במסגרת מפעלי הקיץ פעולות מגוונות כגון: כושר קרבי, קליעה מתקדם, פיקוד ומנהיגות, מכי"ם דרוזים.

10 היל"ה - יחידה לקידום נוער

אגף לקידום נוער פועל כ "רשת ביטחון" שפורס משרד החינוך ברשויות המקומיות, לטיפול בבני נוער בגילאי 14-18, שנשרו ממסגרות החינוך הפורמאליות (נשירה גלויה), או המתקשים לתפקד ולהסתגל בתוכה (נשירה סמויה). היחידה לקידום נוער מהווה כיום מסגרת חינוכית ייחודית מוכרת לצורך השלמת השכלה ויישום חוק לימוד חובה עד סיום 12 שנות לימוד, לבני נוער שאינם מצויים באף לא אחת ממסגרות החינוך הרגילות או החלופיות.

מטרות השירות:

מניתוק לשילוב - שילוב מחדש של נוער מנותק בתוך מערך המסגרות והפעילויות הנורמטיבית של בני גילו- בבתי-ספר, בעבודה, בהכשרה מקצועית, בפעילות חברתית ובשירות בצה"ל.

קידום ומימוש פוטנציאל אישי - פיצוי וקידום נוער מנותק (שאינו משתלב במסגרת נורמטיבית) בתחומי השכלה, מיומנויות חברתיות ומימוש פוטנציאל אישי בתחומים המקצועיים והקהילתיים.

חיזוק תחושת השייכות והזהות - חיזוק תחושת המסוגלות האישית והתועלתיות החברתית של בני הנוער, תוך עידוד החברה להכיר ביכולותיהם ותרומתם.

מניעת נשירה והתנהגויות סיכוניות - חיזוק גורמי החוסן ומניעת התנהגויות סיכון בקרב תלמידים בסיכון גבוה לנשירה, תוך עבודה על הרצף בית-הספר-קהילה - משפחה.

אוכלוסיית יעד:

נוער "מנותק" ("נשירה גלויה") - בני נוער שאינם עובדים ואינם לומדים, בני נוער עובדים בלבד, נוער במעצר ובמאסר, נוער במסודות חסות ונוער משוטט הנוטה לעסוק בפעילות אנטי חברתית או פלילית.

"נוער בסיכון" ("נשירה סמויה") - בני נוער המתאפיינים בניידות גבוהה בין מסגרות חינוכיות, הלומדים במסגרות "נמוכות" מיוחדות, מתאפיינים בניכור ובבעיות הסתגלות, בעלי הישגים לימודיים נמוכים, נעדרים תכופות מבית-הספר, ונוטים להתנהגויות סיכון.

דרכי פעולה:

אגף קידום נוער פיתח שלוש שיטות הפעלה במסגרת הקהילתית של הרשויות המקומיות, שמשלימות זו את זו ומהוות יחד את "מעטפת התמיכה" שיכולה להינתן לנוער בסיכון גבוה על הרצף שבין נשירה גלויה לנשירה סמויה.

1. "רשת ביטחון" - מסגרת קהילתית לנוער מנותק, בנשירה גלויה המספקת שירותי קידום נוער שכוללים: עובד חינוכי-טיפול ל קידום נוער - איש מקצוע לאיתור, יצירת קשר ובניית תוכנית אישית מותאמת תרבות; שירותי השלמת השכלה (היל"ה): מסלולי לימוד ייחודיים עם מורים מוסמכים לקראת תעודת 8-12 שנות לימוד ובגרויות; פעילות קבוצתית חינוכית-חברתית: תוכניות העצמה, תוכניות מניעה ותוכניות הכנה לחיים; קורסים ומיומנויות מקצועיים: הכשרות למימוש הפוטנציאל האישי בתחומי עניין ומצוינות.
2. "חממה" - "מרחב" המאפשר הפניית תלמיד בסיכון לתוך מסגרת הפעולה של היחידה לקידום נוער, לתקופה מוגבלת של תהליך התחזקות והתאוששות. התוכנית מתואמת לפרק זמן קצוב, וכוללת התערבות בתחום הטיפול, החינוך וההשכלה עד לשילוב מחדש בבית-הספר הקולט (המקורי או החדש).
3. "גשר" - פעילות המתקיימת בשיתוף פעולה בין ביה"ס בו לומדים התלמידים בסיכון, לבין היחידה לקידום נוער, המפעילה עובד מניעה ייעודי המבצע התערבות חינוכית-טיפולית במישור הפרטני, הקבוצתי, הקהילתי ובמשפחה תוך שמירה על רצף חינוכי.

11 הסעות תלמידים

להסעת תלמידים אל בית-הספר וממנו, מספר תפקידים:

- א. להבטיח ביקור סדיר במוסד החינוך לתלמידים בעלי נכויות וקשיים פיזיים שונים.
- ב. להוות פתרון חלופי לבניית בתי-ספר, בעיקר ביישובים קטנים שמספר התלמידים בהם קטן ואינו מצדיק הקמת מוסד חינוכי במקום.
- ג. לאפשר ריכוז תלמידים מיישובים שונים ובעלי רקע שונה במוסד חינוכי אחד, ובכך ליצור אינטגרציה בחינוך.
- ד. לאפשר מתן מענה חינוכי ייחודי לתלמידים בעלי צרכים ייחודיים, למשל: לאפשר ביקור תלמידי החינוך המיוחד בבתי-ספר מיוחדים הפועלים עבורם.

משרד החינוך הגדיר את האוכלוסיות הזכאיות להשתתפות המשרד בהסעות, הגדיר את המרחק המצדיק השתתפות בהוצאות הסעה, אופן ארגון ההסעות והפעלתן, את שיעור ההשתתפות בהסעות, בכפוף לתנאים מסוימים, וכן את ההנחיות לביטחון ובטיחות בעת ההסעה.

משרד החינוך משתתף בהוצאות ההסעה בחינוך המיוחד לבתי-ספר רשמיים, לבתי-

ספר מוכרים שאינם רשמיים, ולגני ילדים לגילאי 3-4, על-פי המלצות הפיקוח על החינוך המיוחד בכפוף לאישורי ועדת ההסעות המחוזית. להסעות מאורגנות מיוחדות, ללא קשר להגבלת מרחק, זכאים תלמידים בעלי הנכויות: שיתוק מוחין, מופרעים קשה, אוטיסטים, חולי נפש, משותקים, בעלי פיגור בינוני עד קשה, עיוורים וחירשים. תלמידים נכים הלומדים בבתי-ספר רגילים ואשר עקב נכותם אינם יכולים להגיע בכוחות עצמם לבית-הספר, זכאים גם כן להסעה ללא קשר להגבלת מרחק. גנים ובתי-ספר מיוחדים הפועלים בזמן חופשות קצרות (חנוכה, פסח) ובחודש לימודים נוסף, זכאים להסעה, לאחר קבלת האישורים המתאימים.

הרשות המקומית בה מתגוררים התלמידים היא האחראית לארגון ולהפעלת ההסעות. רשות המעוניינת בהשתתפות המשרד במימון ההסעות, חייבת לפנות בבקשה אל ועדת ההסעות המחוזית. ועדה זו פועלת ברמת המחוז, ודנה מדי שנה בבקשות הרשויות, מאשרת או דוחה את הבקשות. במקרים חריגים יכולה הרשות לפנות לוועדת ההסעות המרכזית.

לפירוט, ראה: חוזר מנכ"ל ס"ז/8 (ג) 2007, הסעות תלמידים ועובדי הוראה למוסדות חינוך רשמיים.

12 הסתדרות המורים בישראל

הסתדרות המורים היא ארגון יציג של מורים וגננות במדינת ישראל. הסתדרות המורים בישראל היא ההסתדרות המקצועית הוותיקה ביותר בישראל. היא הוקמה ב-1903 כ"אגודת המורים", ומילאה תפקיד חשוב בתקופת טרום המדינה כקובעת וכמיישמת מדיניות חינוכית ביישוב.

לאחר קום המדינה, שונה השם ל"הסתדרות המורים בישראל", גוף שהפך לאיגוד מקצועי, כלומר לגוף שמטרתו להגן על זכויות המורים, לדאוג לתנאי עבודתם ולקדם את ענייניהם המקצועיים והכלליים, לבסס את מעמדו של המורה ולהעלות את רמת החינוך וההוראה.

בתוך ההסתדרות פועלות מחלקות שונות: גננות, המורים בבתי-הספר היסודיים, המורים בחינוך העל-יסודי, מורים לחינוך גופני, גמלאים, ותאים ארציים למורים מקצועיים ולמסגרות חינוכיות מיוחדות כגון - חקלאות, מלאכה, יועצים, מפת"נים ועוד. ההסתדרות פועלת באמצעות 26 סניפים מקומיים.

הסתדרות המורים ניהלה בעבר מאבקים שונים, כגון: ההתנגדות לרפורמה (לתהליך החיטוב) בחינוך, וכיום נאבקת בהפרטה, בניסיון למנוע קיום אופק חדש בכל חטיבות הביניים ובניסיונות לפגום בממלכתיות החינוך.

הסתדרות המורים מקיימת כנסים מקצועיים וימי עיון, ותומכת בפעולות מחקריות לקידום המקצוע ולשיפור מעמדו בחברה.

הגגות והמורים בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים, חברי הסתדרות המורים בישראל, מקבלים את משכורתיהם מהממשלה, בעוד חברי ארגון המורים בבתי-הספר העל-יסודיים בסמינרים ובמכללות

הם בעיקר מורים בחינוך העל-יסודי המקבלים את שכרם מהרשויות המקומיות או מהבעלויות (כגון רשת אורט ישראל). הבדל זה משפיע גם הוא על אופי המאבק והאינטרסים של כל אחד מהארגונים.

13 הפרטה בחינוך

אחת התוצאות האפשריות של תהליך הביזור בחינוך (העברת הסמכות והאחריות מהמרכז אל בית-הספר והקהילה) היא ההפרטה.

להפרטה ביטויים שונים:

א. קניית שירותים מקבלנים או זכיינים, חברות או אנשים פרטיים שהתמחו במתן שירותים בתחום החינוך, החל משירותים חינוכיים מובהקים כגון: אבחונים פסיכולוגיים לתלמידים, השתלמויות למורים, בתי-ספר

שדה, מכונים צינניים, ואפילו הוראה ישירה, וכלה בשירותים נלווים לחינוך - מזנונים, הסעות, תחזוקת בתי-ספר, ניקיון וכו'.

ב. השתתפות נוספת של הרשות המקומית במימון שירותים חינוכיים.

ג. סובסידיה - תמיכה ממשלתית בנותני שירותים בתחום החינוך, כדי שיוזילו את מחירי השירות, למשל: סובסידיה להצגות תיאטרון, הוצאת ספרי לימוד וכו'.

ד. כניסה של תוכניות ושל גורמי מגזר שלישי, התורמים משאבים אך בתמורה דורשים התחייבות שלא מן התוכנית בהכרח, או שיעבוד משאבים נוספים ממקורות אחרים לטובת התוכנית לה הם שותפים.

ה. צמצום השירותים החינוכיים כמו ביטול תקציב הסעות או טיולים, קיצור יום הלימודים (בעקבות הצמצום, ההורים משלימים את החסר במימון או בהתנדבות).

ו. התנדבות של ההורים. שירותי חינוך שונים ניתנים על-ידי ההורים במקום שירותים שבוטלו (הוצאות, חוגים וכו').

תהליך ההפרטה בישראל הוא בשנים האחרונות, גם בשל התפיסה הרואה ביוזמה חופשית ובמינומם התערבות ממשלתית/ יישובית, ערך דמוקרטי שיש לשאוף אליו, וגם בשל המחסור במשאבים ציבוריים. הממשלה וגופי הממשל נמצאים בקשיים תקציביים, שלא לומר בגרעון מתמיד, ואינם מסוגלים לספק את הצרכים החינוכיים ההולכים וגדלים.

לעומת המצדדים בהפרטה, יש הטוענים שלהמשך תהליך זה השלכות שליליות על החברה והיחיד. ההפרטה פוגעת בשוויון ההזדמנויות: חסרי היכולת (פרטים וקבוצות) יקבלו שירותי חינוך חלקיים ובאיכות נמוכה, לעומת בעלי היכולת (בין אם הורים בעלי יכולת שיממנו שירותים איכותיים לילדיהם, ובין אם יישובים מבוססים שיממנו שירותים איכותיים לתושביהם). כבר היום ניתן למצוא בבתי-ספר וביישובים, ביטויים להפרטה כגון: תגבור לימודים במימון ההורים, או במימון הרשות ומסירת שירותי חינוך שונים לקבלנים.

14 ועד הורים יישובי

ועד ההורים היישובי הוא נציגם של כל ועדי ההורים במוסדות החינוך השונים שביישוב. תפקידיו:

- לרכז ולהפיץ מידע ממערכת החינוך אל ועדי ההורים המוסדיים וההורים שביישוב.
- לפעול להגברת מעורבות ועדי ההורים במוסדות החינוך, ולהפעיל אותם לקידום ולשיפור העשייה החינוכית.
- להיות שותפים להחלטות מערכת החינוך, ולהבטיח שהעשייה החינוכית תהיה לטובת ולרווחת התלמידים.

ועד ההורים היישובי הוא הגוף הנבחר של מועצת ההורים המקומית-יישובית. המועצה כוללת את נציגי כל ועדי ההורים שבמוסדות החינוך שביישוב.

המועצה מכהנת שנתיים, ומתוכה נבחר - כאמור - ועד ההורים היישובי המונה 7 עד 31 חברים, מתוכם נבחר יו"ר הוועד. המועצה רשאית לבחור גם הנהלה וועדות שונות כפי שתמצא לנכון. כן נבחרת ועדת ביקורת המונה 3 עד 5 חברים.

החלטות המועצה והחלטות הוועד, מחייבות את כל חברי המועצה ואת כל ועדי ההורים שבמוסדות השונים שביישוב.

בשנת 2000 התקבל תיקון לפקודת העיריות, בנוגע להקמתן של ועדות לקידום מעמד הילד ברשויות המקומיות (שהן ערים). מטרתן של ועדות אלה כקבוע בסעיף 149(א) לפקודת העיריות היא: "... ליזום ולתכנן פעילות לקידום מעמד הילד ובני הנוער, להגן עליהם ולהבטיח את זכויותיהם, לרבות מימוש עקרונות של טובת הילד, אי הפליה, הזכות להתפתחות בתנאים נאותים וזכותם של ילדים ובני נוער להשמיע את דעתם ולהשתתף בצורה נאותה בקבלת ההחלטות הנוגעות לענייניהם".

ההחלטה על הקמתה של ועדה זו עלה בעקבות הקמתה של ועדת הכנסת למעמד הילד ב- 22.7.99.

15.1 יעדי הוועדה

המועצה לשלום הילד, אשר קידמה את החקיקה בנושא, התוותה רשימה של יעדים, משימות ותחומי פעולה לוועדה, הכוללות בין השאר את הנקודות הבאות:

- א. קידום שיתוף הפעולה, התיאום ואיגום המשאבים בין כל הגורמים הפועלים ביישוב והעוסקים בילדים ונוער.
- ב. תכנון לטווח ארוך וקידום מדיניות של הרשות המקומית בתחום הילד והנוער.
- ג. איסוף שיטתי של מידע ונתונים על ילדים ונוער בתחומי הרשות, ארגון המידע, ניתוחו ופרסומו באופן מרוכז מדי שנה, בחינת דרכים לשיתוף ילדים ונוער בעבודת הרשות המקומית ושיתופם במערכת קבלת ההחלטות.
- ד. ייעוץ לראש הרשות בכל הקשור לילדים ונוער.
- ה. בחינת החקיקה והתקינה העירונית והשלכותיה על ילדים ונוער.
- ו. בחינת השירותים העירוניים בכל הקשור לילדים ונוער, בחינת הנגישות והבטיחות של מתקנים עירוניים לשימושם של ילדים ונוער.
- ז. קיום מפגשים, ימי עיון, סדנאות וכנסים בין מקצועיים ובין תחומיים בהשתתפות אנשי מקצוע, הורים, ילדים ובני נוער, בסוגיות הקשורות בשלומם, רווחתם וזכויותיהם.

15.2 הרכב הוועדה

- א. שלושה עד חמישה חברי מועצה.
- ב. מנהל אגף החינוך.
- ג. מנהל אגף הרווחה או מנהל המחלקה לשירותים ציבוריים.

- ד. אחד ממנהלי בתי-הספר בעיר.
 - ה. נציג ארגון המורים העל-יסודיים.
 - ו. נציג ארגון מוריאגודת ישראל-בעיר שבה פועל מוסד חינוך שמוריו חברים בארגון.
- בפסקה זו, "מוסד חינוך" - מוסד חינוך חובה במשמעותו בחוק לימוד חובה, התשי"ט-1949 (2).
- ז. נציג הסתדרות המורים.
 - ח. יושב ראש מועצת התלמידים העירונית.
 - ט. יושב ראש ועד ההורים העירוני.
 - י. מפקד תחנת המשטרה שבתחום סמכותו נמצאת העיר.
 - יא. נציג תנועות הנוער בעיר.
 - יב. נציג ארגון התנדבותי שעניינו קידום ענייני ילדים ונוער.
 - יג. חברים נוספים כפי שתקבע המועצה.

בערים רבות פועלת הוועדה באופן קבוע וסדור, ומקדמת נושאים חשובים הקשורים למעמד הילד בראייה מערכתית ובשיתוף פעולה פורה של גורמים מקצועיים וציבוריים רבים. לדוגמה: פיקוח על גני הילדים והמשפחתונים הפרטיים לגיל הרך, מהווה כיום את אחד מנושאי הטיפול החשובים של הוועדה במספר רשויות.

16 ועדת השמה

ועדת ההשמה הינה ועדה מקומית המורכבת מאנשי מקצוע ונציגי הורים. תפקידה הוא לדון בצרכים החינוכיים המיוחדים של ילדים, לצורך הפנייתם למסגרת החינוכית המתאימה. הוועדה מתכנסת ומנוהלת על-ידי נציג הרשות המקומית (מנהל מערכת החינוך או מנהל השירות הפסיכולוגי חינוכי). בוועדה חברים: מפקח ממוסד החינוך, פסיכולוג חינוכי מטעם הרשות המקומית, רופא, עובד סוציאלי ונציג ועד ההורים המרכזי. אל הוועדה גם מוזמנים הורי הילד שעניינו נדון בוועדה.

ההפניה אל ועדת ההשמה נעשית בדרך-כלל על-ידי ההורה, המוסד החינוכי או רשות החינוך המקומית.

לפנייה קודמים מספר מהלכים: דיון של הצוות המקצועי במוסד החינוכי בו מבקר הילד, בדיקה פסיכולוגית ומילוי שאלון הפניה על-ידי מנהל המוסד החינוכי.

לאחר שנדון העניין בוועדה, הוועדה מקבלת החלטה באחת משתי אפשרויות:

האחת - החלטה על המשך לימודים במסגרת החינוך הרגיל (חוק החינוך המיוחד מנחה את ועדת ההשמה להעדיף עד כמה שניתן השמה למסגרת זו). ניתן להוסיף המלצה למתן טיפולים או שיעורים מיוחדים.

השנייה - החלטה על הפניית התלמיד למסגרת מתאימה ב"חינוך המיוחד".

ניתן לערער על החלטות ועדת ההשמה בפני ועדת ערר. ועדת הערר מתכנסת באחריות משרד החינוך, ומנוהלת על-ידי מנהל המחוז של משרד החינוך. את הערעור יש להגיש תוך 21 יום מקבלת ההחלטה. ההורים מוזמנים לדיון בוועדת הערר.

חשוב לדעת כי:

- אין להעביר ילד למסגרת של "חינוך מיוחד" ללא החלטה של ועדת ההשמה.
- ועדת ההשמה אינה דנה בהעברות ילדים ממסגרת של "חינוך מיוחד" אחת למסגרת "חינוך מיוחד" אחרת.
- ועדת ההשמה אינה דנה בהעברת ילדים מ"החינוך המיוחד" אל החינוך "הרגיל". במקרים אלה, דרושה הסכמת ההורים.

להרחבה ראה:

<http://www.education.gov.il/>

אתר משרד החינוך, אגף לחינוך מיוחד, בנושא השמה ושיתוף הורים.

חוזר מנכ"ל מיוחד כ"ב (התשנ"ו) "יישום חוק חינוך מיוחד: ועדות השמה וערר.

חוזר מנכ"ל, הוראות קבע, סב/6(א), פברואר 2002.

17 ועדת שיבוץ

ועדה הפועלת במסגרת החינוך המיוחד ונמצאת באחריות הרשות המקומית שבתחום שיפוטת התלמיד מתגורר. תפקיד הוועדה הוא לרכז נתונים אודות אפשרויות הקליטה של תלמידים חדשים במסגרות "החינוך המיוחד" שברשות המקומית, ולשבץ אותם במסגרות החינוך המיוחד על-פי החלטת ועדת ההשמה/ ערר. ועדת השיבוץ מורכבת ממנהל רשות החינוך המקומית או מנציגו - יו"ר, מפקח "החינוך המיוחד" על מוסדות החינוך שברשות, מנהל השירות הפסיכולוגי - חינוכי שברשות המקומית או נציגו.

בעוד שוועדת השיבוץ עוסקת בשיבוץ התלמיד החדש למסגרת חינוכית הולמת, ועדת ההשמה דנה בזכאותו של תלמיד בעל צרכים מיוחדים לחינוך מיוחד ולהשמה במסגרות החינוך המיוחד.

(ראה גם: ועדת השמה).

המונח "ילדי זרים" מתייחס לילדים שהוריהם זרים והם שוהים בארץ כחוק (עובדים זרים בעלי רישיון עבודה), שלא כחוק (עובדים זרים ללא רישיון עבודה או שב"חים - שוהים בלתי חוקיים מהשטחים שהתיישבו ביישובי קו התפר), וכן ילדי תיירים ועולים שמעמדם לא הוסדר.

חוק לימוד חובה התש"ט (1949) חל על כל ילד הגר בישראל, ללא קשר למעמדו במרשם האוכלוסין במשרד הפנים. הוראה זו חלה גם על ילדי עובדים זרים ומהגרי עבודה בגיל חינוך חובה השוהים בישראל, ללא קשר למעמדם הפורמאלי של הוריהם ולחוקיות שהייתם.

על-פי אומדני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ביוני 2004 חיו בישראל כ-4,000 ילדי זרים. על-פי נתוני מרכז המידע והמחקר של הכנסת, מתוכם כ-2,021 ילדי עובדים זרים עד גיל 18. מספר ילדי העובדים הזרים פוחת, לאור מדיניות הממשלה לצמצם את מספר העובדים הזרים ובשל הקמת הגדר בגבול מצרים.

משרד החינוך, הרשויות המקומיות ומנהלי בתי-הספר, מעניקים לילדי העובדים הזרים את מלוא חינוכם על-פי צורכיהם - שירותים פסיכולוגיים, ביקור סדיר, חינוך חובה חנים לגילאי 3-4 ויום חינוך ארוך באזורים מסוימים.

מנהל בית-הספר נדרש לדווח למשרד החינוך על תלמידים אלה, בהתאם להנחיות המתפרסמות מדי שנה.

בערים בהם קיימים ריכוזים גדולים של עובדים זרים ומהגרי עבודה (תל-אביב), לומדים בגנים ובבתי-הספר השכונתיים ילדי העובדים הזרים וילדי מהגרי עבודה לצד ילדים ישראלים.

ראה: חוזר מנכ"ל, תש"ס/10 (א), יוני 2000.

דיני החינוך מהווים חלק מהמשפט הציבורי והפרטי במדינת ישראל. הם מצויים בכל רמות החקיקה:

- חוקי הכנסת (חקיקה ראשית)
- תקנות, צווים, וחוקי עזר עירוניים (חקיקת משנה).
- חוזרי מנכ"ל (הנחיות משרדיות בעלות אופי משפטי).

חוזרי המנהל הכללי מתחלקים ל"הוראות קבע" ול"הודעות ומידע". החוזרים עוסקים ב- 10 נושאים ראשיים. כל נושא מהווה מדור המתחלק למספר מדורי משנה, וכל מדור משנה מתחלק לסעיפים. בכל הודעה או הוראה מופיעה שנת הפרסום שלה, מספרה, המדור אליו היא שייכת ומספר הסעיף במדור. דוגמה:

טבת התשנ"ח - ינואר 1998 נח/5 מדור 3. ארגון ומינהל 3.10 רישום והעברות תלמידים סעיף (נח) 1-3.10 רישום לגני ילדים ולבתי-ספר יסודיים לקראת שנת הלימודים התשנ"ט. ראה גם: פרק ב': נושאים וסוגיות בחינוך, דיני חינוך.

20 חינוך ביתי (Home schooling)

חינוך ביתי הוא חינוך הילד במסגרת בית ההורים ולא במסגרת לימוד ממוסדת. כדי שילד ילמד במסגרת חינוך ביתי, על ההורים לקבל לכך אישור. סמכות האישור נתונה בידי שר החינוך על-פי סעיף 5 (ב) (1) (2) ו (3) של חוק לימוד חובה התש"ט 1949. השר אצל את סמכותו זו למנהל הכללי של משרד החינוך.

בשנת הלימודים תשע"ב למדו במסגרת החינוך הביתי 350 תלמידים.

להלן מספר סיבות להעדפת הורים את החינוך הביתי.

- א. אידיאולוגיה המאמינה שההורים הם האחראים לחינוך ילדיהם, ועל כן עליהם לחנך וללמד אותם ולא החברה או המדינה.
- ב. חינוך ביתי נותן תוצאות טובות יותר.
- ג. הרצון לקבוע את תכני הלימוד, שהם שונים מאלה המוצעים על-ידי בתי-הספר שבאזור מגוריהם.
- ד. טעמים טכניים - התלמיד גר במקום מרוחק מאוד מבית-ספר.
- ה. טעמים טכניים הקשורים בלקות התלמיד. תלמיד המרותק למיטה, אין בית-ספר בסביבת המגורים שהוא נגיש לכיסא גלגלים, או הילד בעל הלקות עלול לסבול או לחוש שלא בנוח בכיתת הלימוד.

עמדת מערכת החינוך בישראל היא, שמקומם של התלמידים בגיל חינוך חובה הוא במסגרות החינוך הממוסדות, בהתאמה לצורכי כל תלמיד. אישור בקשה לחינוך ביתי יינתן רק במקרים חריגים או כאשר אפשר להוכיח מעל לכל ספק שהבקשה נגזרת מתפיסת עולם מגובשת השוללת חינוך במסגרת כלשהי, או שקיימות נסיבות יוצאות דופן מיוחדות או חריגות ביותר.

הליך קבלת האישור

על-פי חוזר מנכ"ל תשס"ט 8 (א'), הורים המבקשים להקנות לילדיהם חינוך ביתי צריכים לפנות במכתב, במועד הרישום הרשמי, אל מנהל המחוז (העתק יועבר למנהל מחלקת החינוך ברשות המקומית). המכתב צריך לציין את הנימוקים לבקשה לפטור את הילד מחוק לימוד חובה, ולציין את פרטי הילד וההורים. לבקשה יש לצרף תוכנית לימודים (נושאים, התוצרים הצפויים, האחראים להוראה). מנהל המחוז ימנה ועדה בעלת הרכב מוגדר. הוועדה תבחן האם החינוך הביתי יאפשר לתלמיד תפקוד אישי וחברתי נורמטיבי גם בבגרותו. בנוסף, ייערך ביקור בבית התלמיד ולאחר מכן תתקבל ההחלטה ותועבר לידיעת ההורים. בחוזר מנכ"ל קיימת התייחסות להיבטים חשובים נוספים כגון: ביטוחים, מימון הלמידה, הקשר בין התלמיד לבית-הספר בו הוא היה אמור לבקר ועוד. כל עוד לא ניתן אישור לחינוך ביתי, על הילד לבקר במוסד חינוכי.

בשנת הלימודים תשס"ז ביטל משרד החינוך את השתתפותם של תלמידי החינוך הביתי במבחני המיצ"ב, ויחד עם זאת הידק את המעקב אחר יישום תוכנית החינוך הביתי שהוגשה על-ידי ההורים.

21 טיולים

הטיול הינו מקור לחוויה לימודית, ריגושית וחברתית. הוא מאפשר השגת מטרות רבות ומגוונות - טיפוח הזיקה לארץ, הכרת תולדותיה, נופיה ויושביה, לימוד ארץ ישראל, חינוך ריגושי אסתטי, חינוך חברתי, עיצוב אישיותו של התלמיד, אפשרות לנופש והרפיה וחינוך לתרבות פנאי איכותית, חינוך סביבתי, חיזוק אורח חיים דתי וקיום מצוות בטיול (לתלמידי החינוך הדתי).

קיימים שני סוגי טיולים: למידה מחוץ לכתה, כחלק מובנה מתוכנית הלימודים, המתבצעת על-ידי המורה המלמד את המקצוע, וטיול לימודי ארוך - שנתי, המתבצע על-ידי מדריך שבדרך-כלל בא מחוץ לבית-הספר. הטיול נועד להכרת הארץ ולפיתוח עמדות חיוביות כלפיה.

חוזר מנכ"ל חדש תשס"ה/9 (ג') "טיולים ופעילויות חוץ בית-ספריות (היבטים פדגוגיים חינוכיים)" מרכז את כל ההוראות המחייבות לתכנון, ארגון וביצוע טיולים ופעילויות חוץ בית-ספריות במערכת החינוך הפורמאלי והבלתי פורמאלי. חוזר זה מדגיש את הקשר שבין הטיול לבין תוכניות הלימוד בבית-הספר, ואת היותו מופע חינוכי להיכרות עם עם ישראל ומורשתו, תוך הקפדה על שלום התלמידים, ביטחונם ובריאותם. החוזר מאגד את כל ההיבטים של הטיול - הפדגוגיים, הארגוניים, הבטיחותיים והביטחוניים בפעילות חוץ בית-ספרית, והוא מחליף חוזרים קודמים באותו נושא.

21.1 סוגי פעילות חוץ בית-ספרית

קיימים שלושה סוגים של פעילויות חוץ בית-ספריות:

א. שעת סיור

פעילות הנמשכת שיעור אחד או שניים בסביבה הקרובה, מיועדת גם לטקסים או לאירועים מיוחדים ולמשחקי הפגה. שעת הסיור מהווה חלק מובנה מתוכנית הלימודים, ומתבצעת על-ידי המורה המלמד את המקצוע.

ב. טיול חודשי

פעילות שנמשכת יום שלם - להיכרות אזור המגורים, ימי שדה, מבצעים מוכרים על-ידי משרד החינוך, צעדה, טיול ט"ו בשבט וכו'. הטיול מיועד לפעילות רב-תחומית ולשילוב של מספר מקצועות.

ג. הטיול הארוך

טיול לאזור מרוחק הנמשך יום אחד או יותר: מסע או מחנה לימודי. הוגדר רצף מובנה של טיולים החל מכיתה א' עד י"ב, בהתאמה לשכבת הגיל. הוגדרו תכני הטיול, מטרותיהם השונות, אופן תכנון הטיולים, פעילויות ההכנה לקראת הטיול, אופן ביצוע הטיול ופעילויות ושיעורים לסיכום הטיול.

דגש רב ניתן לנושא ביטחון ובטיחות התלמידים במהלך הטיול (לנושא זה פורסם פרק נפרד בחוזר מנכ"ל, טיולים - היבטים ביטחוניים (26 - 6.2)).

21.2 בעלי התפקידים בטיול, תחומי סמכות ואחריות

א. מנהל בית-הספר

המנהל אחראי לכל טיול המתקיים על-ידי בית-ספרו, וכל טיול צריך לקבל את הסכמתו.

המנהל ימנה רכז לנושא הטיולים והלמידה החוץ בית-ספרית. לכל טיול ימונה אחראי לטיול (מחנך או איש מהצוות הקבוע של בית-הספר). אחראי הטיול יגיש למנהל ולרכז תיאור מפורט של מסלול הטיול לאישורם. על-פי הצורך, יקבע המנהל אחראי לביטחון הטיול, שעליו להיות בעל הכשרה צבאית. לפני היציאה, אחראי הטיול ידווח לרכז הטיולים ולמנהל על ביצוע ההכנות ופרטי הטיול, וכן ימסור רשימה מפורטת של כל היוצאים לטיול - תלמידים ומלווים. בהתאם להודעת החזאי, יחליטו מנהל בית-הספר והאחראים, באם יש מקום לדחות את הטיול. מנהל בית-הספר יוודא גם כי מסגרת הטיול ועלותו עומדים בהנחיות חוזר מנכ"ל.

ב. מחנך הכיתה או המורה האחראי

המחנך, או המורה, הוא האחראי לטיול על היבטיו החינוכיים, הלימודיים, ועל התנהגות נאותה של תלמידיו במהלך הטיול. המחנך או המורה אחראי גם על כל הנלווים, המדריכים והעוזרים, שאמורים לפעול בהתאם להנחיותיו.

ג. רכז הטיולים והלמידה החוץ בית-ספרית

רכז הטיולים והלמידה החוץ בית-ספרית יתמנה על-ידי מנהל בית-הספר מבין מורי בית-הספר. הוא ישמש חוליה המקשרת בין ועדת הטיולים והיועץ לטיול, לבין בית-הספר.

הרכז יעדכן את המורים בכל הנוגע לטיולים - הוראות מנכ"ל, פרסומים והשתלמויות, ויהיה איש הקשר בין בית-הספר לבין גופים ציבוריים העוסקים בידיעת הארץ.

הרכז ידאג לניהול תיק הטיולים בו מופיע תכנון כל טיול, פעולות ההכנה והסיכום, יסייע בהכנת הטיול, ידאג לתכנון השנתי וייזום פעולות נוספות הקשורות בטיולים - חוגי טיולים, טיולי הורים וילדים וכו'.

הרכז הוא הגורם המדווח - לאחר מפגש סיכום עם המנהל, ידווח הרכז לגורמים הרלוונטיים: למפקח הכולל ליועץ הטיולים במחוז, על ביצוע הטיולים של בית-הספר.

לפני כל טיול, יקבל הרכז מאחראי הטיול את תוכנית הטיול ויאשרה בכתב, יקבל דיווח על ההכנות, וכן את רשימת היוצאים לטיול, תלמידים ומלווים.

הרכז ידווח לאחראים על הביטחון והבטיחות במחוז, על כל מפגע או כל בעיה בטיחותית או ביטחונית שנתקל בהם במהלך ביצוע הטיול.

ד. האחראי לטיול

לכל טיול ימונה אחראי שאינו נמנה עם סגל בית-הספר. האחראי מופקד על הטיול מתחילתו ועד סופו. עליו להקפיד על הוראות הבטיחות והביטחון המתחייבות מהטיול. כל המשתתפים בטיול יהיו כפופים להוראותיו ולהנחיותיו. במרבית המקרים הוא יהיה אחראי גם על הביטחון.

ה. האחראי לביטחון

אחראי לביטחון יתמנה באם לאחראי הטיול אין הכשרה צבאית מתאימה. תפקידו של האחראי לביטחון הוא לקבוע את סדרי הביטחון ואת כללי ההתנהגות במצבי חירום של כל המשתתפים בטיול. האחריות לטיול בכללותו נשארת בידי המורה האחראי לטיול.

ו. חברת ההדרכה והמדריכים

החברה תסייע לבית-הספר בתכנון הטיול, ואם נדרש - גם ארגונו וניהולו התוכני והמנהלי. לכל טיול בו משתתפים מספר מדריכים, ייקבע ראש צוות שירכז את עבודת המדריכים, ינחה אותם ויקיים קשר עם בית-הספר. המדריכים לא יהיו אחראים לקבוצת המטיילים, ולכן לא יוכלו לשהות עם המטיילים בשטח ללא נוכחות של מורה מבית-הספר.

המדריכים ידריכו את הטיול ויימצאו במהלך כל הטיול בקשר רציף עם חדר המצב ועם גורמי חילוץ וסיוע.

ז. המלווים

לכל טיול יצורפו מלווים: מורים, הורים וכן תלמידי יא'– יב'. מספר המלווים לא יעלה על מחצית מספר התלמידים המטיילים. תפקיד המלווים הוא לסייע לאחראי הטיול בקיום הוראות הבטיחות והביטחון. קיימות הנחיות ברורות באשר למספר המלווים בטיולים השונים ובהתייחס לכיתות השונות, וכן באשר למספר המלווים החמושים והמלווים הרפואיים. המלווים כפופים להנחיות האחראי לטיול, וחייבים להכיר היטב את ההוראות הנוגעות לביטחון בטיולים.

21.3 פעולות ההכנה לטיול

קיימות הנחיות מפורטות באשר לפעולות שיש לבצע לפני היציאה לטיול: תכנון תוכנית הטיולים השנתית של בית-הספר, הודעה להורים על-פירוט הטיולים, קבלת אישור מההורים, הודעה להורים על קיום הטיול וקבלת אישור ליציאה לטיול של ילדם.

לפרק זה מצורף מילון מושגים רלוונטיים: אישור בטחוני, לשכות לתיאום טיולים, חדר מצב לטיול, פגיעות חום, בעלי תפקידים הנוטלים חלק בטיול, הקשר עם ההורים ועוד.

21.4 ביצוע הטיול

לשלב ביצוע הטיול קיימות הנחיות מפורטות המתייחסות לנהלים במהלך הטיול (וידוא רשימת המשתתפים למנהל בית-הספר, כלי הרכב, סדר הצעידה בטיול, וידוא נוכחות כל המטיילים, תלמיד מטייל שחלה, תלמיד מטייל שנפצע במהלך הטיול).

הוראות בטיחות - הליכה ותנועה בכבישים, ליד מסילות ברזל וכו', פעולות לילה, חנייה ולינה, כניסה למים, הבערת אש.

הנחיות רפואיות - הגשת עזרה ראשונה, טיפול בתלמידים הזקוקים לטיפול רפואי מיוחד, טיפול בתאונות, מזון וכו'.

הוראות ביטחוניות - אישורים ביטחוניים, מלווים רפואיים ומלווים נושאי נשק, הוראות לנושאי נשק, קשר, שמירות במהלך הלילה, התנהגות במצבי חירום (תאונות דרכים, היקלעות לאיזור מופגז/ מופצץ, ירי מנשק קל, פיגוע מיקוח).

21.5 הנחיות וטפסים

בנספח לנוהל, מופיעה רשימה של הנחיות וטפסים שונים לשימוש בית-הספר כגון: תרשים זרימה של שלבי תכנון הטיול וביצועו, פעולות ההכנה של האחראי לטיול, טופס

אישור מנהל בית-הספר ליציאה לטיול, הנחיות מי מוסמך להיות חובש, טופס הודעה להורים על השתתפות בנם/ בתם בפעילות חוץ בית-ספרית במהלך שנת הלימודים, טופס אישור הורים על השתתפות בנם/ בתם בטיול. בנספח 9 הצעות כיצד ניתן להוזיל את עלויות הטיול.

21.6 עלויות הטיול

תשלום הורים עבור טיולים נכלל בקטגוריה של תשלומי רשות, שנועדו לביצוע פעולות העשרה משלימות לחינוך הפורמאלי - סל תרבות וטיולים. על פעילויות אלה קיימת הגבלה של עלות מירבית. לא תיפגע השתתפותו של תלמיד בפעילויות אלה אם הוריו לא שילמו עליהן מסיבות כלכליות. לתלמיד שהוריו סירבו לשלם מסיבות עקרוניות (ולא כלכליות), תינתן פעילות חלופית, אם הפעילות בתשלום מתקיימת במהלך יום הלימודים. העלות הכוללת לטיולים נקבעה בטבלה המתעדכנת מעת לעת.

להלן פירוט תשלומי הורים עבור טיולים לשנת הלימודים תשע"ד:

	קדם יסודי	א-ב'	ג-ד'	ה'	ו'	ז-ח'	ח-ט' בי"ס א-ח'	ט' שש-שנתי	ט"ז עצמאית	י-י"א	י"ב
טיולים עפ"י תוכנית (4,2)	2x הקפצה 60	1 יום 101	1 יום 126	2 x יום 252	יומיים 387	יומיים 387	יומיים 387	יומיים 387	יומיים 387	יומיים+ 1 יום 513	3 ימים 616

הערות לטבלה:

הגבייה עבור טיולים תהיה על-פי התוכנית המחייבת המפורטת. אין להוסיף גבייה על התשלום המרבי שנקבע עבור טיולים נוספים. בית-הספר רשאי להאריך את משך הטיול אם הוא עושה זאת ללא חריגת גבייה בסעיף זה, וללא גבייה נוספת בכל סעיף אחר של תשלומי הורים.

בבתי-ספר הנמצאים מדרום לקו צומת שדה בוקר - צומת הערבה, ניתן להוסיף יום טיול בעלות גבייה נוספת של 290 ₪ בשנה.

בגני ילדים במסגרת חטיבה צעירה ייגבו סל תרבות וטיולים במתכונת של כיתות א', ולא ייגבה עבור מסיבת סיום.

כלל השירותים והפעילויות שנועדו לסייע לתלמיד למצות את מירב הפוטנציאל של התפתחותו בתחום האישי, החברתי, הלימודי והמקצועי.

22.1 מטרות

מטרת הייעוץ החינוכי:

לטפח תנאים ואקלים חינוכי בבתי-הספר בהם יוכלו התלמידים להתפתח. לפתח בבית-הספר מודעות לצורכי הפרט ולבעיות החברתיות והרגשיות האופייניות לגיל התלמידים, וכן לצרכים המיוחדים של פרטים וקבוצות. לייעץ למערכת בנוגע לתנאים ולמסגרות לימודיות וחברתיות, שיאפשרו לתלמידים למצות את יכולתם. לסייע לתלמידים קשי הסתגלות, ולייעץ למוריהם ולהוריהם. לסייע לתלמידים להסתגל למסגרות לימודיות וחברתיות חדשות. ליצור תהליכים ותובנות באמצעותם יגיע הפרט למודעות בכל הקשור לעצמו, ליכולותיו ושאיפותיו, כשלב לקראת גיבוש החלטה להמשך לימודיו ותכנון עתידו.

תפקיד היועץ מתוקנן בחינוך העל-יסודי, אולם אינו מתוקנן בחינוך היסודי, והקצאת השעות מן המאגר הבית-ספרי לצורכי ייעוץ מתבצעת על-פי הצרכים ועל-פי שיקול דעתו של מנהל בית-הספר.

22.2 המורה - היועץ

למורה - היועץ החינוכי קיימים תפקידים מוגדרים במסגרות החינוך השונות: בבית-הספר היסודי ובחטיבת הביניים.

א. תפקידים מרכזיים בעבודת המורה - יועץ

(1) התערבות במקרים של קשיים בהסתגלות התלמיד, וזאת לאור פנייה של המורים, ההורים או התלמיד.

(2) סיוע ביצירת קשר בין מחנך הכיתה להורים, בין בית-הספר להורים, באמצעות קשר ישיר עם ההורים, הדרכה לקבוצות בנושאים שונים, הנחיית חוג הורים וכדו'.

(3) ייעוץ והדרכה לתלמיד לקראת המשך לימודים.

- (4) הכנת התלמיד למעבר תקין מבית-הספר היסודי לחטיבת הביניים.
- (5) ריכוז הצוות הבין-מקצועי של בית-הספר, ייזום מפגשים ודיונים ומעקב אחר ביצוע המלצות הצוות.
- (6) ייעוץ למערכת - דיונים אישיים וקבוצתיים עם צוות המורים לשם ליבון דרכי פעולה בנושאים שונים, כגון: מעבר לחטיבת הביניים, פיתוח מסגרות עזר ושילובן בבית-הספר, ייעוץ בהפעלת פרויקטים מיוחדים ועידוד פיתוח קשרים בין בית-הספר והקהילה.
- (7) קיום קשר עם השירותים בקהילה - שירותים פסיכולוגיים, רפואיים, סוציאליים וקהילתיים.

ב. המסגרת הארגונית של עבודת המורה - היועץ

- (1) בתפקיד מורה-יועץ ישמש מי שהוסמך כיועץ באחת האוניברסיטאות ובעל רישיון הוראה.
- (2) המורה-יועץ מופנה לבית-הספר על-ידי המפקח הכולל, לאחר אישור מקצועי של היועץ הבכיר.
- (3) משרת המורה-יועץ תכלול בדרך-כלל ייעוץ והוראה.
- (4) מורה-יועץ הוא חבר בצוות המורים. הוא חייב להימצא בקשר קבוע עם צוות המורים ועם גורמים טיפוליים בבית-הספר ומחוצה לו, הוא צריך לתפקד כאיש מקצוע ולא כחלק מהנהלה.
- (5) מערך הייעוץ אינו תחום בלעדי של היועץ, אלא מערכת משותפת של גורמים שונים בבית-הספר, במשפחה ובקהילה, כשהיועץ מהווה בה גורם המארגן ומתזמן את כל הגורמים לעיל.

22.3 תוכנית מעברים/ רצפים חינוכיים

אחת ממטרות החינוך היא סיוע לתלמיד לאורך תקופת לימודיו, לבצע מעבר מבית-ספר לבית-ספר ולסייע לו בבחירות הלימודיות שעליו לבצע.

האמור להלן יתייחס לתוכנית המכונה "מעברים". עם זאת, דומה שהתוכנית שלהלן לוקה בעצם התמקדותה בנקודת זמן ספציפית: המעבר, ולא בתהליך החינוכי המתבקש: רצפים חינוכיים (גן-יסודי, יסודי-חט"ב וחט"ב-חט"ע).

אחת התוכניות המופעלות כיום בבתי-הספר בנושא זה היא "תוכנית מעברים". זוהי תוכנית שגובשה על-ידי משרד החינוך על-מנת לסייע לתלמידי כיתות ו' ולהקל עליהם את המעבר לחטיבת הביניים, כך גם תלמידי כיתות ט' העוברים לחטיבה העליונה. כיוון שמעבר למסגרת בית-ספרית חדשה מעורר באופן טבעי חששות ופחדים, הוחלט על גיבוש תוכנית שתבטיח הכנה מוקדמת בתיאום ובשיתוף פעולה מלא עם בתי-

הספר הקולטים ועם בתי-הספר מהם נפרדים התלמידים. התוכנית נועדה לפתח אצל התלמיד כישורים ויכולות הנדרשים כדי לחוות את השינוי בצורה חיובית. התוכנית מספקת לתלמיד מידע על הצפוי להתרחש, להקנות לו כלים וכישורים לביצוע המעבר ולפתח אצלו תחושת מסוגלות להתמודד עם השינוי, ליצור עבורו רשת תמיכה (הורה, תלמידים -עמיתים) ולהפחית או למנוע נשירת תלמידים בשלבי המעבר.

התוכנית כוללת פעילויות עם התלמידים, סדנאות להורים (להכין אותם לצפוי, ולצייד אותם בכלים לסייע לילדיהם לבצע את המעבר). תפקיד משמעותי בתוכנית זו ממלאים היועצות והפסיכולוגים של בתי-הספר.

23 כיתת שילוב

כיתת שילוב היא כיתה מיוחדת עבור תלמידי "החינוך המיוחד". על-פי חוק החינוך המיוחד התשמ"ח 1988, ועדת השמה יכולה להחליט על שילוב תלמיד חינוך מיוחד בכיתה שילוב. זוהי כיתה מיוחדת בתוך בית-הספר הרגיל, הפועלת בחלק מהפעילויות והמקצועות כמסגרת לימודית נפרדת ומיוחדת, ובחלק מהפעילויות והמקצועות תלמידי הכיתה משתלבים בכיתה האם הרגילה.

ראה: ועדת השמה.

ראה: פרק ב' 1 דיני חינוך, 1.5 חוק החינוך המיוחד, תשמ"ח 1988.

24 ליקויי למידה

"לקויות למידה" הוא מונח כללי המתייחס לקבוצה הטרוגנית של הפרעות המתבטאות בקשיים ניכרים ברכישה ובשימוש של הקשבה, דיבור, קריאה, כתיבה, חשיבה הגיונית, כישורים מתמטיים או כישורים חברתיים. הפרעות אלה הן פנימיות לפרט ומניחים כי הן נובעות מדיס פונקציה במערכת העצבים..."²⁶

כ- 10% עד 15% מכלל אוכלוסיית הילדים בארץ מוערכים כבעלי לקויות למידה. לקות זו מתגלה לרוב בשלבי ההתפתחות המוקדמים או בתהליך החינוך, ויש לה השפעה על שלבי הלמידה הפורמאלית.

ראה: חוזר מנכ"ל תשס"ד/4 (ב) התאמות בדרכי ההיבחנות לנבחנים בעלי ליקויי למידה אינטרנטיים ואקסטרנטיים.

ראה: פרק ג' מילון מושגים "בחינות בגרות".

²⁶ הגדרה של האגודה לליקויי למידה, 1987.

24.1. האבחנה של לקויות למידה

משרד החינוך והתרבות קבע, בחוזר מנכ"ל תשס"ד/4 (ב), כי תלמיד יאובחן כבעל לקויות למידה אם רמת המיומנות ורמת הישגים שלו נמוכות במובהק מהמצופה על-פי גילו הכרונולוגי, היכולת השכלית ודרגת הכיתה המתאימה לו. המדובר באחת או ביותר מהמיומנויות הבאות: קריאה והבנת הנקרא, כתיבה והבעה בכתב, חשבון והבנה מתמטית.

ליקויי למידה יוגדרו ככאלה רק כאשר יתקיימו שני תנאים: האחד - אובחן פער מובהק של שנתיים לפחות בין הישגיו הלימודיים של התלמיד לבין הישגים המצופים על-פי גילו הכרונולוגי ורמת כיתתו. השני - אובחן פער מובהק בין הישגיו הלימודיים של התלמיד לבין כישוריו האינטלקטואליים כפי שנמדדו במבחנים אובייקטיביים.

המסגרת הלימודית המתאימה צריכה להיקבע על סמך התחשבות במכלול המאפיינים של כל תלמיד, ובאפשרויות הקיימות במערכת. מרבית הילדים יכולים ללמוד במסגרות החינוך הרגיל תוך קבלת תמיכה משעות השילוב. רק חלק קטן מהילדים לקויי הלמידה זקוקים למסגרות מיוחדות.

24.2. כלים ודרכים לאבחון

אבחון של ילדים לקויי למידה חייב להיות רב תחומי: אבחון פסיכולוגי, אבחון דידקטי ולעיתים גם אבחון רפואי ופרא רפואי. האבחנה צריכה להיעשות ע"י פסיכולוג חינוכי מומחה הבודק את היכולת השכלית, את כישוריו האינטלקטואליים של התלמיד וכן את אפיוניו בתחום ההתנהגותי. במקרה הצורך יופנה הילד לבדיקה נוירולוגית או לבדיקה רפואית אחרת. כהשלמה לאבחון הנ"ל, יתבצע גם אבחון דידקטי שנועד לקבוע את רמת השליטה במיומנויות היסוד הנרכשות: קריאה, כתיבה וחשבון.

כדי שהמורה יוכל לבצע אבחון דידקטי, עליו לקבל הכשרה וכלים מתאימים. משרד החינוך הגדיר תהליך ברור של אבחון הכולל שלבים וקני מידה לקביעת הרמה. רשימת כלים נמצאת כבר בשימוש, ותוכניות להכשרת המורים בנושא כבר מופעלות.

25 מורים - עולים

העסקת מורים עולים היא אחת ממשימותיו של משרד החינוך, ומהווה חלק מהמאמץ הלאומי לקליטת עלייה.

המורים העולים נקלטים במערכת החינוך לאחר שהוכשרו בקורסי התאמה של המחלקה למורים-עולים. חוזר מנכ"ל תשס"ז (10) "היערכות לקליטת מורים עולים בתשס"ח" מגדיר במפורט את נוהלי השיבוץ, ההעסקה והקליטה של המורים העולים בבית-הספר.

בחוזר מוצגים העקרונות לשיבוץ ולהעסקה, כגון: תינתן עדיפות לשיבוץ מורים עולים לבתי-ספר שיש בהם מספר רב של עולים וקיימת בהם מסגרת תומכת של הנהלת בית-הספר. יחד עם זאת, יש לדאוג לכך שהמורה העולה יתנסה גם בהוראת תלמידים ישראלים ותיקים.

מנהל בית-הספר יעשה מאמץ להגדיל את היקף ההעסקה של המורה מתקן בית-הספר, על-מנת שהמורה לא יזדקק למקורות פרנסה נוספים ויוכל להתמסר לעבודת ההוראה. תינתן עדיפות למורים עולים שסיימו קורס התאמה או השתלמות מטעם המחלקה לקליטת מורים-עולים, ושעלו לארץ לאחר התאריך י"ד באלול התשס"א (2.9.2001). במקרים חריגים תאושרנה שעות גם למי שעלה לפני תאריך זה. בחלוקת השעות תינתן עדיפות למפרנס ראשי.

בחוזר מוקדש פרק לפירוט תהליך הקליטה של המורה העולה בבית-הספר.

26 מחויבות אישית

תוכנית מחויבות אישית הופעלה בבתי-הספר העל-יסודיים החל משנת הלימודים התשמ"ב. תוכנית זו נועדה לעודד את תלמידי בית-הספר לשרת בקהילה בעיקר בתחומי החינוך, התרבות והרווחה, ובכך לחזק את תחושת השייכות של התלמיד לקהילתו, ליצור היכרות עם צרכים וקשיים חברתיים וליטול חלק בפתרון, לאפשר לתלמיד להתנסות במצבי תפקוד חדשים, ולשפר את התקשורת הבין-אישית עם הזולת.

כל בית-ספר בו פועלת התוכנית, ממנה מרכז לתוכנית מצוות בית-הספר. צוות מורים ומחנכים מסייעים למרכז בהפעלת התוכנית על-ידי איתור צרכים בקהילה, התקשרות עם אנשי שיקום שכונות וגורמים שונים ברשות המקומית ובמסגרות קליטה.

מפקחי של"ח, אנשי שיקום שכונות במחוזות ובמחלקות לחינוך ולנוער ברשויות המקומיות, מסייעים לבית-הספר באיתור צרכים ומסגרות פעולה מתאימים לתלמידים, וביצירת הקשר איתם.

צוות בית-הספר הפעיל בתוכנית, עוקב אחר פעילות התלמידים, מקיים שיחות אישיות, מנתח את ההתנסויות ומפיק לקחים קבוצתיים ואישיים תוך שיתוף פעולה על-פי הצורך עם הרשות המקומית. כמו כן, הצוות מקיים השתלמויות לתלמידים לקראת היציאה לקהילה.

גם נציגי הגופים והמסגרות בהם פעילים התלמידים, מקיימים קשר עם מרכז התוכנית, ומעבירים חוות דעת על עבודת התלמידים.

אגף הנוער במשרד החינוך, מקיים סדנאות להכנת המורים לפעילות בתוכנית, משתתף בהוצאות ההשתלמות של המורים והתלמידים ובהוצאות הנסיעה של התלמידים.

ראה: חוזר מנכ"ל מ/ב/3 - 113 - נובמבר 1981 - תוכנית המחויבות האישית.

מחוננות מוגדרת כיכולת באחד מארבעת התחומים הבאים:

- א. יכולת לימודית כללית, רמת אינטליגנציה.
- ב. כישרון אומנותי במוזיקה, באמנות פלסטית או באומנות כתיבה.
- ג. הצטיינות לימודית ספציפית במתמטיקה, מחשב, שפות וכו'.
- ד. כישרון ספורטיבי.

תלמידים מחוננים הם אלה הנמצאים באחוזון העליון של האוכלוסייה, בכל שנתון, בכל אחד מתחומי המחוננות הנ"ל, ובתנאי שעמדו בקריטריונים של מוטיבציה ויצירתיות (מוטיבציה - רמת התמדה, נחישות שהיא מעל לחציון השנתי; יצירתיות - מקורות שהיא מעל לחציון השנתי).

אחוזון עליון משמעו כי מתוך שנתון של 100,000 תלמידים, אחוז מהם הוא במונחי IQ בעל-מנת משכל גבוהה מ-135.

בתוך קבוצת המחוננים קיימת קבוצה של מחונני-על המוגדרת כתת קבוצה של מחוננים בעלי כישרון נדיר יותר. הקבוצה מונה כ-15-10 תלמידים בכל שנתון. מדובר בתלמידים בעלי IQ גבוה מ-155. מאחר ותלמידי קבוצה זו בולטים בכישרונם, אין צורך לאתרם.

הספרות המקצועית מצביעה על מאפיינים הייחודיים למחוננים, מאפיינים קוגניטיביים, אישיותיים וחברתיים.

27.1 האגף לתלמידים מחוננים

בשנת 1973 הוקם האגף לתלמידים מחוננים במשרד החינוך. תפקידו: לקדם ולטפח את אוכלוסיית התלמידים המחוננים והמצטיינים בישראל. האגף פועל על בסיס התפיסה, כי טיפוח תלמיד מחונן ומצטיין נועד לא רק למען התלמיד אלא למען החברה כולה. תלמיד מחונן שטופח יתרום בבגרותו תרומה משמעותית לחברה ולמדינה. חזונו של האגף הוא להוביל ולהנחיל תרבות שבה מצוינות היא ערך מרכזי, מצוינות אישית ואנושית. מתוך חזון זה גובשה מדיניות האגף ותוכניות הפעולה שלו. האגף יוזם ומפתח תוכניות ייעודיות, שבהן התייחסות מיוחדת לפיתוח החשיבה ומיומנויות הלמידה, חשיפה לתכנים שונים וכן הקניית ערכים מוסריים וחברתיים.

היעד המרכזי בפיתוח המסגרות ותוכניות הלימודים הייחודיות למחוננים, הוא לאפשר לתלמידים אלה ליהנות ממערכת חינוך המכירה בצורכיהם המיוחדים (האינטלקטואליים והרגשיים) ומאפשרת להם לממש את הפוטנציאל האישי שלהם ואת הפוטנציאל שלהם לתרום לחברה ולהיות "אליטה משרתת".

שיטות הלמידה המרכזיות בתוכניות אלה הן שיטות חקר ייחודיות ובטכנולוגיה מתקדמת, עם דגש על למידה באמצעות פתרון בעיות מורכבות ואוטנטיות, תוך שילוב תהליכי הוראה המתבססים על רפלקסיה ומטה קוגניציה. בנוסף, עוסק האגף בהכשרת אוכלוסיית המורים למחוננים. לצורך זה הוא מפעיל תוכניות לימוד והכשרה למורים, וכן השתלמויות, ימי עיון וכנסים.

האגף מהווה גורם מלווה, מנחה מקצועית ומעריך של הפעילות המתבצעת מטעם משרד החינוך בתחום זה.

תלמידים מחוננים מצטיינים יכולים כיום להשתלב במסגרות חינוך שונות. ההשתלבות תהיה תמיד בידעית ובהסכמת התלמיד והוריו.

א. **גני ילדים** - בשנת הלימודים תשס"ד החל פרויקט ניסיוני לטיפול ילדים מוכשרים בגן (בירושלים, ראשון לציון ורמת השרון). בימים אלה מתבצעת הערכה של התוכניות על-מנת לקבל החלטה לגבי המשך פעילותן.

ב. **בתי-ספר יסודיים** - בכל בתי-הספר מתקיימים מבחנים לאיתור תלמידים מחוננים. התלמידים שאותרו מופנים למסגרות לטיפול מחוננים בסביבה הקרובה למקום מגוריהם. המסגרות הקיימות הן: מרכזי מחוננים - החל מכתה ג'ד' מופנים תלמידים למרכז ליום לימודים בשבוע, כיתות מיוחדות - מכיתה ג'ד' מופנים תלמידים לכתות ייחודיות קטנות הפועלות במסגרת בתי-הספר הרגילים.

ג. **חטיבות הביניים** - מרכזי מחוננים כהמשך למרכזים שבבתי-הספר היסודיים. כיתות ייחודיות על-אזוריות המשולבות בבתי-ספר תיכוניים ובתי-ספר וירטואליים.

ד. **חטיבות עליונות** - כיתות ייחודיות כהמשך לאלה שפעלו בחטיבות הביניים, וכן לימודים אקדמיים במשולב עם הלימודים בתיכון (האגף נותן מלגה לכל לומד).

ראה גם: אתר משרד החינוך, האגף למחוננים ולמצטיינים, חוזר מנכ"ל תשנ"ח/10 (א)

28 מיצ"ב (מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית)

מיצ"ב (מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית) - מערכת של מבחנים וסקרים הנערכים בבתי-ספר יסודיים ובחטיבות הביניים בישראל בארבעה מקצועות הליב"ה (לימודי יסוד בחינוך הממלכתי): מדע וטכנולוגיה, שפת-אם (עברית או ערבית), מתמטיקה ואנגלית.

מטרת המיצ"ב - לספק למנהלי בתי-הספר מידע פדגוגי אובייקטיבי על בית-הספר, שישימש אותם להבניית תוכניות עבודה ולשיפור ההוראה והאקלים הבית-ספרי.

את המיצ"ב עורכת הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה), שהיא רשות עצמאית פנים-ממשלתית במעמד של יחידת סמך מתוגברת במשרד החינוך. הרשות

פועלת כגוף מקצועי, אובייקטיבי ובלתי תלוי המשרת את כל בעלי העניין במערכת החינוך ומחוצה לה.

המבחנים בכל ארבעת המקצועות נערכים בכיתות ה' ובכיתות ח'. בנוסף, מתקיימים מבחנים בשפת-אם גם בכיתות ב'.

"מיצ"ב חיצוני" - המבחנים מבוצעים על-ידי ראמ"ה, מועברים על-ידי בוחנים חיצוניים, נבדקים על-ידי ראמ"ה, ותוצאותיהם נשלחות על-ידי ראמ"ה למנהל בית-הספר ולמשרד החינוך. בעקבות פסיקת בית המשפט העליון, באוגוסט 2012, מתפרסמות תוצאות בתי-הספר גם לכלל הציבור. נתוני המיצ"ב החיצוני מספקים מדי שנה תמונת מצב ארצית על הישגי התלמידים בפילוחי אוכלוסייה שונים, בשנת המחקר ובהשוואה לשנים קודמות.

"מיצ"ב פנימי" - ראמ"ה שולחת את חוברות המבחנים יחד עם חומרים פדגוגיים לבתי-הספר, לשימוש פנימי. מבחנים אלה מועברים לתלמידים בשכבות הגיל הרלוונטיות, ונבדקים על-ידי צוות בית-הספר. הציונים הם לשימוש פנימי של בית-הספר, בלבד. חלק מבתי-הספר משתמשים במבחני המיצ"ב הפנימי כמבחנים מסכמים, ונותנים משוב לתלמידים על הישגיהם.

בנוסף למבחני המיצ"ב, נערכים **סקרי אקלים וסביבה פדגוגית** בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים, המשתתפים במבחני המיצ"ב. הסקרים מועברים בקרב המנהלים, המחנכים ומורי מקצועות הליב"ה בכיתות א'-ט', וכן בקרב כלל התלמידים בכיתות ה'-ט'. הסקרים כוללים שאלוני עמדות לתלמידים, וראיונות עם מורים ועם מנהלים. החל משנה"ל תש"ע מועברים סקרי האקלים גם בקרב מדגם מייצג של תלמידי כיתות י'-יא' בחטיבות העליונות.

שאלוני התלמידים מועברים באופן אנונימי, ונועדו לבדוק נושאים שונים כגון: רמת המוטיבציה של התלמידים ללמידה; היחסים בין המורים לתלמידים בבית-הספר; אירועי אלימות בבית-הספר ותחושת המוגנות של התלמידים; הסביבה הפיזית בבית-הספר.

סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית נערכים במחצית שנת הלימודים (ינואר - פברואר).

פרסום הממצאים

ניתוח התוצאות הארציות של מבחני המיצ"ב ושל סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית מתפרסם לציבור כל שנה, תוך התייחסות למגזרים שונים ולשכבות החברתיות-כלכליות. כל הממצאים מופיעים באתר ראמ"ה: <http://rama.education.gov.il>. (ראה גם ערך: ראמ"ה)

מערכת מידע ממוחשבת המיועדת לבית-הספר הבודד. המערכת מתבססת על טכנולוגיית מידע מתקדמת, ובאמצעותה ניתן לבצע פעולות מגוונות ברמה הבית-ספרית: רישום תלמידים, ניהול כספי, הפקת דו"חות וחיתוכים, ריכוז ציוני תלמידים ועיבודם בחתכים שונים ועוד. מערכת המנב"ס מופעלת בבתי-ספר רבים והיא מקושרת בדרך-כלל למערכות התקשורת הרשותיות השונות ובעיקר לאגף החינוך.

מוסדות חינוכיים שיקומיים בחסות משרד הרווחה (הגף לשיקום נוער) ומשרד החינוך (אגף שח"ר), המסייעים בקליטת בני נוער המאופיינים בקשיי הסתגלות ופערים לימודיים/השכלתיים, במטרה למנוע נשירה ולשלבם בחברה, תוך הקניית כלים לימודיים ומקצועיים.

ניתן למצוא עדכונים בחוזר מנכ"ל תש"ס/1 (א) כ' באלול התשנ"ט, ספטמבר 1999.

הגדרת הנשירה

נשירת תלמידים ממערכת החינוך היא תהליך שראשיתו ב"נשירה סמויה", דהיינו: התלמיד אינו משתתף השתתפות מלאה בתהליך החינוכי, החברתי והלימודי במוסד החינוך, וסופו "נשירה גלויה" דהיינו, ניתוק מוחלט של התלמיד ממערכת החינוך.

סוגי הנשירה:

- **"נשירה סמויה"** תלמידים הנוכחים פיסית בכיתה אך אינם מתפקדים לימודית, מתנתקים מהמסגרות הקיימות וחשים ניכור כלפי הכיתה ובית-הספר.
- **"ביקור לא סדיר"** של תלמידים המאופיין בנוכחות לא קבועה בבית-הספר, באיחורים תכופים ובהיעדרויות רבות וממושכות שאינן מוצדקות המובילות לרמת לימודים נמוכה.
- **"נשירה גלויה"**, שמשמעותה אי-ביקור בבית-הספר שיכול להתפתח לעזיבת המערכת.

נשירה בגילאי חינוך חובה מהווה עבירה על החוק. יחד עם זאת, מניעת נשירת תלמידים ממערכת החינוך היא אחד היסודות של המדיניות החינוכית במדינת ישראל.

הטיפול בתופעת הנשירה מתבצע במספר מישורים: מערך ייעוצי וטיפולי בבית-הספר, פיתוח מסגרות לימוד מיוחדות לתלמידים הנמצאים בסיכון בתוך בית-הספר ומחוצה לו (כגון מרכזי נוער של עליית הנוער), פיתוח שיטות לימוד מותאמות, וכן באמצעות מנגנון של קציני ביקור סדיר (קב"ס) ברשויות המקומיות.

31.1 תחומי אחריות של בעלי תפקידים במערכת החינוך בביקור

הסדיר

משרד החינוך הגדיר בבהירות את תחומי האחריות של עובדי החינוך במערכת בנושא זה: הגננת/ המחנך, המנהל, קצין הביקור הסדיר, המפקח והרשות המקומית.

א. הגננת/ המחנך

אחראי/ת למעקב אחר הביקור הסדיר והטיפול בתלמיד, מברר/ת את סיבת היעדרות התלמיד מבית-הספר, ובעת הצורך מקיים/ת שיחה עם ההורים ו/או מפנה את התלמיד לטיפול מומחי למידה, פסיכולוג, עובד סוציאלי או אחות בית-הספר.

ב. המנהל

אחראי ליצירת מסגרת למידה מותאמת לכלל התלמידים שבבית-ספרו, ומקבל דיווח שוטף על תלמידים שאינם מבקרים באופן סדיר בבית-הספר. במקרים של ביקור בלתי סדיר, מפעיל המנהל את צוות בית-הספר. המנהל נמצא בקשר עם ההורים, ומדווח על תופעות של ביקור בלתי סדיר לרשות המקומית, כמו כן, הוא נמצא בקשר שוטף עם קצין ביקור סדיר.

ג. המפקח הכולל

בודק את התאמת המסגרות ודרכי ההוראה בבית-הספר לצרכים המיוחדים של כל התלמידים, מסייע בפתיחת מסגרות מתאימות, מסייע למנהל בית-הספר בנושא, מפקח ועוקב אחר תופעת הביקור הבלתי סדיר בבית-הספר ודרכי ההתמודדות של סגל ההוראה.

ד. קצין ביקור סדיר

קצין הביקור הסדיר מומחה בתחום הביקור הסדיר ומניעת נשירה. לרשותו עומדים הכלים החוקתיים והמנהלתיים, כמו גם כלים חינוכיים הנחייתיים.

קצין הביקור הסדיר עוסק באיתור, טיפול ומעקב של תלמידים בגילאי חוק לימוד חובה, שהם בסכנת נשירה או נושרים.

איתור - הוא מאתר באופן שיטתי תלמידים שאינם רשומים במוסדות חינוך, מקבל מבתי-ספר פניות לטיפול בביקור הלא סדיר של תלמידים מסוימים, ומסייר במקומות ציבוריים לאתר את התלמידים המשוטטים בשעות הלימודים.

טיפול - מסייע בתיאום הטיפול בתלמיד שאינו מבקר באופן סדיר בבית-הספר עם צוות בית-הספר, עורך ביקורי בית (כחלק מאכיפת חוק לימוד חובה), עובד בשיתוף פעולה עם גורמים טיפוליים במוסדות החינוך וברשות, ומטפל גם בביקור הסדיר של תלמידים הלומדים מחוץ ליישוב. הוא אף יוזם ומקיים תהליכי אכיפת חוק לימוד חובה על-פי החוק והנהוג.

מעקב ודיווח - קצין הביקור הסדיר מדווח באופן שוטף ועקבי על עבודתו באמצעות מערכת מידע רשותי (ממ"ר). הממ"ר מהווה כלי תכנון, טיפול ומעקב יעיל אחר כל התלמידים שבטיפולו.

המידע האישי על כל תלמיד הינו חסוי .

ה. מפקח על הביקור הסדיר במשרד החינוך

המפקח על הביקור הסדיר ומניעת נשירה הינו הסמכות המקצועית במחוזו בנושאי חוק לימוד חובה, ביקור הסדיר ומניעת נשירה.

- אחראי בתחומו על כל המגזרים וגילאי חוק לימוד חובה.
- אחראי על ההכשרה המקצועית של קציני הביקור הסדיר במחוזו , מפעיל מערך הדרכה והשתלמות פרופסיונאלי.
- מנחה את קציני הביקור הסדיר ביישום חוק לימוד חובה ועוקב אחר הליכי אכיפת חוק לימוד חובה (ראה סעיף 7 בתפקידי הרשות המקומית).

ו. גורמים נוספים

גורמים חשובים נוספים הנוטלים חלק בטיפול בתלמיד שאינו מבקר באופן סדיר בבית-הספר הם היועץ החינוכי, הפסיכולוג, העובד הסוציאלי, אחות בית-הספר והצוות הבין מקצועי בבית-הספר. בעלי תפקידים אלה, איש איש בתחומו, נכנסים לפעולה בעקבות פניות מהמחנכים או מנהל בית-הספר.

ז. הרשות המקומית

כדי לוודא קיום המדיניות הארצית והיישובית וליישם את עקרונות ההכלה ומניעת הנשירה, יש לקיים ועדת התמדה יישובית (כמוגדר ביעדי משרד החינוך, חוק זכויות התלמיד , חוזר מנכ"ל בנושא הרחקה , פברואר 2012).

32 סח"ב - סטודנטים חוברים לבית-הספר ולגן

תוכנית חונכות חדשה יחסית, בנוסף לפר"ח (ראה בהמשך), שנועדה ליישם את חוק "עידוד מעורבות סטודנטים ביום חינוך ארוך התשס"א 2000", שיזמה ח"כ קולט אביטל. על-פי חוק זה, זכאי להשתתף בתוכנית סח"ב כל סטודנט שהוא אזרח ישראלי הלומד תוכנית לימודים מלאה לתואר ראשון במוסד להשכלה המוכר על-ידי המועצה להשכלה גבוהה.

התוכנית מופעלת רק בבתי-ספר ובגני ילדים בהם מתקיים יום לימודים ארוך. הסטודנט מתכנן פעילות העשרה חוץ קוריקולרית בתחום לימודיו או עניינו, ומפעיל אותה בקבוצות תלמידים קטנות וקבועות לאורך כל שנת הלימודים. תמורת פעילות זו תוענק לו מלגה בסכום השווה ל- 60% משכר לימוד שנתי אוניברסיטאי בשנה זו.

הסטודנט אינו מחליף או ממלא את מקומו של המורה או הגננת, הוא אינו מלמד במקומם, פעילותו תהווה השלמה לפעילות הנהוגה.

לצורך מימוש החוק הוקמה במשרד החינוך מנהלת, המפעילה את התוכנית באמצעות קבלן שנבחר בתהליך של מכרז פומבי. הקבלן מעסיק מנחים אזוריים המגיעים לבתי-הספר וגני הילדים, ומבצע מעקב אחר יישום תוכניות הפעילות של הסטודנטים. כמו כן, הוא מקיים מפגשים קבוצתיים עם הסטודנטים ועם הגננות והמורים.

לאחר שלוש שנות פעילות סחל"ב, הופקו לקחים ובוצעו תיקונים באופן ניהול התוכנית. על-פי חוזר מנכ"ל מעודכן בנושא זה - 54-3.7 תוכנית סחל"ב (סטודנטים חוברים לבית-הספר ולגן), נקבע כי מוסד חינוכי, גן או בית-ספר המעוניין להצטרף לתוכנית, מגיש בקשה מסודרת. קיים הליך סדור של שיבוץ הסטודנטים למוסד החינוכי, כמו כן קיימות הנחיות מדויקות לגבי תכנון תוכנית הפעילות של הסטודנט, נושאי הפעילות, היקף שעות הפעילות במהלך השנה (4 שעות שבועיות, ולא פחות מ-100 שעות לימוד) וכן המחויבות המצופה מהסטודנט.

הפעלתה של תוכנית סחל"ב ברחבי הארץ מעשירה ומעמיקה את הידע והמיומנויות של תלמידים רבים מחד גיסא, ומאידך גיסא היא מגבירה את תחושת המחויבות והמעורבות החברתית של הסטודנטים ומסייעת במימון לימודיהם.

33 סל תרבות

שירות נוסף המוצע על-ידי בית-הספר, לצורך העשרה תרבותית של התלמידים. המדובר בארבע פעילויות תרבות בשנה לכל תלמיד, ובכללן: הצגת תיאטרון, קונצרטים, ביקורים במוזיאונים, פגישות עם סופרים ואנשי רוח, הרצאות וכיוב'.

הגבייה עבור סל תרבות היא במסגרת תשלומי רשות הנגבים מן ההורים.

ניתן לקיים את פעילויות "סל תרבות" בשעות הפעילות במהלך יום הלימודים או בשעות אחה"צ.

להלן פירוט תשלומי הורים לסל תרבות שנת הלימודים תשע"ד:

סל תרבות	קדם יסודי	א-ב	ג-ד	ה	ו	ז-ח	ח' בי"ס א-ח'	ט' שש-שנתי	ט"ז חט"ב עצמאית	י-י"א	י"ב
	79	99	99	99	99	149	149	165	165	176	176

פסג"ה הוא מרכז אזורי שנועד לפתח את סגלי ההוראה הפועלים במוסדות החינוך שבאיזור. 58 מרכזי פסג"ה פועלים. הם מונחים מקצועית על-ידי אגף המרכזים פסג"ה שבמינהל להכשרה, להשתלמות והדרכה לעובדי הוראה שבמשרד החינוך, ופועלים בהתאם למדיניותו.

חוזר מנכ"ל תשס"ז/8 (ב) מגדיר את כל ההנחיות הנוגעות למרכזי פסג"ה שבמערכת החינוך.

בכל מרכז מופעלים מנגנונים ומסגרות שונות לפיתוח מקצועי של כל סגלי ההוראה. המרכז מאתר ומאגם משאבים המיועדים לפיתוח המקצועי של העובדים, ומנהל את כל הידע הארגוני והפדגוגי הנוגע להתפתחות המקצועית של העובדים ולהפיכתו לזיכרון ארגוני. הוא אחראי לשילוב מומחים ובעלי תפקידים מקצועיים ולהפעלתם בתהליכים המתקיימים במרכז, ועליו לפתח ולהטמיע בסגלי ההוראה תרבות ארגונית המבוססת על תהליכי בקרה, מדידה והערכה. פסג"ה מקיים קשר עם מוסדות אקדמיים בהתאם לצורך.

בכל מרכז פסג"ה מפותחים ארבעה תחומים: מתמטיקה, שפה, אנגלית ומדעים. בנוסף, כל מרכז מתמחה בתחום מוגדר (כגון: תכנון לימודים, הערכה, יהדות), שבו הוא משמש גורם מלמד עבור המרכזים האחרים.

סגל המרכז מרכב ממנהל, סגן מנהל, מומחה אקדמי, מומחה תחום, מורים ומדריכים. לכל מרכז גם צוות היגוי אזורי.

פר"ח הוא מיזם חונכות המערב אלפי סטודנטים בפעילות של חונכות לילדים הזקוקים לעזרה לימודית ורגשית. החונך מעניק לילד תשומת לב אישית, טיפוח ודגם חיובי לחיקוי, ובכך מסייע לילד לממש את הפוטנציאל הגלום בו, לפתח הערכה עצמית חיובית ולשגשג.

חונכי וחניכי פר"ח מגיעים מכל זרמי החברה הישראלית, יהודים וערבים, דתיים וחילוניים, מקריית שמונה ועד אילת. הסטודנטים מקבלים בתמורה לפעילותם, מלגת לימודים חלקית.

המיזם הוקם בשנת 1972 על-ידי מספר מדענים וסטודנטים ממכון ויצמן כדי לסייע לתלמידים במצוקה בלימודיהם. מאז, התרחב הפרויקט בהיקפו, העמיק במגוון פעילויותיו והפך לפרויקט החונכות הגדול ביותר בעולם. מדי שנה משתתפים בו כ-

15% מכלל הסטודנטים במוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל. בהיותו פרויקט החונכות הגדול מסוגו בעולם, מספק פר"ח השראה, ולעיתים חומרי הדרכה, למפעלי חונכות דומים בכ-20 ארצות בעולם. לכבוד שנת ה-60 למדינת ישראל הוענק לפר"ח פרס ישראל למפעל חיים תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

מטרות פר"ח: להעניק לכל ילד הזדמנות לממש את הפוטנציאל הלימודי הגלום בו, לצמצם פערים חברתיים ולימודיים בין ילדי ישראל, לספק תוכנית העשרה לתלמידים נזקקים, לסייע לסטודנטים במימון שכר לימוד, לפתח מודעות בקרב הסטודנטים לבעיות חינוכיות וחברתיות של מגזרים שונים בחברה הישראלית ולעודד מעורבות חברתית.

במסגרת פר"ח מוצמדים לסטודנטים תלמידים מאוכלוסיות סוציו-אקונומיות נמוכות מכל רחבי הארץ בגיל בית-הספר היסודי והתיכון. החונך הוא סטודנט באחד המוסדות המוכרים להשכלה גבוהה בארץ. החונך נפגש עם התלמיד, מסייע לו בלימודים, מעניק לו חום ותשומת לב ומשמש עבורו מודל לחיקוי. פר"ח פועל במסגרות קבוצתיות כגון: בתי-סוהר, וילדים עם צרכים מיוחדים.

בראש פר"ח עומדות מועצה והנהלה ציבורית המפקחות ומכוונות את המנהלה הארצית, המפעילה את המנהלות האזוריות הפועלות במוסדות להשכלה גבוהה ברחבי הארץ. בכל מנהלת אזורית פועלים רכזים, כל רכז מפעיל כ-50 חונכים.

פגישות החונכות הן בדרך כלל אישיות ("אחד לאחד"), בדרך-כלל הן מתקיימות בבית התלמיד, כדי שהחונך יוכל להכיר מקרוב את ביתו ומשפחתו של התלמיד - הנחנך שלו, אך הן יכולות להתקיים גם במתנ"ס או בספרייה. הפגישות מוקדשות ללימודים, אך גם לסיורים ולביקורים באתרים שונים שבקרבת מקום.

36 קרנות ועמותות חינוך

מעורבותן הרבה של קרנות ועמותות במערכת החינוך, בשנים האחרונות, היא תולדה של צמצום תקציבי המדינה למוסדות החינוך, כמו גם התפתחות הפילנתרופיה בישראל.

המכון ליוזמות בחינוך ב"מכללת בית-ברל", מצא שבין השנים 2002-2007 נרשמו ב"רשם העמותות" 1,350 ארגונים שהצהירו שעיקר פעילותם היא בתחום החינוך.

לאחרונה החל משרד החינוך להטיל סייגים על מעורבות עמותות וקרנות, ולפקח על כניסתן למוסדות החינוך.

להלן אחדות מהקרנות והעמותות שיעודן לטפל ולקדם נושאים או אוכלוסיות מיוחדות בתחומי ההשכלה והחינוך השונים²⁷: קיימות קרנות נוספות בתחום החינוך המטפלות

²⁷ אין באמור בכדי להמליץ על עמותה / קרן שברשימה, ו/או לומר דבר על אלו שאינן מופיעות בסקירה.

באוכלוסיות ייחודיות כגון: ילדים נזקקים, ילדים בסיכון, נוער מנותק, עולים, נכים, אוכלוסייה ערבית, עולי אתיופיה.

פרטים נוספים על עמותות שייסקרו להלן ועל עמותות נוספות, ניתן למצוא באתרי האינטרנט²⁸

37 קר"ב - תוכנית קר"ב למעורבות בחינוך

קרן המוקדשת לייזום והפעלה של פרויקטים חינוכיים מגוונים ביישובי פריפריה גיאוגרפית וחברתית, וכן לאוכלוסיות ייחודיות. השם קר"ב, נגזר מראשי התיבות של שמו של צ'ארלס ברונפמן באנגלית: Charles R. Bronfman שמשפחתו יזמה והקימה את את הקרן קר"ב

קרן קר"ב תרמה להפעלת תוכנית קר"ב למעורבות בחינוך. התוכנית שמפעילה הקרן (תוכנית קר"ב) ממומנת במשותף על-ידי משרד החינוך, הרשות המקומית, ההורים וקרן קר"ב והן מעוגנת בתקשורת חוזית. הן נועדו ליצור שינוי חינוכי-חברתי, שיקדם צמצום פערים ושוויון הזדמנויות בחברה הישראלית, באמצעות פעולות העשרה והעצמה במערכת החינוך. פעולות אלה מבוצעות לאורם של ערכים משותפים: עצמאות, מימוש פוטנציאל והענקת משמעות - כערך ראשון במעלה, הן ברמת הפרט (הילד/ה בפרט) והן ברמת החברה (המוסד והקהילה). אוטונומיה כמאפשרת זיהוי כישורים, יכולות ומאויים ייחודיים, הבאתם למודעות, המשגתם באופן רציונאלי ופעולה למימושם.

תוכנית קר"ב פועלת בראש ובראשונה להשוואת הזדמנויות בחינוך של תלמידים ביישובים בעלי מאפיינים פריפריאליים.

התוכנית החינוכית המוסדית נקבעת ומלווה על-ידי ועדת היגוי המורכבת ממנהל (יו"ר הוועדה), מורים/ גננות, הורים, נציגי הרשות ואנשי קרב. ההפעלה השוטפת של התוכנית היא באחריות צוות המוסד.

תוכנית קר"ב פועלת בכ- 100 רשויות מקומיות, בכ- 570 בתי-ספר וכ- 1,200 גנים, ומגיעה לכ- 230,000 ילדים ברחבי הארץ - בכל המגזרים.

שירותי הפעלה מנהלים ולוגיסטיים לתוכנית, כגון גיוס עובדים, בקרה תקציבית וכו' ניתנים באמצעות זכיין שנבחר על-ידי משרד החינוך.

²⁸ לדוגמא: www.givingwisely.org.il

בחינוך

ראמ"ה הוא הגוף המוביל והמנחה מקצועית את מערכת החינוך בנושא מדידה והערכה. ראמ"ה היא רשות עצמאית פנים ממשלתית, במעמד יחידת סמך מתוגברת של משרד החינוך המדווחת ישירות לשר החינוך. ראמ"ה היא הגוף במשרד החינוך המאגם את כל הליכי המדידה וההערכה רחבי ההיקף, המתקיימים במערכת החינוך (מבחנים ארציים, מבחנים בינלאומיים, מחקרי הערכה מעצבת ומסכמת, ומחקרים נוספים בתחום החינוך. ראמ"ה היא גם הגוף המרכז ומנחה את מערכת החינוך על כל רבדיה בכל נושאי המדידה וההערכה.

פעילותה של ראמ"ה מעוגנת בתפיסה האומרת, כי מדידה והערכה הם אמצעי ולא מטרה, והם אמורים להיות חלק מתהליך רציף. שיפור החינוך מותנה במידה רבה בתהליכי מדידה והערכה אפקטיביים, "מדידה בשירות הלמידה", המדגישה את ההלימה והמשוב הנדרשים בין תכני הלימוד לסטנדרטים, לשיטות ההוראה ולמדידה. כדי לממש "מדידה בשירות הלמידה", יש לשלב את ההערכה הפנימית של בית-הספר בהערכה חיצונית, וכן את ההערכה המסכמת את הישגי הלומדים עם הערכה מעצבת, המסייעת ומקדמת את ההוראה.

ייעודה של ראמ"ה הוא לתרום לשיפור מערכת החינוך באמצעות:

- העמדת מערך מדידה והערכה אפקטיבי כחלק בלתי נפרד מהתהליך הלימודי.
- פיתוח מגוון כלי הערכה לניטור שוטף של התפתחות מערכת החינוך, ולהערכת התקדמותן של תוכניות חינוכיות.
- הנחיה מקצועית והדרכה של כל העוסקים במדידה והערכה במערכת החינוך.
- העמדת ממצאים הנתמכים על-ידי נתונים וכלי ניתוח מדעיים, לרשותם של מקבלי החלטות במערכת החינוך, לרשותם של חוקרים ובעלי עניין מהאקדמיה, ולרשותו של כלל הציבור.
- סיוע בעיצוב מדיניות חינוך לאומית, בהסתמך על ממצאים ועובדות.

ראמ"ה היא חלק ממערכת החינוך, וככזו - היא רואה חשיבות רבה בקיום קשר שוטף ובלתי אמצעי עם מנהלים, עם מורים ועם הורים. ראמ"ה נמצאת באינטראקציה מתמדת עם מטה משרד החינוך ועם המחוזות והרשויות, כדי להיות קשובה לצרכים ומעורה בתהליכים וכדי לתרום ליישום הממצאים. (ראה ערך: מיצ"ב)

פעילות של מנהל חברה ונוער במשרד החינוך. מסגרות פעילות על בסיס התנדבותי שבמרכזן התפיסה של תרומת הפרט לחברה. ההתנדבות מתקיימת על-ידי אזרחים, לרוב בני נוער או צעירים לאחר לימודיהם התיכוניים, המקיימים פעילות אזרחית בתחומי הרווחה, בריאות, חינוך וכד' בהתנדבות או כתחליף לשירות צבאי.

בישראל, כמה מן המשימות המקובלות של שירות לאומי - אזרחי, מבוצעות על-ידי הצבא:

- צה"ל מפעיל מורות-חיילות ביישובים שונים.
- עוסק בטיפול נוער שוליים ("נערי רפול").
- מפעיל גרעיני נח"ל לא רק בנושא התיישבות וחקלאות, אלא גם בתפקידים אזרחיים בתחומי החינוך.

כמו כן, מתקיימות שתי מסגרות של שירות לאומי התנדבותי המיועדות למי שאינם מתגייסים לצה"ל - "שלהבת" עבור בנות שאינן משרתות מטעמי דת, ו"שלומית" לבנים ולבנות שאינם משרתים מסיבות שונות ועיקר פעילותם במרכזי רווחה וסיוע באזורי מצוקה.

פעילות התנדבותית של בני נוער בישראל מתבצעת גם במסגרת גרעיני "רעים" ו"עודד" שבחסות תנועות הנוער, במסגרת שנת שירות (ש"ש) של בני הקיבוצים והמושבים וכמגמה המתפשטת גם בכלל היישובים.

לנוכח הגידול המתמיד בשיעור הצעירים שאינם משרתים בצה"ל, קיימת יוזמה ציבורית להרחיב את רעיון השירות הלאומי האזרחי גם לבני נוער נוספים ובתוכם ערבים.

39.1 שירות לאומי של תלמידים בבתי-הספר העל-יסודיים

לפעילות זו בעיקר ערך חינוכי, חינוך להתנדבות, חינוך לערכי עבודה, הכרת בעיות החברה וגיבוש חברתי.

מקומות השירות: עיירות פיתוח ושכונות מצוקה, מרכזי קליטה לעולים, קיבוצים ומושבים הזקוקים לסיוע בכוח אדם, בתי-חולים, צה"ל, חפירות ארכיאולוגיות, קטיף וכיו"ב.

השירות נמשך 6 - 14 יום, 6 שעות עבודה ביום ובנוסף סיורים, פעילויות חברתיות וקהילתיות.

קיימים נהלים המפרטים את ההכנות שיש לבצע בבתי-ספר ובמקום השירות לקראת היציאה.

נהלים לניהול המחנה - בהתיישבות העובדת, בבסיסי צה"ל ובקטיף פרי הדר ואריזתו, נועדו להגדיר תפקידים וסמכויות, נוהלי החיים במחנה, כללי המועצה הפדגוגית והכיתות.

שפ"י הינו אגף במשרד החינוך שתפקידו להעניק שירותים פסיכולוגיים ושירותי ייעוץ חינוכי לתלמידים, לאנשי חינוך ולהורים. שפ"י מרכב משלושה אגפים: אגף פסיכולוגיה, אגף ייעוץ ואגף סיוע ומניעה.

ייעודו של שפ"י הוא קידום התפתחותו של התלמיד וסיוע למיצוי הפוטנציאל החבוי בו. לשם כך, אנשי שפ"י מתמקדים בשיפור המקצועיות של עובדי החינוך בתחומי בריאות הנפש, על-מנת שיוכלו לאפשר לתלמיד למידה ותפקוד חברתי באקלים המעורר צמיחה.

שפ"י עוסק בארבעה תחומים מרכזיים המשפיעים על התפתחות מערכת החינוך והתלמיד: ההיבט האישי של התלמיד כפרט, ההיבט המערכתי - המסגרת החינוכית, תהליכי ההוראה - למידה, וההיבט המשפחתי והקהילתי.

בנוסף, מעניק שפ"י שירות ייעוץ פרטני לתלמיד הנתון במצבים שבהם קיימים גורמים הפוגעים בהתפתחותו התקינה.

שפ"י מסייע להנהלת משרד החינוך לקבל החלטות המכוונות לטובת התלמיד ובריאותו הנפשית.

בשנים האחרונות חלו שינויים משמעותיים בפעילותם של הפסיכולוגים והיועצים החינוכיים בשפ"י. זאת בשל שינויים בערכים ובתפיסות הטיפוליות והארגוניות, וכן בשל שינויים בחברה הישראלית ובצורכי התלמידים. השינויים הבולטים בחברה הישראלית הם: משבר ערכים - ערעור סמכות, מתח בטחוני החושף ילדים למצבי טרור וחורם, מוות ופגיעה פיזית ונפשית, פערים חברתיים, החמרה בתופעות סיכון כמו אלימות, סמים ואלכוהול.

שפ"י מונה כיום 8,500 אנשי מקצוע, מתוכם כ-1,200 פסיכולוגים חינוכיים העובדים ב-270 שירותים פסיכולוגיים ברשויות המקומיות, וכ-3,500 יועצים חינוכיים העובדים במוסדות החינוך.

אנשי שפ"י מהווים חלק מהצוות המקצועי של בית-הספר, הם נמצאים בקשר עם בעלי התפקידים בבית-הספר, התלמידים וההורים. תפקידם לתת ייעוץ אישי, או להפנות במקרה הצורך לפסיכולוג, לעסוק בהתאמת מסגרות חינוכיות לילדים בעלי צרכים שונים. הם מפעילים תוכניות חינוכיות ותוכניות מניעה, עוסקים בשיפור האקלים בכיתה ובבתי-ספר, יעוץ למורים, מפגשים עם הורים. הם מעורבים בקביעת המדיניות החינוכית של בתי-הספר, ובעיתות משבר ומצבי לחץ נותנים טיפול אישי, מערכתי וקהילתי.

שפ"י מוביל כיום במערכת החינוך את הטיפול בנושאים הבאים: קידום אקלים בית-ספרי ומניעת אלימות, כישורי חיים, מניעת שימוש לרעה בסמים, אלכוהול וטבק, מיניות

מגדר ומשפחה, מניעת התעללות בילדים ופגיעות מיניות, מצבי חירום ולחץ, ליקויי למידה וילדים בסיכון.

תקן הפסיכולוג ביישוב מאושר על-ידי משרד החינוך. משרד החינוך משתתף עם הרשות בעלות השכר (65% משרד החינוך, 35% הרשות). עם זאת יש לדעת כי בפועל, השתתפות משרד החינוך נמוכה, ברוב המקרים, מהחלק היחסי שנקבע בהסכם. זאת בעיקר ביישוב בו הפסיכולוגים ותיקים ועתירי תארים אקדמיים.

ישנן רשויות הנוהגות להוסיף לתקן היישובי פסיכולוגים מתקציבן, ללא השתתפות משרד החינוך במימון.

ראה: יעוץ חינוכי.

40.1 שירות פסיכולוגי חינוכי (שפ"ח)

ייעודו של השירות הפסיכולוגי-ייעוצי (שפ"י) בישראל הוא לקדם את רווחתם ואת בריאותם הנפשית של כלל התלמידים במערכת החינוך. ייעוד זה מתממש בעבודת השירותים הפסיכולוגיים-החינוכיים ברמת מערכת החינוך והקהילה, הפרט והמשפחה, בעיתות שגרה ובחירום.

השירות הפסיכולוגי-חינוכי (שפ"ח) מחוקם במפגש שבין מערכת החינוך, ההורים והמערכת הקהילתית יישובית ומאפשר מתן שירותים לילדים, להורים, לצוותי חינוך ולמערכת החינוך היישובית. חשיבות יתרה נוגעת לנגישותם של הפסיכולוגים החינוכיים כגורמי בריאות ורווחה נפשית. הסיכוי לאפשר לילדים את הזכות לשירות פסיכולוגי-חינוכי בצומתי דרך במהלך התפתחותם, ובעיקר בשלבים המוקדמים של ההתפתחות, מותנה בקרבה ובנגישות של השירות לילד ולמשפחתו.

מדיניות הפעלת השירות הפסיכולוגי-חינוכי ברשויות המקומיות נקבעת על-ידי הנהלת אגף פסיכולוגיה בשפ"ח, בשיתוף ובתיאום עם מרכז השלטון המקומי והוועדה המקצועית לפסיכולוגיה חינוכית במשרד הבריאות ובהתאמה לצרכים המגוונים ברשויות המקומיות. מדיניות זו באה לידי ביטוי בחוזר מנכ"ל "מתווה השירות הפסיכולוגי-חינוכי" תש"ע 8/א 2010.

אגף פסיכולוגיה בשפ"ח מנחה את השירותים הפסיכולוגיים באמצעות נהלים וסטנדרטים לעבודה מקצועית ובכפוף לחוקים המחייבים את העיסוק בפסיכולוגיה*. כמו כן, הוא מספק תשתיות הכשרה וידע, תוך הקפדה על אתיקה מקצועית.** הפיקוח על עבודת הפסיכולוגים בשפ"ח מתבצע על-ידי המערך הארצי, המחוזי והיישובי של אגף פסיכולוגיה בשפ"ח.

ביסודה של הפסיכולוגיה החינוכית מונחת התפיסה ההתפתחותית הרצופה מהלידה ועד ההתבגרות, תוך חקירה והבנה של התהליכים המתרחשים במהלך הגדילה ושאיפה לאפשר ליווי מקצועי של ההתפתחות לילד, להוריו, למשפחתו ולסביבתו

החינוכית. הכשרתם האקדמית והמעשית של הפסיכולוגים החינוכיים מקנה להם את היכולת המקצועית לספק שירותים פסיכולוגיים הכוללים: הערכה, התערבות, מניעה, קידום בריאות ופיתוח תוכניות לטובת הציבור אותו הם משרתים. השירות הפסיכולוגי-חינוכי שואף לספק שירות לגילאי 3-18 שנים, ובחינוך המיוחד לגילאי 3-21 שנים. עם זאת, בשלב זה ניתן שירות במרבית הרשויות לגילאי 5-15 שנים, ובחינוך המיוחד לגילאי 3-21 שנים.

בעיתות משבר וחירום השרות הפסיכולוגי חינוכי ברשות עומד לרשות הקהילה. הוא יהיה שותף להיערכות החירום היישובית והחינוכית בכל רמות המניעה: משלב הכנת הקהילה על צרכיה השונים לשעת חירום, ועד להתערבויות מערכתיות ופרטניות בעקבות משבר וחירום.

הפסיכולוגים החינוכיים, כ- 3,200 במספר (שרובם עובדים בחלקיות משרה ונמצאים בשלבים השונים של ההתפתחות המקצועית), פרוסים בכ- 260 שירותים פסיכולוגיים חינוכיים בכל הרשויות המקומיות בארץ, בכל מגזרי האוכלוסייה.

מתוך כלל השירותים הפסיכולוגיים החינוכיים, כ- 130 שפ"חים מהווים "מוסדות מוכרים להתמחות חינוכית" על-ידי הוועדה המקצועית לפסיכולוגיה חינוכית של משרד הבריאות. בחלק ניכר מהרשויות המקומיות קיים שירות פסיכולוגי משלים (שפ"ם), המאפשר הרחבת השירותים הניתנים לקהילה.

תוכנית הפיתוח המקצועי וההכשרה בעבודה של מערך הפסיכולוגים החינוכיים העובדים בשפ"חים, מתוקצבת ומפוקחת מקצועית על-ידי אגף פסיכולוגיה בשפ"י. ההכשרה מתבצעת במדרשה ללימודים מתקדמים בפסיכולוגיה חינוכית על חמשת שלוחותיה (צפון וחיפה, מרכז, תל-אביב, ירושלים ודרום).^{29, 30}

41 תוכנית ליב"ה (תוכנית יסוד ליבה המפרטת

את המקצועות והשעות)

השם ליבה הוא דו משמעי: ליב"ה (לימודי יסוד בחינוך הממלכתי) ולבָה מלשון "מהות"/"יסוד". בשני הפירושים הכוונה זהה.

משרד החינוך מציע תוכנית ליב"ה מחייבת המעוגנת בערכי יסוד, על-מנת לקדם את היעדים החברתיים של מימוש הפוטנציאל האקדמי של התלמידים, הקניית מיומנויות למידה והשרשת ערכים חברתיים. תוכנית הליב"ה, המקובלת בהסכמה על כל מגזרי החברה הישראלית, משמשת כבסיס לחוויה חינוכית איכותית המוצעת לתלמידים

²⁹ חוק הפסיכולוגים 1977, חוק זכויות החולה 1996, חוק החינוך המיוחד 1988.

³⁰ קוד האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בישראל, 2004.

במהלך שנות לימודיהם בבית-הספר. סטנדרטים מוסכמים ומחייבים מבטיחים עד כמה שניתן כי תוכנית הליב"ה תשמור על רמה מקובלת של איכות אקדמית וערכית, ותבטיח כי בוגרי מערכת החינוך הישראלית יהיו מצוידים כיאות לתפקד כאזרחים יצרניים בחברה הישראלית.

הערכים החברתיים, המאורגנים על-פי מקבצים תוכניים, הם כדלהלן:

אשכול מורשת, רוח וחברה - מסורת, תרבות, דמוקרטיה, כבוד האדם, סובלנות, הומניזם.

אשכול שפות וספרות - תרבות, תקשורת בין אישית, כבוד לזולת.

אשכול מתמטיקה ומדעים - אמת, מוסר, יושר.

אשכול מיומנויות הגוף - בריאות, הגינות.

אשכול אמנויות - מודעות עצמית, אסתטיקה.

אשכול תרבות בית-ספרית - הכרה יהודית, לאומית ודמוקרטית, אתיקה, הכרה עצמית, צדק חברתי, דו-קיום, סובלנות ושלום.

יצוין כי כיום, החינוך המוכר שאינו רשמי ברובו, ובוודאי מוסדות הפטור, אינם מקיימים את תוכנית הליב"ה. נושא זה היה אחד ממוקדי הדיון הציבורי לקראת ובהמשך לבחירות לכנסת שנערכו בשנת 2013 ומקור למחלוקת עם המגזר החרדי.

42 תוכנית שילוב

תוכנית חדשה בחינוך המיוחד שהוחל בהפעלתה בשנה"ל התשנ"ז-התשנ"ח. התוכנית נועדה לטפל בתלמידים הלומדים בכתות רגילות בגני חובה, בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות הביניים, במטרה לעודד פיתוח ראייה מערכתית יישובית של דרכי הטיפול בתלמידים שיש להם צרכים מיוחדים, לאפשר גיוון בדרכי הטיפול, ולהגביר את האוטונומיה והאחריות של המחנך וצוות בית-הספר לקידומו של התלמיד.

להפעלת התוכנית הוקמו בכל מחוז מרכזי תמיכה יישוביים/אזוריים (מתי"א) המשמשים מסגרות ארגוניות לאיגום שעות התקן של סל השילוב היישובי. באמצעותו יסופקו שירותי חינוך מיוחד לתלמידים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים במסגרת החינוך הרגיל. לריכוז פעילות מתי"א מונה רכז סל שילוב העוסק בארגון ובהפעלת סל השילוב היישובי בישובים שבמחוז.

בתוכנית הוגדר סדר עדיפות למתן שירותי החינוך המיוחד מסל השילוב על-פי אוכלוסיות שונות (עדיפות ראשונה ועדיפות שנייה).

כל רשות מקבלת מכסת סל שילוב אופטימאלית לשנה, על-פי חישוב המתבצע במשרד החינוך והתרבות. בכל רשות פועלת "ועדת שילוב יישובית" המתווה את מדיניות

הטיפול בתלמידים ביישוב בהתחשב בצרכים המקומיים תוך תיאום עם תוכניות אחרות הפועלות ברשות. לרשות ועדת השילוב היישובית עומדים 20% ממכסת סל השילוב היישובית, והיא גם מוסמכת לאשר הפניית תלמידים ממסגרות רגילות אל ועדות ההשמה.

מכסת סל השילוב האופטימאלית מחושבת מדי שנה בהתבסס על מפתח המביא בחשבון שלושה גורמים:

א. מספר התלמידים ברשות המקומית שבמסגרת החינוך הרגיל.

ב. מדדי הטיפול של בתי-הספר שברשות המקומית.

ג. אחוז התלמידים בעלי לקויות קלות הלומדים בכיתות החינוך המיוחד בבתי-הספר של החינוך הרגיל.

סל השילוב, כולל שעות פעילות, לייעודים מגוונים כגון: גננות שי"ח, כיתות טיפוליות, שעות מקדמות, טיפולים פרא-רפואיים וכו'.

הטיפול בתלמיד במסגרת השילוב, מבוסס על תוכנית טיפולית-אישית אותה מתכנן המחנך. רכז התוכנית אחראי למימושה, ועוקב אחר התקדמות התלמיד.

ראה: חוזר מנכ"ל תשס"ח/3 (ד) תוכנית השילוב במסגרות החינוך הרגיל - לטיפול בתלמידים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים בכיתות רגילות.

43 תלמידים - עולים (בחברת של מרכז השלטון המקומי)

תלמידים עולים חדשים מגיעים לישראל ממגוון גדול של מדינות, במהלך כל שנת הלימודים ובכל טווח הגילים.

מערכת החינוך היא מקום המפגש הראשוני של התלמידים העולים ומשפחותיהם עם החברה הישראלית.

משרד החינוך מכיר בחשיבותה של גישה כוללת, המייחסת בו-זמנית חשיבות לכל צורכי התלמיד (צרכים רגשיים, חברתיים, תרבותיים, לימודיים, בריאותיים, כלכליים, משפחתיים ותרבותיים), תוך יצירת שותפות פעולה בין בית-הספר וכל הגורמים הפועלים בו לבין ההורים, הרשות המקומית, שירותי הרווחה והקהילה, שירותי הבריאות, עמותות וארגונים וולונטריים.

משרד החינוך מקדיש תשומת לב מיוחדת לצרכיהם של התלמידים העולים ומשפחותיהם, ולכן דואג לתת:

- הקצאת שעות ייחודיות להוראת העברית כשפה שנייה. חומרי לימוד ייעודיים פותחו לשם כך, כולל מבדקי מדף והכשרת המורים.
- שיפור השפה האקדמית, "לשון הלימודים", והשלמת פערים במקצועות הלימוד באמצעות שיעורי עזר ותוכניות שמפעיל האגף לקליטת תלמידים עולים, חומרי למידה ייחודיים והכשרת המורים.
- סמינרים לביסוס הזהות היהודית - ישראלית לתלמידים העולים הלומדים בחטיבות העליונות.
- במידת האפשר, יפעל אגף קליטת תלמידים עולים להקצאת כוח אדם ייעודי נוסף לבתי-הספר הקולטים תלמידים עולים, כדוגמת מגשרים חינוכיים בין-תרבותיים (דוברי אמהרית, רוסית, צרפתית וספרדית), מורות חיילות ובנות שירות לאומי, מדריכים פדגוגיים, מפקחים ומרכזים.

הפניות לחוזרי מנכ"ל

חוזר מנכ"ל תשע"ב/3 (ב), אלול התשע"א 1.9.2011 "הוראות קבע לנושא קליטה והשתלבות של תלמידים עולים ותלמידים תושבים חוזרים", מביא בפני צוותי החינוך את המידע על הכלים ועל התוכניות המוצעות לקליטה ולהשתלבות מיטבית של תלמידים עולים.

הודעות ומידע למנהלי בתי-הספר לגבי הקצאת שעות ותוכניות לתלמידים עולים, מתפרסם כל שנה. יש להפנות לחוזר החדש לקראת שנה"ל תשע"ד.

התאמות בבחינות הבגרות לתלמידים עולים - חוזר מנכ"ל חדש יתפרסם לקראת שנת הלימודים תשע"ד.

מידע נוסף

ניתן למצוא מידע נוסף באתר האגף לקליטת תלמידים עולים בכתובת הזו:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/olim>

באתר זה פרטים על המפקחים והמרכזים במחוזות, אליהם ניתן לפנות בשאלות נוספות.

44 תקנון בית-הספר

ועדה ובה נציגות שוות ערך של המועצה הפדגוגית, התלמידים, העובדים בבית-הספר וההורים - תנסח את תקנון בית-הספר. מוצע שהתקנון יכלול את כל באי בית-הספר: התלמידים והצוות).

התקנון מבטא באופן פורמלי את אורח החיים בבית-הספר. באמצעותו ניתן להסדיר את מערכות היחסים ואת נורמות ההתנהגות המבוססות על הערכים המקובלים במוסד החינוכי.

הוועדה תחליט על משך הזמן שבו התקנון יהיה תקף. היא גם רשאית להכניס סעיפים לתקנון, החורגים מעקרונותיו הכלליים של משרד החינוך והתרבות. זאת, בהתייעצות עם המפקח על בית-הספר ובאישור היועץ המשפטי של המשרד.

תקנון בית-הספר יופץ בין כל באיו: תלמידים, מורים, עובדים והורים, המתחייבים להקפיד על קיומו. מוצע שהתקנון יהפוך לסוג של אמנה, וכי כל בעלי העניין יחתמו עליו במהלך אירוע חגיגי.

דוגמה לסעיפים הנוגעים לתלמידים: משרד החינוך הגדיר הנחיות ברורות באשר לדרכים שעל בית-הספר לנקוט במקרים של התנהגות שאינה הולמת את התקנון - החל משיחות הבהרה, אזהרה בעל-פה ובכתב להורה, שילוח הביתה, וכלה בהשעיית התלמיד מלימודים לתקופה קצובה, העברת התלמיד לבתי-ספר חלופי או להרחקה מבית-הספר. במקרים קיצוניים חובה על בית-הספר לקבל החלטה באשר לדרך התגובה במועצה הפדגוגית: להכין פרוטוקול מלא של החלטת המועצה והנימוקים להחלטה, לזמן את ההורים ולקבל תגובתם; למסור הודעה להורים; לפנות לרשות המקומית לקבלת אישורה והצעותיה למקום לימודים חלופי; וכן לאפשר מתן זכות ערעור להורים בפני מנהל המחוז, ובמקרים מסוימים לקבל אישורו של המפקח הכולל.

דוגמה לסעיפים הנוגעים למורים - כללי אתיקה, נוהל מבחנים ועוד.

אחת לשנה יובא התקנון לדיון במועצה הפדגוגית לבדיקת הצורך בשינויים.

בית-ספר המעוניין בקבלת סיוע בקביעת התקנון, יוכל לקבל הדרכה ממפקחי מינהל החברה והנוער במחוזות, מרכזי ההדרכה של המנהל, היחידה לדמוקרטיה ודו-קיום ובית-הספר לעובדי הוראה בכירים.

ראה: חוזר מיוחד ט', תשנ"ז, מרס 1997 - אורחות חיים.

ביבליוגרפיה

1. חיים אורמאן (עורך), **החינוך בישראל, משרד החינוך והתרבות**, ירושלים, 1973.
2. יזהר אופלטקה, **מורים ומנהלים ב"אופק חדש": מהתנגדות להשתתפות, הד החינוך, דצמבר- 2010**
3. איגוד הגזברים ברשויות המקומיות, **המדריך לגזבר ברשויות מקומיות**, 1997.
4. שמואל נוח איזנשטט, **החברה הישראלית, רקע, התפתחות ובעיות**, מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשל"ג.
5. מאג'ד אלחאג', **חינוך בקרב הערבים בישראל: שליטה ושינוי חברתי**, מאגנס, ירושלים, תשנ"ו.
6. עופר ברנדס (עורך), **הקפיצה השלישית, שינויים ורפורמות במערכת החינוך בשנות התשעים**, משרד החינוך והתרבות והספורט, ירושלים, התשנ"ו.
7. צבי גולדברגר, **הזכות לדעת, זכויות וחובות של הורים במערכת החינוך**, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 1998.
8. "דו"ח ועדת שושני: תקצוב מערכת החינוך היסודי" **חוזר מנכ"ל סג/10 (ג')** סיוון התשס"ג יוני- 2003.
9. מתתיהו דגן, **החינוך הציוני הדתי במבחן הזמן והתקופה**, הוצאת משרד הביטחון ומכללת ליפשיץ, תשס"ו- 2006.
10. יוסי דהאן, **מערכת החינוך בתקופת מעבר, מקולקטיביזם שלטוני לאינדיבידואליזם אזרחי - בחירת הורים בחינוך כמקרה מייצג**.
11. שאול דור, **המשמעת בבית-הספר**, משרד החינוך והתרבות, ירושלים, 1994.
12. "הוועדה לבחינת שיטת התקצוב בחינוך היסודי בישראל", **תקצוב מערכת החינוך היסודי - מעבר לתקן דיפרנציאלי לתלמיד: חוזר מנכ"ל סג/10 (ג)**, סיוון התשס"ג, יוני-2003.
13. משה זנבר, **הוועדה הממלכתית לענייני השלטון המקומי, השלטון המקומי בישראל - דו"ח משרד הפנים, ירושלים, תשמ"א-1981**.
14. רמי הוכמן, **בין מרכז לביזור, סוגיה בחלוקת סמכויות מחודשת בין מרכז לפריפריות בנושאי חינוך**, אוקטובר 2001, עיריית חולון.
15. רמי הוכמן, **עיר חינוך**, עיריית תל-אביב-יפו, תל-אביב, 2006.
16. יחזקאל הר-מלך (יו"ר), **דו"ח הצוות הבין משרדי לעניין הגדרת השירותים והתקציבים בנושאי חינוך ורווחה ברשויות המקומיות**, משרד ראש הממשלה, ירושלים, 1992.
17. דוד חן (עורך), **החינוך לקראת המאה ה-21**, רמות, תל אביב, 1995.
18. אברהם יוגב (עורך), **התפשטות ההשכלה בישראל**, מסדה, תל-אביב, 1992.

19. יוסף יונאי, "מערכת כב. החינוך - חינוך יסודי", בתוך: **האנציקלופדיה העברית** (כרך שישי ע"ע 847 - 852) ירושלים תל-אביב, תשנ"ג.
20. גד יאיר, **מנהיגות מקצועית משרתת, מחלקות חינוך מצטיינות בשלטון המקומי**, המכון לחקר הטיפול בחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2000.
21. גד יאיר, "חינוך ודמוקרטיה: הרשויות המקומיות בתווך בין התושבים לבין משרד החינוך - השלכות על בחירת ראשי הרשויות", **מגמות**, 2004, ע"ע 217-241.
22. דוד כספי (עורך), **רשות חינוך מקומית בניהול עצמי בין ביזור למרכז** (ביבליוגרפיה נבחרת ותקצירים), מכון סאלד, ירושלים, 1994.
23. ציפי לבקוביץ, **הדרכת נבחרים ברשויות המקומיות, ועדת חינוך**, מפעם מעלה אדומים, מתמחה בחינוך, מהדורה שנייה 2008.
24. חנוך לסר, **שיתוף פעולה בין רשויות מקומיות - המודל של מועצה מקומית קצרין ומועצה אזורית גולן**, משרד הפנים, ירושלים, 1988.
25. מרכז השלטון המקומי, **איגוד מנהלי מחלקות חינוך ברשויות המקומיות, אוגדן למנהל מערכת חינוך בשלטון המקומי**, מרץ 1997.
26. משרד החינוך, **מתנ"ה - מארז לתכנון, ניהול והיערכות לשנה"ל תשע"ג בחינוך היסודי**, המינהל הפדגוגי, חינוך על-יסודי, ירושלים, תשע"ג.
27. משרד החינוך, **מתנ"ה - מארז לתכנון, ניהול והיערכות לשנה"ל תשע"ג בחינוך העל-יסודי**, המינהל הפדגוגי, ירושלים, תשע"ג.
28. משרד החינוך, **תלקיט מעבר בתי-ספר יסודיים לניהול עצמי, עיקרי תפישת הניהול העצמי ועקרונות תוכנית המעבר הארצי לניהול עצמי**, תשע"ג.
29. דוד סלומון (עורך ראשי), **המדריך השימושי לנבחר ברשות המקומית**, משרד הפנים, האגף למנהל מוניציפאלי, מהדורה שלישית, 2003.
30. יצחק פרידמן (עורך) **אוטונומיה בחינוך, מסגרות מושגיות ותהליכי ביצוע**, מכון סאלד, ירושלים, תש"ן.
31. צביה פרייזלר (עורך), **החקיקה בחינוך, תרבות וספורט**, הוצאת כתובים, ירושלים, 1995.
32. יצחק קשתי, **מרדכי אריאל, שמחה שלסקי (עורכים), לקסיקון החינוך וההוראה**, מהדורה מיוחדת של הסתדרות המורים, 1997.
33. ראמ"ה, **דו"חות מיצ"ב**, 2010, 2012.
34. משה שוורץ, **לביאה אפלבויים, שלוש מועצות אזוריות - חינוך ושירותים מקומיים**, רחובות, המרכז לחקר ההתיישבות, 1998.
35. ורדה שיפר, **מערכת החינוך החרדי בישראל: תקצוב, פיקוח ובקרה**, מכון פלורסהיימר למחקר מדיניות בע"מ, ירושלים, אוגוסט 1998.

אתרים

1. ארגון המורים בבתי- הספר העל-יסודיים והמכללות
2. הסתדרות המורים בישראל
3. ראמ"ה
4. תנועת ש"ס
5. טלליו"ם

להלן רשימה של כתובות באינטרנט באמצעותן ניתן לקבל מידע עדכני בנושאי חינוך מגוונים:

1. האתר של משרד החינוך, מאורגן על-פי נושאים/גורמי טיפול אתרים ספציפיים:
www.education.gov.il
- לנושאי החינוך המיוחד
www.education.gov.il/special
- לנושאי החינוך היסודי
www.education.gov.il/yesodi
- למדע משרד החינוך
www.education.gov.il/scientist
- לשפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי)
www.education.gov.il/shefi
- לשאלות ותשובות בנושאי המשרד
www.education.gov.il/preschool/gan-bareshet
- קבוצות דיון בנושאי לימודים והוראה
www.education.gov.il/moe/klali/k-diyun.htm
2. חוזרי מנכ"ל משרד החינוך באינטרנט
www.education.gov.il/mankal
3. מחוז ת"א של משרד החינוך
www.education.gov.il/tel-aviv
4. משרד החינוך, מחוז הצפון - צפונט
www.tzafonet.org.il
5. משרד החינוך, מחוז הדרום - תקשוב
www.tilda.edu-negev.gov.il
6. איגוד מנהלי מחלקות חינוך ברשויות המקומיות - מידע אודות האיגוד, מטרותיו, מבנה, פעולות, חדשות, פורום, דרכים ליצירת קשר
www.e4u.org.il
7. עמלנט - רשת עמל
www.yeda.amalnet.k12.il
8. אורט - מידע על הרשת, ואתרים נוספים של הרשת
www.ort.org.il
9. אמי"ת - רשת מוסדות חינוך תורנית ברוח הציונות הדתית. מידע על הרשת ופעילויותיה
www.amit.org.il
10. קישורים - רשת כלל ארצית רשמית של משרד החינוך בשיתוף עם השלטון המקומי
www.kishurim.co.il

אתר האגף לחינוך יסודי, שבו יש ספרות מקצועית בהיבטים השונים שעל סדר יומה של המערכת כגון: מינהל בית-ספרי, התאמת מערכת החינוך למאה ה-21, אופק חדש, מדריך לניהול עבודת בית-הספר וההורים, החינוך החברתי-ערכי, מיומנויות יסוד, תוכניות תוספתיות, הכלה ועוד בכתובת:

<http://cms.education.gov.il/yesodi>

בנושא חטיבות צעירות הקישור לתשובות לשאלות שהורים שואלים הוא: **ובני החמש צועדים לחטיבה הצעירה - תשובות לשאלות שהורים שואלים**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Moe/KitaAlef/Meyda/MahiHativaTzeira.htm>

בנושא הרצף החינוכי - **"שלום כיתה א' של משרד החינוך"**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Moe/KitaAlef/Meyda/MadrihLahorim.htm>